

EESTI AUTORID

Friedrich Reinhold Kreutzwald

KILPLASED

KUUES TRÜKK

Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse toimkond

Noorsoo kirjavara nr. 84

Eesti autorite seeria

Fr. R. Kreutzwald.

Kilplaste

imelikud, väga kentsakad, maailmas kuulmata
ja tänini veel üleskirjutamata jutud ja teod

Kalkuni keelest maa keele tõlgitud ja meie
külade komblikuks mõnes tükis
ümber solgitud

Neljas trükk

Teise trüki järele redigeerinud

Aino Paltser

Eesti Kirjanduse Seltsi
Koolikirjanduse toimkonna kirjastus Tartus
1923

A-3783

1770

Eeskõne lugejale

ehk

Kilplaste esimene jagu.

Küll tuleb natuke imeks panna, mispärast siin alamal ilmutatud tõsine jutustus kuulsatest kilplastest siitsaadik teadmata on jäänud, ehk muidu küll palju midagi tähelepanemiseväärilisi asju meie päivil varjul ei peeta, kus raamatukirjutajaid kui seeni vihmasel ööl maapinnast tõuseb. Aga kellele võib seda hooletust süüks arvata?

Üksnes raamatukirjutajatele, ei tõesti mitte kilplastele, kellel osalt määratu palju suuremaid ja kibedamaid talitusi, osalt väga palju tarku mõtlemisi oli, et iial seda mahti ei leidnud kõik oma toimetatud käte ja mõtete tööd paberi pääle üles panna. Agara mõistuse abiga oskasid nemad küll iga töö väga kiiresti korrале toimetada, ehk kuidas oleks neil muidu ka võimalik olnud otsatu talituste hulgaga, mis igalt poolt nende pääle langesid, valmis saada.

Ei mitte kaduvate kirjatähtedega, vaid palju tähtsamate märkidega kinnitasid nad oma isaisade teod hauakivide pääle igaveseks mälestuseks. Neid hauakive valmistasid nad savist ja tähendasid oma isade teod pehme savi pääle, millest ainukesest tükist juba nende terane mõistus välja paistab; sest kui nad mitte niikaua kui savi pehme oli, neid märke oma sõrmekestega sinna

sisse ei oleks vajutanud, kui palju enam tööd ja vaeva oleksid nemad pidanud siis hiljemini nägema, neid märke kõva kivi sisse raiudes.

Pääle selle ei olnud kilplased mitte nii harva pää ja lohaka mälestusega, kui mõni mees meie päivil, vaid mis üks kilplane kord oma lapselaste suust oli kuulnud, seda oskas ta veel mõne saja aasta pärast hiljemini oma ennemuistse põlve rahvale sõnasõnalt nii selgesti kõnelda, kui oleks lugu vast natuke aega enne maailma loomist sündinud.

Sel viisil hoidsid kilplased kõik asjad nii salamahti, et mitte üks elav hing maa pääl neid nende suust ei võinud kuulda. Viimaks oli kogemata Eikuskil-maa ülemisand, üks kilplaste sarnane, terase loomuga mees neist unes näinud. Tähtsa unenäo jälil laskis ta teisel hommikul kolm ülemat nõumeest oma ette kutsuda, kellest esimene käärideihuja, teine eksliilõikaja ja kolmas korstnapühkijameister oli. Nimetatud kolmele targale andis ta sedamaid kindla käsu välja minna kõigi isandate maid, olgu tuntud või tundmatuid, läbi käia ja ei kuskil enne puhkama jääda, kuni nad teised kolm tarka leiavad, kelle mõistus kõrguti ja laiuti igas tükis nende mõistusega ühte jookseks.

Ülemisanda kolm tarka saadikut tõttasid siis teele ja igaüks võttis oma ametiriistad selga, — üks käia-kivi, teine eksliplingi ja kolmas pika redeli luuaga. Pika teekäigu ja jalavaeva pääle jõudsid nemad viimaks hüva õnne juhatusel Kilpla, kaugel taga Uppakallo Kalkuni maale, kus väga tarka rahvast leitakse.

Kui Eikuskil-maa saadikud jala üle raja piiri olid tõstnud, sündis parajasti, et kilplaste päävanem Hans Emisnik oma nõuisandatega seltsis tahtis nõu pidama minna. Aga et nõuisandad veel kõik koos ei olnud, sellepärast pani Emisnik, kes muidu suvel päris sea-karjuse ametit pidas, oma seasarve suhu ja puhus viha

tujul elu poolt sarve, nõnda et tal silmanägu mustaks läks kui paja põhi.

Kutsusarve kuuldes jooksid nõuisandad kiirelt kokku, et mõnel aega ei olnud püksi nuppu kinni panna, teisel jälle kops tahtis lõhkeda. Päävanem rõõmustas meeste kiiru nähes, aga kavalal kombel ei andnud ta sest midagi märki, vaid tõstis ninaotsa uhkelt püsti ja ütles:

„Sedaviisi peab teid isandaid kutsutama? Teie lontrused!“

Selsamal ajal aeti seakari välja, mis seni kui Emisnik nõu pidas, ühe korralise valitsuse all seisis. Kui nüüd sead nõukojast mööda läksid, hakkasid nad sügelevaid külgi seina vastu nii kõvasti nühkima, et hoone maa rajalt katuse harjani sigade kratsimise volil kõikus. Kokkutulnud isandate ehmatuse ei olnud mitte pisuke, sest nemad kartsid, et nõukoda põrutamisest maha võiks langeda. Aga nende päävanem andis seda- maid käsu, et iga hoone nurga vastu üks osa nõuisandaid toeks astuks.

Sääl olid nad siis oma kübaratega, mis selkorral kepi asemel tarvitasid, sead ära tõrjunud, et nõukojale pikemat kahju ei võinud tulla. Seakari läks rahulikult mööda ja isandad jälle nõupidamisele tagasi.

Kõrgel nõukojal ei olnud üleskäimise treppi, sellepärast pidi päävanema sulane üleval seisma, kust ta oma köie maha laskis, aga köie otsa oli üks tugev kaigas põigiti kinni seotud. Sinna kaika päale istus siis üks nõuisand teise järele kaksiti, ja sulane vinnas neid kui kotte üles.

Kui Eikuskil-maa ülemisanda saadikud seda nägid, seisid nemad suud ammuli ja unustasid lõualuud kokku pigistada. Nii väga imestasid nemad kilplaste tarkuse üle, kes kõik asjad nõnda korra pärast olid seadnud ja teele ajanud. Saadikud arvasid siin enesesarnaseid mehi olevat leidnud. Aga et siga kotis ei ostaks, tahtsid

nad kilplaste tarkusest veel mõnda tükki pikemalt tundma õppida, enne kui päävanema Emisniku jutule usaldasid minna.

Nemad läksid esiteks matuseaeda kunstlikke hauakive vaatama. Kena savi pääle tehtud tööd nähes märkasid nemad pika mõtlemise järele, kuidas iga hauakivi pääle lühidalt oli tähendatud, miska kivi alla maetud mees ennast elu ajal kõige enam kuulsaks oli teinud. Üks väike, kannaga mõõt kahe sõrme vahel tähendas: mees oli kõrtsmik; sõnnikuhark või adrasahk jälle põllumeest, sikusarv ja kääripära rätsepat jne.

Siit tõttasid targad saadikud nõukotta tagasi ja palusid luba Kilpla päävanema ette astuda; pika arupidamise ja järelemõtlemise pääle anti neile kõige armulikumalt luba. Siis istutati neid üksteise järele kaksiti vinnakaika pääle ja sulane vinnas nad üles. Käärideihuja astus jutumeheks, kummardas viisakalt teretades, otsis kõrva tagant nõu ja kõneles siis:

„Meie kolm tarka saadikut, — mina ise, väga tark noa-, kääride- ja kirveteraihuja ümmarguse käiakiviga, ja minu seltsimees, teine tark, tagant kühmu küürutud ja eest kooku väänatud öle- ehk eksliilõikaja, ning kolmas, tema tark, kõrgesoovlik ja julgemeelelik korstnapühkija, oleme kaugelt maalt teile tulnud, Emisniku isand, kes seasarve vägevasti oskate puhuda ja päeva tõusust päeva veeruni veel mõnusamini pika sea piitsa piuga rabada sea karja pääle, alla ja keskele. . .“

Siin tahtis jutumees rinda välja sirutades pääd kõrgemale tõsta, et näha saaks, kuidas kilplaste targad tema kena jutu vastu võtsid, aga käiakivi raskus seljas võttis seeläbi võimu ja pillutas tema ülevalt nõukojalaelt selili maha, et valusal mahakukkumisel jutt meelest ära kadus. Kui ta tüki aja pärast silmad võõriti lahti ajas, palusid kilplased teda hakatud kena juttu

lõpetada. Aga käärideihujal ei olnud võimalik ei kätt ega jalga liigutada: nii oli keha tal ära pörunud.

Viga läbi katsudes leiti, et mehike kukkudes ühe küljekondi oli asemelt pörutanud. Targad kilplased leidsid kiiresti nõu, kuidas võõrale mehele mõnusat abi võiksid teha; nemad tõstsid tema kaksiti vinna kõie kaika pääle, vinnasid tema üles ja lasksid siis teistkorda teise külje pääle kukkuda, mis läbi asemelt läinud kont jälle asemele kargas. Nüüd palusid nemad teda hakatud juttu edasi rääkida. Käärideihuja oigas, kratsis pääd ja ütles:

„Oh, kulla vennikesed! Ehmatas pillutanud mul jutu maa põhja!“

Seda kuuldes läksid kilplaste nõuisandad joostes koju, tõid säält labidad, kangid, sõnnikuhargid ja mis muidu neil kätte juhtunud, kaasa ja hakkasid sääal kohal kaevama, kuhu käärideihuja oli maha kukkunud; sest nemad arvasid kohe, et kerge jutt veel väga sügavale ei võinud vajunud olla, ja lootsid jutu maa seest kätte saada. Aga kui nad aega mööda juba mõne sülla sügavuseni olid kaevanud, ei tulnud kadunud jutust veel saba otsakestki nähtavale. Ilma asjata tehtud töö tegi meestele natuke meelegaigust, mõned arvasid võõra mehe petiseks jutu tee juhatusel, teised arvasid jutu tuule olevat läinud ja kiitsid nõuks tuulamise sarjad kodunt tuua, millega jututerad tuule aganatest võiksid välja sõeluda.

Sääal tuli neil õigel ajal meele valmiskaevatud auku muu asja tarbeks toimetada. Kui sellepärast pikka, tarka aru oli peetud, võeti viimaks ühel meel el nõuks kaevatud august kaevu teha. Üks tarkadest tehtud kaev nõukoja ligidal võis kogukonnale suurt kasu saata, sest kes siit korra märga võttis, see karastas oma vaimu ja keha ühtlasi.

Aga et keegi veel kaevu sügavust ei tundnud,

sellepärast hakkasid kilplased kaevu mõõtma. Nemad panid ühe tugeva ridva põigiti üle augu; üks nõuisand sasis mõlemate kätega ridvast kinni, teine jälle oma kätega esimese jalust, sedaviisi jälle kolmas ja neljas, nõnda et üks ikka käsipidi teise jalgade küljes rippus. Kui aegamööda esimesel, üleval ridva küljes rippuval mehel koorem raskeks püüdis minna, hüüdis ta alla:

„Armsad naabrid, ae! Pidage endid tugevasti kinni, seni kui käed natuke ridvast lahti lasen ja pihku sülitän, et ridvast ei libiseks.“

Seda öeldes päästis ta käed ridva küljest, nii et kõik hunnikusse kaevu põhja langesid. Sest tükist võib igamees näha, kuidas ka targad ühekorra võivad eksida.

Viimaks peeti pikka nõu, kuhu august väljakaevatud muld pidi pandama, mis risuks ees oli. Pika läbikuulamise ja asja arvamise pääle oli üks nõuks kiitnud teist sügavat auku kaevata ja mullahunnikut sinna sisse visata. Mehed vaatasid tükk aega suud ammuli üksteise silma ja mõtlesid asja pikemalt läbi; viimaks küsis üks arglikult:

„Kuhu siis selle mulla paneme, mis uuest august välja kaevame?“

„Noh,“ kostis esimene, „mis tõlplased teie olete, et seda ei mõista! Auk tuleb nii sügav kaevata, et mõlemad hunnikud sisse mahuvad.“

Kui Eikuskil-maa ülemisanda saadikud seda olid kuulnud, ei mahtinud nad kauemaks sinna jääda, vaid tõttasid täis häbipunetust teele; sest nüüd märkasid nemad, kuidas nende pisuke tarkus kilplaste tarkuse vastu ei võinud hakata.

Nemad läksid siis oma ülemisanda juure tagasi ja viisid sõnumeid kõigest, mis nad Kalkuni maal olid kuulnud ja näinud, mis nende eneste lai tarkus sest kuulust ja nähtusest pikemalt välja oli arvanud. Nemad töotasid ka ülemisandale kord veel sinna tagasi minna ja

kilplaste kombeid sügavamalt tundma püüda õppida. Enne seda lubasid nad muret kanda kodunt rohkem mõistust kaasa võtta, millega kilplaste tarkust paremini võiksid mõõta ja teistele kasuks koju tuua.

Kilplaste teine jagu.

Esimene päätükk.

Kilplaste algusest, tõusust ja nimest.

Vanarahvas teadis ja kõneles juba mõne saja aasta eest seda kena tarka sõna, mis ka meie ajal igas tükis tõeks läheb:

Kuidas vanemate lugu,
Näitab kohe laste sugu:
Kus vanad ausad, vagad, hääd,
Siis seda nende lapsest näed.
Kui viljast tunnistame puu,
Nii näitab laps: kas ema truü.
Kas julge kotka pesas ka
Arglikku tuid võib haududa?
Mis pesemata unustad:
Kas sest saab riiet valgemat?
Ma palun pange tähele:
Jutt pääsib igamehele.

Just sedasama võib kilplastest, taga Uppakallo Kalkuni maal, laia kiituse ja täiema õigusega öelda. Sest ka nemad olid oma kalli esivanemate jalgade jälisse truisti astunud ja ei kuskil kõrvale pörganud, kuni neid kibedam häda, mis kellegi käsust ei hooli, pakildi sundis teisele teele minema, mis nemad isamaa õnneks ja kogukonna tuluks sedamaid oma jalgade alla võtsid, kuidas sest pikemalt peab kuulutatud saama.

Kuulsate Kilplaste vana põlve ajaraamatud on kõik ühel raskel tulekahjul ära põlenud, mis nende pääle vitsaks langes, ja kuidas mõned ütlevad, sest oli tõusnud, kui kord enne jõulu tapetud siga kõrvetades väga suure tule olid teinud. Aga et seesinane ütlemine üsna vale on, kuuleb lugeja jutu lõpetusel, kus tulekahju alustust ja lugu tõtt mööda räägitakse. Mulle enesele nii hästi kui lugejale kahjuks ei või ma kirja põhja pääl midagi pikemalt nende vanast põlvest tunnistada.

Aga kui seda tohime uskuda, mis vanarahva ennemuistne jutt neist avaldab (ja üsna tühjaks ei tohi neid jutte iial panna, sest kui ka mitte hoopis, näivad nad tükati tõsised), siis leiame, et nende esivanemad säält poolt välja olid tulnud, kust päike iga hommiku tõuseb. Nimelt kiidab vana ennemuistne jutt, et kõige kuulsamast tarkade soost maailmas kilplaste esivanemad olid sündinud; sellepärast siis, kuidas ülemal targas sõnas kuulsime, siginesid nende kuulsate esivanemate viisakad kombed ja kõrge tarkus nende küljes.

Kirja sõnumeid mööda on teada, mis tänamatu hommikumaa rahvas vanal ajal tarkade vastu oli olnud, et kui neile õnne korral surma ei teinud, neid oma maalt siiski välja ajasid; sest võib hõlpsasti ära mõista, et sarnasel kombel ka kilplaste esivanemad oma maalt olid välja pillutatud. Et nende sugu mitte neist halvemaist tarkadest ei võinud olla, seda tunnistavad nende järelejäänud tööd ja teod igas kohas. Sest nende järeltulevas põlves — kilplastes, kellest meie jutt edaspidi räägib, on avalikuks läinud, mis ülevalkuulutatud tark sõna nii hästi kui üks teine sarnane vanasõna ütleb: Ega käbi kannust kaugele kuku.

Kilplased tõusid oma suguisade sarnases tarkuses ja mõistuses. — Aga pikemalt ütleb üks tark sõna:

Kahju õpetab mehe kavalaks, ja üks kass, kes kord oma karvu on kõrvetanud, kardab tuld. Nõnda

olid ka kilplased oma suures tarkuses ettevaatlikult selle eest hoolt kandnud, et nad teistkorda seeläbi oma maad ära ei kaotaks, kui üksnes teiste inimeste kasuks ja tuluks oma tarkust tarvitaksid. Sellest peab armas lugeja sedamaid pikemalt ja laiemalt teada saama.

Teine päätükk.

Kilplaste laiast tarkusest ja kõrgeast mõistusest, kuidas neid sellepärast suured isandad palju tarvitanud ja kodunt välja kutsunud, aga kodu nemad ise kahju leidnud.

Kui kilplaste suur suguisa üks nii kõrgekuulus ja tark mees oli olnud, siis võib hõlpsasti arvata, et ta ka oma lapsi hästi oli karistanud ja üles kasvatanud. See kasvatamine oli loodud viisil hää põllu ja põhja pääle kukkunud, ja sest ep see tuli, et kilplased kõrgete annetega ja viisakate kommetega, iseäranis tarkusega, väga rohkesti välja ehitud olid. Jah, tohiks öelda, üleliigselt täidetud näisid, nõnda et sel puhul kõiges maailmas teisi nende sarnaseid kuskil enam ei leitud. Sest tarka rahvast sigines nende ajal väga kasinasti ja ei mitte veel nii rohkesti kui meie päivil, kus enamasti igaüks ise tark tahaks olla, aga teistest veel targemaks peetud saada, päälegi kui mehike adrasahad hanesule vastu on vahetanud.

Kilplaste kõrge mõistuse ja laia tarkuse au ja kiitus kõlas rutusti kaugetest maadest läbi ja tungis suurte isandate kõrvu, kuidas niisugust kena küünalt kuskil vaka alla ei peideta, vaid nõnda seisma pannakse, et hiilgavaid teri ja valgust teistele näitaks. Nõnda sündis

siis, et kilplaste hiilgav tarkusetäht kaugetelt maadelt, täna alamatelt, homme ülematelt isandatelt, ülehomme jälle linnadelt saadikuid karjakaupa sinna juhatas, kui kuskil kahevahel asjul häd nõu tarvis läks. Leiti ka ikka, et kilplastelt toodud nõu iial tuluta ei jäänud, kui seda korrapäraselt täideti ja selle järele elati.

See ülendas kilplaste kiitust kõrgemaks ja kasvas nende kuulsa nime päev-päevalt laiemaks. Sage-dasti anti neile au kõrval rohkeid kingitusi palgaks, nagu kulda, hõbedat, kalleid kive, pärleid ja muud kallist vara, sest tarkuse hind oli nende ajal kallim kui praegu, kus paraku alpe välja valitakse ja kõrgeks peetakse, seni kui meie tarkade pärast mitte palju koeri väravas ei lähe haukuma.

Noh, kilplastel oli selle poolest parem pidu. Neil oli kõike küllalt, mis meie targad enamasti endale soovivad ja igatsevad; aga nemad ei pidanud kallistest annetest suuremat lugu, vaid arvasid, et tarkust vara ja rahaga ei või maksa, sest tarkus on kõigest varast palju ülem, nõnda kui lahke päikesepaiste kuuvalgust palju ülem on, ja kuu isegi päikese käest valgust peab laenama, et pimedal ööl laial taevalagedal teelt ei eksiks.

Tark on ülem loom siin ilmas,
Vara tühi tema silmas;
Leiab õnne, au ja nime,
Külvab valgust, kui on pime.
Hanesulg ja tindi märg
Teevad imet tema käes,
Aga kes kui kilplahärg,
See ei kosu tindi väes.
Tahad õnne kirja teelt:
Õpi vennikene keelt,
Et sul jutt kui magus mesi
Oskaks püüda inimesi.

Viimaks läks asi nii kaugemale, et kõrged isandad, kes kilplasteta enam elada ei võinud, igaüks himustas alati üht kilplast oma kojas ja söömalauas pidada, nõnda et tark mees päiviti ja igas asjas oma nõuga abiks oleks ning igal tarvidusel tema pääst tarkust otse kui vett kaevust võiks vinnata. Ses tükis tegid kõrged isandad väga targasti, sest mis võis neile kallimaks ehteks ja auks tulla kui tarkus, mis siin ajalikus elus inimesele kõige kallimaks varanduseks on. Tarkadega ümberkäimine teeb igaühele tulu, aga isandale seda-mööda enam, mida kõrgem tema seisus on.

Nüüd toodi pea ühele, pea teisele kilplasele sõnumed, mis neid kaugemale maale kutsusid, sest nende ajal ei olnud veel kui praegu sadanded ühe ameti päale oma tarkust kaubana viinud, mis läbi turud ootajatega täidetud on, kus tükk aega kehvast peavad kannatama, enne kui leivakohti leiavad.

Natukese aja pärast nähti Kilplas, et meestest palju kedagi enam koju ei jäänud, vaid kõik võõra teenistusse kodunt välja olid läinud, nõnda kui meie priimehed, kes kõik linna ja mõisa sulasteks kipuvad ja külapõllud ahtraks jätavad.

Nõnda pidid hädasunnil Kilpla naised igas kohas meeste asemel seisma ja sedaviisi kõik meeste tööd talitama ja toimetama, kui: põlluharimist, lojustepidamist ja muud, mis harilikult meeste talituseks seatud olid; ehk küll asi esiotsa naistel vastu meelt ei olnud, lootsid nemad seeläbi pükse oma jalga saada ja pääks seatud mehe seks teha, mis üks pää esimese tähega alustatud sõna nimetab.

Siiski sündis selkorral Kilplas juba sedasama, mis tänapäeval nähakse: naiste töö ja kasu ei ulata iial selle vastu, mis mehed töötavad ja toimetavad. Aga see ei tee naistele mitte põlgust, vaid näitab selgesti,

et selles vahet peame tegema, mis meeste ja mis naiste talituseks loodud on.

Kõik mehed maailmas üheskoos ei võiks mitte ühtainukest lapsukest ilmale kanda, ehk nemad peaksid lapse kuskilt munast välja hauduma, kui see tark mees oli teinud, kes juustu pääl istudes vasika lootis välja haududa; aga niisamuti läheks väga palju naisi tarvis, kui ühe tugeva linna vaenlase käest tahaksid ära võita.

Seni kui kilplaste naised meeste talitusi toimetasid, läks põldudeharimine raisku ja viljavoos hakkas aast-aastalt enam kahanema, sest et peremehe jalaastmeid, mis põldu peavad rammutama, enam tunda ei olnud. Lojused, keda peremehe silm peab kosutama ja nuumama, läksid lahjaks ja kõhetuks; kõik hooned, töö- ja majariistad seisis lohakile või olid juba lagunemas, sest kuskil ei nähtud parandaja ja kohendaja peremehe kätt nende küljes liikumas.

Aga mis kõige halvem lugu oli, — maja pere läks hukka, lapsed, sulased ja tüdrukud läksid ülekäte, ei tahtnud keegi enam tööd teha ega sõna kuulda, vaid iga mees pidas ennast ise peremeheks nende asemel, kes kodunt ära oli läinud. Kuis võis asjalugu sel kombel pikemalt edasi minna? Siin puudus kõik, mis üks vana tark sõna osava majapidamise kohta sedaviisi kiidab:

Peremehe samm toob põllule rammu,

Peremehe silm karjale tulu,

Peremehe alaline kodune elu

Talutab hästi pererahva sammu.

Kuhu mitte peremees ise ei tule,

Ega sääl suuremat kasu ei ole.

Kilplased, kes igaühele hääl meelel oma tarkusega tuluks tahtsid olla, ei mitte raha pärast, vaid üksnes kõiksugu õnne toimetades, leidsid seeläbi ise palju kahju

ega olnud neil paremat lugu kui sellel, kellest tark sõna ütleb:

Kes teiste tüli lahutab,
See endal' kahju mahutab.
Sest hüva teenistuse palk
On enamasti kuri malk.
See on, ma ütlen — kaval mees,
Kes pühib oma ukse ees,
Ja teiste rahva mustaga
Ei hakka sõrmi solkima.

Kolmas päätükk.

Kuidas naised Kilplas üheskoos nõu peavad mehi koju tagasi kutsuda ja sellepärast sõnumikukirja meestele läkitavad.

Mees ei või mitte ilma naiseta olla, naine ilma meheta. Sest kus meest ei ole, säääl ei ole ka isandat; kus isandat ei ole, säääl ei ole ka hirmu; kus hirmu ei ole, säääl teeb igaüks, mis ta tahab; kus igaüks teeb, mis ta tahab, säääl kuulab üks harva teise sõna; kus keegi enam teise sõna ei kuula, säääl läheb asi hukka.

Peab ju igas kohas üks ikka teisele kätt abiks pakkuma, tööd teise käest võtma ja edasi toimetama, et töö ühtepuhku edasi läheks, nõnda kuidas suurtes vabrikutes seda näha võime, kus üksnes see läbi nii palju häid asju korda saadetakse, et töötajad kui rõngad ahelas üksteisele abiks on.

Teiselt poolt, kus naist ei ole, säääl ei ole mehel täielikku seestpidist majapidamist; kus täielikku seestpidist majapidamist ei ole, säääl ei ole ka kuskil paigas täielikku kogukonna olemist; kus veel täielikku kogu-

konna olemist ei ole, sääl on rahvas alles lapsepõlves ;
kus rahvas alles lapse kätkis uinub, sääl ei ole mehe-
ealist olemist kuskil loota.

Kus naiseta leiame mehe,

Sääl on üks pää, millel ei keha ;

Meheta naises selgest' sa näed,

Kuidas üks keha, millel ei pääd.

Kuskil ei või täielikku keha, —

Olgu mees või naine — üksinda teha.

Sellepärast, et ei kumbki ilma teiseta üksi täielik pole ja üks ilma teiseta ei või sigineda, sünnib siis, et mees ja naine teineteist himustavad ja otsivad, kokku astuvad ja üheskoos elavad, ehk küll mitte kõik leplikult ühte ei taha jääda, vaid sagedasti üksteisele ristiks lähevad. — Kilpla naised said seda kõik aegamööda tunda, mida enam kahju nad olid saanud, ja tuli siis kõik naiste kogodus, mis sel ajal valitsust ja ameteid toimetas, ühel päeval küla vainule kokku sellepärast nõu pidama, kuidas kõiksugu tulu võiksid kasvatada. Teiseks taheti nõu pidada, kuidas edaspidi seesuguse kahju eest võiksid hoida, et maja elamine ja varandus hoopis hukka ei läheks. Kui juba raske on palju päid ühe kübara alla panna, siis on veel kümme kord raskem neid ühe tanu alla ühendada. Seda nähti praegu Kilplas. Pikkade mõtlemiste ja laialise lorimise järele võeti viimaks ometigi ühel meelel nõuks mehi võõralt maalt tagasi kutsuda. Võetud nõuotsust korrale seades lasksid naised ühe sõnumikukirja sedaviisi üles panna ja paberi päale kirjutada ja läkitasid seda kõiki paiku ja iga nurka, kus nad aga oma mehi teadsid olevat. Mul on väga hää meel, et Kilpla naiste kirja sõna sõnalt võin lugejale kuulutada, mis mõned muidu minu tööks võiksid pidada. Siin ta on:

„Meie, kõik Kilpla naiste ühendatud kooskond,

lakitame teile, meie truudele armsatele abikaasadele, ühtlasi ja üksiti, palju tuhat tervist ja anname sel viisil teada, et (kiitus ja tänu Jumalale!) kõik meie suguvõsa kõrgema tarkuse ja mõistusega nii rohkel mõõdul muu rahva ees õnnistatud on, et kaugemaalsed suured isandad seda mitte üksnes ei kuule, vaid ka kõigis ette-tulevais asjus kilplaste tarkust himustavad tarvitada ja sellepärast kaua aega teid oma juures peavad; sest tõuseb siis mure, et teie neist enam kogunisti lahti ei pääse, vaid võõral maal võite elupäivi edasi ajada ja lõpetada.

Aga vaheajal ei leia meie asjatalitus kodu ei kordaminekut ega sigidust kuskil, kõik asjad käivad vastuoksa: põld, kust toidust saame, läheb harimise puudusel hukka, lojused jäävad kõhetumaks, pererahvas ei kuula enam sõna, lapsed võtavad vallatuses ülekätt; jäägu rääkimata muud vigadused, mis teie äraolemisest tõusevad, kuidas seda ise oma laia tarkusega ära arvata võite.

Niisama vähe tahame teile meele tuletada, kuidas meie kuulus kilplaste sugu, mis nii kaua aega õnnelikult kestnud, seeläbi õhtule jõuab ja lohaka majatalituse läbi viimaks hoopis ära kaob ja otsa lõpeb. Sellepärast ei ole meie, neid ja teisi asju tähele pannes, mitte võinud tegemata jätta, mis meie kohus on, sedaviisi teile teie kutsumist ja ametit meele tuletada ja teid koju tagasi kutsuda.

Mis teie siis nii palju enam vastu võtma ja tegema saate, kui järeларvamises ise leiate, kuidas kõige harilikuma kombe vastu meie vaesed naised teist, kus teie suu ja sõnaga meile töotasite truudust ja usku pidada, nüüd juba kaua aega hoopis leseks jäetud oleme olnud, otsekui ei oleks meil üksteise vahel iial midagi pikemaid tegemisi ja talitusi olnud, kes meie ometigi teie liha ja verd oma südame all oleme kandnud.

Tõelikult, õnn on üks ümmargune kera ja väga muutlik, mis hõlpsalt teise serva päale võib veereda. Ehk kas teie ei ole iial vana tarka sõna kuulnud:

Neiu arm ja roosi lehed,
Suurte heldus, koidu tähed,
Kaardimängul saadud raha:
Lõpvad kiirest', jäävad maha.

Kas arvate armu ja heldust igavesti kestma? Kõik on muutlik ja kaduv siin ilmas: täna kuld, homme muld. Kui palju parem ja tululikum, jah, kui palju kiitlikum ja aulikum oleks teile, kui teie kodu oma majas endi asju ja tülisid toimetaksite, hääs vabaduses, kiituses ja rahus elaksite, oma põldude vilja maitseksite ja oma naiste ja lastega, sõprade ja sugulastega seltsis ennast rõõmustaksite, ei iial seda kartes, et keegi teid sest priimehe põlvest, mis kullast ja rahast kõrgemaks tuleb arvata, tohiks välja tõugata ja ära ajada.

Ja ehk küll tõsi on, et meie kohus võõrast rahvast teenida ja aidata, siis võiksite teie seda küll teha, aga sellepärast koju ja omaste juure elama jääda. Kes teie abi tarvitab, see oskab teid ka kodunt otsida, ehk temal ei saaks selle asja pärast suuremat hädapakitust olema.

Seda võite kõik, armsad mehed, ise palju paremini ära mõista ja arvata, kui meie pikemalt tahame kirjutada: et asjade lugu eeskuulutatud kombel sünnib, ja veel mõnda pakitust ja tõsist süüdi enam leida on, millest meie siin pikemalt ei räägi, mis teid kojutulekule peavad kihutama ja ajama.

Sellega on meil tahtmine seda sõnumikukirja lõpetada, lootes, et meie meeletuletamise ja noomimise teie nõnda vastu võtaksite, et teie õige kiiresti ja ajaviitmata teele lähete ja koju tulete.

Nõuks peetud ja välja antud Kilplas, taga Uppa-

kallo, Kalkuni maal, ja teie oma pitseriga, mida õiguse pärast naiste kätte iial ei tohiks hoida anda, pitserdatud ja kinni pandud sel — — aastal ja päeval etc.“ (Aasta number ja kuupäev olid nõnda kustunud, et ma neist aru ei saanud.)

Neljas päätükk.

Kuidas mehed, kui naiste sõnumiku olid saanud, koju lähevad ja kuidas naised neid vastu võtavad.

Niipea kui kuulutatud sõnumikukiri meeste kätte oli tulnud ja nemad kirja olid läbi lugenud, läks neil süda sedamaid haledaks. Nemad hakkasid kahetsema, kui mõeldes nägid, et lugu tõesti igapidi nõnda oli, kuidas naised olid kirjutanud; nüüd võeti kojumineku nõu ette. Sellepärast palusid nemad alandlikult oma leivavanemate ja isandate käest armulikku luba neid teenistusest vabastada.

Ehk küll nende palumine isandatele vastumeelt oli, siiski anti neile viimaks armulikult luba koju minna. Enne minekut pidid nemad töötama, kui edaspidi kuskil nende tarkust peaks tarvitatama, kohe vastu tõrkumata oma rohke vaimuannetega appi tulla.

Nõnda tulid kilplased jälle oma koju tagasi, kui nad kaua aega võõral maal teenistuse leivapalukest olid maitsenud; raha ja vara oli igaühel küllalt: esiteks rikas teenistuse palk ja teiseks rohked kingitused, mis iseäranis teenistusest lahkumise ajal suured isandad neile olid andnud.

Koju tulles leidsid nemad nii palju segadusi ja lohakaid asju kõigis olemistes, et kõige oma tarkusega küllalt ei jõudnud imeks panna, kuidas lühikese aja sees, kus nad kodunt olid ära olnud, niipalju oli või-

nud tagurpidi ja vastuoksa minna. Aga Rooma, Rakvere ja Võru linn, mis mõnda aastat ehitamise aega ära kulutanud, võivad ühel päeval otsa saada, kui tule- ehk vaenuvits nende pääle langeks!

Kilplaste naised võtsid oma mehi mitmel kombel vastu, seda mööda, kuidas iga naise loodud ehk haritud kombed näitasid. Mõningad väga lahkesti ja armsasti, kuidas hää naise kohus, teised jälle riiukärinaga, kisa ja haugutamisega, kui Lobasuu küla naised.

Kuidas seda viimast naistesugu ka meie päevil mitmes kohas peab leitama, linnades ja külades, mõisates ja hurtsikutes, ehk küll naistele seesugune suusõda kuski kasu ei kasvata, vaid enamasti, kus mehed niisama harimata, vanasõna tõeks teevad, mis ütleb: lai suu, lai selg. Aga ka säääl, kus naiste piits võõrdunud, teeb kurja suuga naine mehe ilma asjata vihaseks ja vastuokkaliseks. Lahke nägu ja kasin suu on noorele ja vanale naisele kõige ülemaks ehteks mehe silmas.

Kilplas valmistati suu rrõõmu- ja lustipidu meestele vastuvõtmiseks, kuhu mehed ja naised koos läksid. Aga mehed pidid mõnda noomitust naiste suust kuulma, kes nende pika äraolemise ajal väga targaks ja osavaks olid läinud, iseäranis noomisid naised neid virkuse ja tulise olemisega kõik jälle hääks teha ja korrale seada, mis seni kodu tegemata oli jäänud. Mehed lubasid jõudu mööda kõik naiste soovimised täita.

Selle pääle astusid kilplased nõupidamisele kokku. Mis oleks kõige parem selle vastu, et võõrad isandad neid edaspidi mitte kui tänini kodunt ära ei avatleks ega ära ei kutsuks, vaid igamees rahul oma talusse jääks ja enda asju võiks toimetada?

Aga et päev juba lõppema kippus ja nimetatud asja nõupidamine väga suur näis, sellepärast võeti ühemeelelisel arvul ette asja teiseks päevaks jätta, kus

unest karastatud vaimud osavamalt suurt toimetust võisid läbi arvata.

Kui nüüd kilplased tarkade juttudega, mis magusam kui mesi, ja iseäranis pidude söömalaua kenam kui kuld ja hõbe on, niisamuti ka söögi ja joogiga (aga mitte enam kui tarvis, sest targad ei ole kuskil üleliigsed kui albid) ennast täielikult olid rõõmustanud, lahkusid nemad ühest ära ja igaüks läks oma koju. Need, kes kauem ei tahtnud valvata, pugesid sängi puhkama, keha ja vaimu tuleva päeva töö vastu karastama.

Väga kahju, et nende unenägudest öösel midagi pikemalt ei või rääkida, aga seda ma tean, et niisuguste tarkade unenäos sagedasti enam tarkust leida on, kui ühel meiesugusel ärksal kombel.

Viies päätükk.

Kuidas targad kilplased nõu pidasid ja viimaks ühel meelel hääks kiitsid alplikke kombeid endale võtta.

Teisel päeval läksid targad mehed nõu pidama küla vainule pärnade alla, kus nende harilik kokkutulemise ja nõupidamise paik oli, kui mõni häda suve ajal nõu tarvitas. Talvisel ajal oli nõupidamise koda ja kõrts ikka üks maja ja kõrtsi ahjupink sagedasti kohtumõistja iste.

Kui kogukonna vanem oma abiisandatega kohtumõistmisele oli istunud, toimetati lühikese ajaga palju riidlikke ja keerulisi asju korrale, mis pikal ajal, kus nad kodunt ära olnud, lonkama ja keerdu olid läinud.

Pärast kohtumõistmise lõpetust kutsuti kõik kogukonna liikmed nõupidamisele selle asja pärast, mis neid täna oli kokku kihutanud. Küsimus, mispääle igaühe vastust taheti kuulda, pandi sedaviisi kogukonna ette:

Mis nõu tuleb ette võtta, et meid mitte enam kodunt ära ei kutsutaks, vaid meie omanduse juure võiksime rahulisti jääda ja majaperemehe talitusi toimetada?

Mõistlikkude meeste kombel arvati esiteks kõik kahju üles, mis nende kodunt äraolemise läbi oli sündinud, siis pandi võõraste isandate teenistusest tõusnud tulu selle kahju kõrvale ja hakati mõttes mõlemaid kaaluma; aga sääal leiti, et kahju palju suurem oli kui tulu. Nüüd küsiti igaühe käest:

Mis nõu siin asjas kõige paremaks kiita?

Sääal oleks üks meiesugune pidanud kuulma neid tarku ja kõrgemõttelisi nõuandmisi, mis Kilpla vainule ettepanud küsimuse pääle kui rahesadu igalt poolt maha langes! Üks nõu oli ikka targem kui teine, aga kui nõupaadike katseks merele viidi, leiti jälle üks ennenägemata oksa mulgukene, kust vesi sisse pääsis.

Mõningad arvasid: ei oleks enam pikemalt tarvis võõraste isandate asjatalitustesse nina pista, vaid parem neist hoopis priiks hoida, mitmete asjade pärast, mida siin kõiki ei jõuaks nimetada.

Teised kiitsid nõuks: mõnusam oleks, kui nad võõrastest isandatest mitte ühekorraga ei lahuks, vaid võiks neid ka hiljemini kui kuldpiimalisi lüpsilehmi tarvitada, aga antud nõud peaksid vähem targad ja enam külma külanõu sarnased olema, miska küsijad aegamööda isenesest neist ära võõrduksid.

Teised ja kolmandamad kiitsid jälle teistviisi nõu, aga kui asja pikemalt läbi arutati, sääal leiti ikka, kuidas üleval tähendasin, nõupaadikeses üks mulk, kust teiste tarkusevesi sisse pääsis ja paati vajuma sundis; sellepärast ei olnud kogunisti võimalik üht antud nõu ühemeeeliseks arvamiseks panna.

Viimaks astus üks vana kilplane teiste ette ja kandis oma tarkuse arvamised sedaviisi turule:

Sest ja sellepärast, et meie kõikide kõrge tarkus ja lai mõistus siin ainuke süü on, mispärast meid kodunt ära kutsutakse ja igalt poolt saadikuid meie kaela pääle läkitatakse, kasvab meil majapidamises väga palju kahju.

Et nüüd asjalugu tõesti nõnda näib, siis on selgem kui päevavalgus, et sellest tarkusest sündinud kahju vastu paremat abi ei ole kui rumalus. Rumalus ja alpus varjab meid edaspidi nende vastu, kes meid meie tarkuse pärast tagakiusasid. Nõnda kuidas meid enne meie tarkuse pärast kodunt ära kutsuti, nõnda jäetakse meid hiljemini meie rumaluse pärast koju.

Sellepärast ei ole minu arvates midagi paremat nõu, kui et kõik koos alplikke tempe hakkame tegema, nõnda et keegi kuskil tükis tarkust ei näita, ei naised ega lapsed, ei noored ega vanad, vaid peame kõik koos jampsimisega ja võõriti kombeid pidama. Mis alpust üks inimene jõuab välja arvata ja mõelda, seda peab tema tegema. Mida hullem, seda parem, sest meie tahame kui targad albid enam teha kui teised, kes ehk tuleval põlvel meie tempudest ametit tahavad õppida.

Nii kui enne suure tarkuse läbi, peab hiljemini kilplaste nimi kõrgete alpustegude läbi maailmas hiilgama. Nii et:

Laulu lained, jutu tiivad
Kilpla nime kaugel' viivad
Tulev' põlve radadele.

Seda tarka, praegu kuulnud nõuarvamist hakkasid kilplased koos kõrgema virkusega ja tõsidusega sügavamalt järele mõtlema ja tõusis sellepärast mõnda küsimust ja vastamist.

Sest et talituse asi väga suur ja raske näis ja kõige kogukonna edaspidine õnn ja kasu sääal küljes seis, sellepärast ei tohtinud siin mitte äkilist ülekaela

nõu ette võtta. Aga pärast seda, kui oli leitud, et nõust neile midagi kahjulikku ei võinud tulla, olid nemad ühe-meelisel arvul üleval arvatud nõu seaduseks tunnistanud ja pitseriga kinnitanud igas tükis ja tükikeses tegudega tõeks teha.

Sellega lahkus täna kogukond, kui enne seda olid läbi rääkinud, kuidas igamees kodu oma mõtteid selle pääle ette valmistaks, missugused alpusekombed kõige esiteks tuleksid ette võtta.

Kuues päätükk.

Kuidas kilplased nõu olid pidanud üht uut nõukoda üles ehitada ja mis sääljures juhtus.

Kui teisel päeval jälle kogukond kokku kutsuti ja sellepärast nõu peeti, mis nimelikku kiiduväärt hakatust alpusele pidi tehtama, siis kuuldi mõnesugust nõu, ja kui suurema hulga meeled said ühendatud, kinnitati sedamaid seaduseks: selle asja pärast, et nüüd teist valitsust, käiku ja elu edaspidi ette võtta ja talitada nõuks võetud ja arvatud oli, saagu õnnelikuks hakatuseks üks uus nõukoda kogukonna kulu pääle üles ehitatud, mis nende alpust jõuaks kanda.

Kilplased teadsid küll väga hästi, et see nõupidamise otsus veel mitte kõige tähtsamat alpuse märki ei näita, aga nemad arvasid tarklikult, et alpust ühekorraga hunniku kaupa ei tohi turule viia, vaid aegamööda, aga tükk-tükilt. Ehk arvasid mehed ka, kuidas üks vana laulik ütleb:

„Vaata, kui ähib, puhub mägi,

Lapsevaev teeb palgel higi:

Mäest vist sünnib mägi kiire?

Mägi tõi lapseks — väikse hiire!“

Nõnda võiks ka nende kõrge tarkus, mida suuremaks ta lapsevaevas ennast näitas, seda hõlpsamalt pisukese alpuse hiirekese õnnelikult ilmale tuua.

Kui kõik läbi räägitud ja joonele seatud oli, mis ühele nii suurele asjale tarvis läks, siis leiti, et hoone ehitamise hakatusele midagi suuremat enam ei puudunud, kui üks osav vilepuhuja ehk viulimängija, kes oma armsa laulu- ja mänguhäälega puid ja kive sinna meelitaks, et need ise, ilma käte abita, sinna tuleksid ja üksteise pääle korralisse hunnikusse laotuksid, kuidas hoone ehitamise komme tarvitab.

Nõnda räägitakse vanapõlve kirjades ühest mängumehest, kes, kui kandle keeli oli kõlksutanud, oma kena laulu ja mänguga ei mitte üksnes linnud ja metselajad, vaid puud, metsad ja kõrged mäed kui kutsikad oma kannul oli jooksmas pannud; jah, isegi suuremaid jõgesid oli ta mäng nõnda liigutanud, et voolamise kiiru unustanud ja teda kuulama jäänud, sest et tema laul neid oli rõõmustanud ja karastanud.

Sarnaseid imevärklikke asju loeme ühest teisest vanast laulikust, Amphion nimi, kes oma kena kandle helinaga seda imet oli teinud, et kõik kivid ja kalju- rahnud tema järele jooksid, siis korralisti üksteise pääle hunnikusse astusid ja sedaviisi rõngasmüüri Teebä linna ümber, Böötia maal olid teinud.

Jah, ka meie maa ennemuistse jutu mälestuses leiame ühe laulutarga, Vanemuine nimi, keda tänapäevase Vanemuise lauljatega Jaama uulitsas mitte ei tohita vahetada, kes siitsaadik muud ei ole liigutanud kui südameid, kus ennemuistne laulik linnud, metselajad, kalad, tuuleõhu ja veelained oma laulu kuulama sundis, ehk tal küll seda rammu ei olnud puid, kive ja mägesid tantsima panna.

Üht räägitud meeste sarnast viuli- või kandlemängijat soovisid kilplased endale nõukoja ehitamise

abiks, lasksid sellepärast igas kohas oma soovimist kuulutada ja katsusid vaheajal ise oma mängu ja laulu rammu, aga ei leitud seda paraku mitte suurema võimalise olevat, kui meiepäivistel laulumeestel, kes iseäranis meie paigas väga kõhetumad näivad olevat.

Mõned puhuvad küll lauldes ennast hinge täis kui konn, kes härja suuruseks tahtis saada, et lugu välja näitab, otsekui tahaks mägi teise ilmale tuua, aga nende sündinud lapsuke jääb siiski naeruväärt pisukeks hiirepojaks.

Kus kõik nokalised ja sulglised laulule kipuvad, säälnustatakse enamasti, et kaarna „kroonks, kroonks!“ veel ööpiku laul ei ole!

Et kilplaste laulikutel selle poolest sugugi paremat lugu ei olnud, pidid nemad viimaks häda pärast ise käe töö külge panema, kui mõeldud asjast tõesti uus nõukoda pidi tõusma.

Seitsmes päätükk.

Kuidas kilplased uue nõukoja ehitamise tarvis palke raiuvad, neid kibeda vaevaga üle mäe kodu poole veavad ja siis mäele jälle tagasi viivad.

Et kilplaste endine tarkus pikkamisi nagu lambi taht oli lõpetusel pidi kustuma, sellepärast jäi neile veel nii palju mõistust seda teada, et enne kui hoone ehitamist alustasid — palke, kive ja muid asju tarvis läheb.

Päris alplased oleksid puieta, kivideta, lubjata ja liivata hoone ehitamist sedamaid alustanud, aga ei mitte nõnda kilplaste targad, vaid nemad läksid kõik koos ja ühel meelel metsa, mis mõned vaod maad mäe taga orus kasvis; seal hakkasid nad puid maha raiuma, okstest siledaks laastama, koorima, tahuma ja igapidi pal-

kideks valmistama, nõnda kui meister käskinud ja õpetanud.

Kui aegamööda palgid valmis olid saanud, soovisid kilplased endale ühe mõnusa ambu, miska palke kui nooli oleks võidud koju vibutada, sest seeläbi poleks neil pikemat vedamisevaeva olnud. Aga:

Oleks-meil ja Tahaks-ma,
Niisamuti kui Saaksin-ma —
On kolm kõik kehvad vennaksed —
Ei saa neist iial abiteed.
Kätt ise, sõber, liiguta:
Siis kosud soovi kiiguta.

Sest et soovimised midagi ei aidanud, pidid kilplased viimaks tööle minema ja palkide vedu oma käel toimetama. Kibeda vaevaga olid nemad esiteks palgid kõik ükshaaval mööda mäge üles, siis jälle teisele poole mäest alla kandnud, nõnda et praegu viimane palk neil käsil oli. Ka seda viimast palki olid nad venitades ja vinnates õnnelikult mäele saanud ja olid parajasti töö lõpetanud ja kangide abil palki teiselt poolt mäge alla lastes.

Kesk mäe küürul pörkas palk nende käest libisema; et teda pikemalt ei jõutud kinni pidada, hakkas ta iseenesest veeredes alla jooksuma, seda kiiremalt, mida enam ta alla poole jõudis, ega jäänud enne puhkama, kuni ta teiste palkide hunniku kõrvale sai. Säl seisis ta korraga paigal kui nott.

Kilplased imestasid väga seesugust tarkust ühest puunotist nähes. Üks hüüdis:

„Eks meie olnud suured albid nii palju vaeva nähes ja tööd tehes, enne kui palgid mäest alla saime; ei ükski meist olnud nii kaval, kes seda oleks võinud ette mõelda, et palgid ise paremini mäest alla oleksid läinud. Meie albid peame siin iseeneste kahju läbi targemaks saama.“

„Noh,“ kostis teine kilplane, „asi ei ole veel hiljaks jäänud, targal nõul võime vigadust kohe parandada, rutem kui sõge kass ühe silma lahti teeb. Käed, mis palki mäest alla olid viinud, võivad need niisama hästi mäe otsa tagasi viia. Säält võivad nemad hiljemini oma tahtes ise veeredes alla minna, mis meile suurt töö hõlpsust ja päälegi veel lusti teeb.“

See tark nõu oli kõigil väga meelepärast ja mehed rõõmustasid kui lapsed, et kombeks võetud rumalusest ja alpupest kohe nii kena katsetüki maailmale võisid üles näidata. Sellepärast läksid nemad ühel meelel palkide kallale ja hakkasid neid mäest üles kangutama.

Aga oli neil juba enne teiselt poolt mäelt palke üles rebides ja mäest alla lastes otsatut vaeva ja tööd olnud, siis leidsid nad palkide ülesveeretamise kallal tõesti kolm korda rohkem vaeva, enne kui neid mäe harjale tagasi said. Sest esiteks oli mägi siit poolt palju äkilisem, ja teiseks meeste tööst vintsutatud kehad väsinud, jõud kippus mõnel juba lõppema.

Aga tõstes, kergitades, venitades, lükates, kangutades, ajades, torkides, veeretades, vaalides, vedades, kandes nihutades, liigutades, tõmmates, kiskudes, pöörates, seades, tõugates, vinnates ja rebides eest poolt, tagant poolt, ülevalt, alt, pahemat kätt, paremat kätt, laiuti, pikuti ja põigiti, viisid nemad viimaks ometi kõik palgid tagasi.

Aga seda viimast palki, mis neid targaks oli teinud, ei viidud kaugemale kui poole mäe kõrgusele, sest et see poole tee enne juba oma jalul oli ära käinud.

Said mehed siis tüki aega puhanud ja hinge tõmmanud, lasksid nad palgid oma jalul mäest alla veereda, ikka pikkamisi üksteise järel, et kena mäng kauemini viibiks. Mehed seisis üleval mäeharjal, vaatasid säält palkide allajooksu ja olid väga rõõmsad. Südamed ja

meeled ilutsesid meestel, et esimene alpuse katsetükk ja eesmärk nii kenasti oli korda läinud.

Sellepärast mindi rõõmukisaga koju tagasi, otsekohe kõrtsi töö vaeva pääle kehale karastust võtma. Aga et seda rasket tööd üksnes kogukonna kasuks oli tehtud, sellepärast pidi ka kogukond meestele vaevapalga tasuma ja seda maksma, mis prisked söögid ja joogid kuulutasid.

Kui mehe kombel tegid tööd,
Siis on sul luba, et sa sööd
Ja puhkad rahul pika öö;
Sa tead, et kassil magades
Ja laisal kõhul' lamades
Ei jookse hiirekene suhu!
Kes kätt ja jalgu liigutab,
Sest tõuseb viimaks leivamees;
Kes laisa kätkis kiigutab,
See elab viletsuse sees;
Seepärast murekand ja hool
Nii tarvilik kui leib ja sool.

Kaheksas päätükk.

Kuidas kilplased nõukoja üles ehitanud
ja aknad tegemata unustanud.

Mõne päeva pärast, kui palgid, kivid, lubi ja liiv, ehk mis muidu hoone ehitamiseks tarvitatakse, kõik ehitamise paika kokku olid veetud, hakkasid kilplased ühemeelikul tulisel kombel uut nõukoda ehitama. Hoone seintele pandi kolm nurgakivi ja kolmenurgeline alus, nõnda et kohe igaüks märkaks, kuidas ehitus üks isekomblik kunstlik töö on ja ei mitte üks harilik neljanurgeline maja.

Hulgaliste käte toimetusel kasvasid seinad silma nähtaval kõrgemaks. Lühikese aja pärast olid juba kolm pääseina maapinnalt katuse rajani valmis. Ühe külje pääle oli kõrge, lai värav tehtud, kust heinakoomad võisid sisse minna, sest heinad arvati kogukonna varanduseks, mis koos tehti, hoiti, hiljemini ära müüdi ja saadud raha koos kõrist alla loputati.

Selle pääle hakati katust valmistama, mis kui seinad ka kolmenurgeliseks tehti; katuse tool, sarikad ja latid seisid korralisti seinte pääl, ei olnud enam muud puudu, kui katusekivid pääle panna. Sedaviisi oli üks suur kogukonna töö lõpetatud, mehed läksid kõrtsi kogukonna kulu pääle tarvitatud higi asemele kuivanud kehasid turvutama. Katusekive mõeldi teisel päeval pääle panna, miska uus kogukonna töö ja selle pääle prisked söögid ja joodud jälle pidid toimetatud saama.

Kui teisel hommikul kellaga märku anti tööle minna, tulid mehed kokku, läksid tellingid mööda üles ja hakkasid nõukojat katust tegema. Selle töö juures seisid nemad kõik üksteise järele reas: mõningad katuse harja pääl üleval, teised korda mööda lattide pääl alamal; mõningad kõrgel redeli ladvas, teised jälle järk-järku alamal, aga iga redelipulga pääl oma mees: mõningad maas redeli ligidal, teised neist natuke kaugemal, ja nõnda ikka edasi kuni katusekivide hunnikuni, mis mõnusa kiviviskamise kaugusel nõukojast eemal seisis.

Sel viisil pidi iga katusekivi kõikide kilplaste käest läbi minema, esimesest hakates, kes ta kivide hunnikust võttis, kuni viimseni lõpetades, kes kivi lati pääle paigale seadis, nõnda et kividest katus sai. Et selle raske tööga mehed endale liiga ei teeks, sellepärast oli väga korralisti seatud aeg-ajalt tundide järele kella helistada, märgiks tööd seisma jätta ja kõrtsi puhkama minna.

Kui nüüd see mees, kes kivide hunniku kõrval seisis, esimest kellalööki kuulis, viskas ta ülestõstetud

kivi käest ja pistis punuma, et teiste eel kõrtsi jõuda ja mõne lonksu enne saaks rüübata, kui teised sinna jõudsid. Niisamuti tegid kõik teised kuni viimсени, kellelgi ei olnud aega kivi teise kätte anda, vaid viskas ta kohe käest ära, ja üks jooksis teise kannul, otsekui metshanede kari lennates.

Seeläbi sündis siis, et viimased töölelänud kõrtsis igakord esimesed puhkajad olid ja üleval laua otsas istusid. Tööle minnes olid nemad niisamuti viimased, sest nemad ei pääsnud enne laua tagant välja, kuni teised eest ära olid läinud.

Pärast valmisäänud tööd läksid kilplased nõukotta katsuma, kuidas alpide auks ehitatud uues majas nõu esimest korda edasi läheks.

Aga kui nad viisakast väravast sisse astunud ja värava jälle kinni olid pannud, — ennäh, kae, vaata, näe, luuri: säääl oli kõik pilkane pime, jah, nii põhjatu pime, et üks vaevalt teise juttu võis kuulda. Küll ehmatasid kilplased selle kogemata asja pärast, mõtlesid pikalt ja tõsiselt, kas ehitusel mingit eksitust ei võinud olla.

Nemad läksid heinaväravast välja vaatama, kas väljaspool midagi nähtavat viga ei peaks leitama; aga kõik kolm seina ja katus olid igas kohas terved ja korras, ja ei olnud väljaspool kuskil viga ega valguse puudust.

Vea süü pidi vist seespool seisma. Aga seestpoolt ei võinud nemad pimeduse pärast seda viga ka mitte üles leida. Mis nüüd teha? Pimeduse süü jäi mees-tele teadmatuks, ei võinud seda ükski üles leida ega ära mõista, ehk nemad küll oma alpe päid selle asja pärast vaevasid.

Kilplased seisid kui pääta kanad suures mures ja kartuses, arvates, et ehk mõni kuri nõid oma silmaga nende töö on ära rikkunud, nõnda kui mõnikord koore-

kirnuga juhtub, et koor enne võiks ei lähe, kuni kurjategija karvadega kirn saab suitsetatud! Aga kus tegija ise teadmata, kust siis tema karvu võib saada?

Viimaks võtsid kilplased ette ühel päeval nõupidamisele kokku tulla ja seda imelikku pimeduse lugu nõukojas targal arvamisel püüda ära seletada.

Üheksas päätükk.

Kuidas kilplased nõu kokku löövad valgust nõukotta kanda.

Seatud nõupidamise päeval tõttasid kilplased virgalt kokku ega mahtinud keegi koju jääda. Jgamees oli põlema sütitatud tuletungla kaasa võtnud, mida ta maha istudes kübara laka vahele pistis, et pimedas nõukojas üksteist võisid näha ja kogukonna vanem küsides iga-meest nimest ja ameti aust võis tunnistada.

Kui nüüd kogemata juhtunud võõriku asja pärast, mis abi pimeduse vastu kõige mõnusam näiks, nõu oli küsitud ja selle pääle väga laialisi, mitmesugusi vastusi sai kuulnud, ja lugu siiski veel kahtlane näis, oli meestel tarkus natuke pussis. Juba taheti peaaegu suurema osa soovil uut ehitamist kindlama hoolega ette võtta, kui nende hulgast üks mees välja astus, kes enne teistest kõige targem oli olnud, sedamööda nüüd ka kõige rumalamana ennast pidi näitama.

Tema kõhatas, otsis kõrva tagant nõu ja ütles:

„Targal põlvel kuulsin sagedasti rahva suust, kuidas parema eeskuju ja õpetusemärkide läbi inimene palju võib juhatada, õppida ja ära seletada, sellepärast tahan teile ühe tähtsa jutu vesta, mis minu armsa vanaema vanaisa vennapoja naisega tõelikult oli sündinud. Minu vanaema vanaisa vennapoeg, Mittekeegi nimi, oli kord ühe teise mehe suust kiitust kuulnud:

„Põldpüü praad maitseb väga magus!“

„Kas sa oled, vennike, põldpüü praadi maitanud, et lugu nii selgesti tead?“ küsis minu vanaema vanaisa vennapoeg.

„Ei ma ole küll ise maitanud,“ kostis teine, „aga üks ustav mees rääkis mulle viiekümne aasta eest, et tema vanaema vanaisa noorel põlvel üht meest oli tundnud, kes oma silmaga näinud, kuidas üks mõisnik põldpüü praadi oli sünnud.“

Seesinane praegu kuulutatud jutt kihutas minu vanaema vanaisa vennapoja maiusehimu põlema ka midagi säherdust kallist maiuserooga maitsema. Tema ütles oma naisele, kelle nimi Eikedagi oli:

„Armas naine! Kõpseta mulle mõni koogikene panni peale.“

Sest et tal põldpüü praadi saada ei olnud, ei teadnud ta midagi magusamat kui koogikesi. Aga naine kostis vabandades:

„Mul ei ole võid ega rasva majas, miska koogikesi võiksin kõpsetada, sellepärast kannata, kuni lehmaki piima saab.“

Minu vanaema vanaisa vennapoeg ei jõudnud koogikeste himu endale keelata, vaid palus naist, kui võid ja rasva majas ei ole, veega koogikesi kõpsetada. Aga naine Eikedagi kostis:

„Veega ei lähe asi mitte korda, minu armas Mittekeegi! Ma oleksin ise juba ammugi koogikesi kõpsetanud, kui vett rasva ja või asemel võiks tarvitada.“

„Sa ei tea seda mitte, küllakene,“ ütles minu vanaema vanaisa vennapoeg, „sest sa ei ole asja veel iial ise läbi katsunud. Katsu esiteks, ja siis, kui lugu mitte korda ei peaks minema, võid sa vast tõelikult öelda: see ei lähe mitte korda.“

Minu vanaema vanaisa vennapoja naine täitis viimaks mehe tahtmist, muidu ei oleks rahu majasse saa-

nud; tema segas koogikese taigna, tõstis panni veega tulele ja valas taigna panni päale. Aga taigen ei tahtnud tompu küpseda, vaid sulas vee sees ikka vedelamaks ja läks viimaks pehmeks pudruks, millel sugugi koogikese nägu ei olnud.

Minu õndsa vanaema vanaisa vennapoeg seisis leel tule ääres, taldrik käes, nälpas keelt rõõmsal meelel, kui mõtles, mis magus esimene küpsetatud, palav koogike pannilt tema suhu pidi tulema. Aga mehike leidis pettust.

„Tuline tuhat! Peaksid küll häbenema,“ kargatas minu vanaema vanaisa vennapoja naine. „Vaata, eks ma öelnud ette, et see asi korda ei lähe. Aga iga kord tahad sa, kui kanast targem muna, õigust oma kätte saada ja ei oska mitte midagi sest, kuidas koogikesei peab küpsetama.“

„Ole vait, minu armas Eikedagi,“ ütles minu vanaema vanaisa vennapoeg, „ja ära kahetse mitte sellepärast, et katsetöö oled ilmaaegu teinud. Asja katsutakse maailmas mitmel kombel, kuni ta viimaks täide läheb. See oleks ometigi üks väga peenike, tululik kunst olnud, kui asi meil oleks toime läinud.“

„Ja nüüd,“ rääkis tark kilplane pikemalt, „kui üleval kuulnud jutu endale õpetusemärgiks võtame: kes teab, kas mitte võimalik ei peaks olema valgust ja päeva kotiga tuppa kanda, nõnda kui vett ämbriga kae-vust kanname? Meist ei ole seda veel keegi iial läbi katsunud, sellepärast, kui lugu teie meelepärast, siis tahame katsetükki ette võtta.“

Läheb asi korda, siis oleme ühe peenikese ja tululiku kunsti leidnud ja pärimise endile kui uue asja ülesvõtjad ja leidjad suure au maailmas. Kui asi mitte korda ei peaks minema, noh, siis tuleks sest tööst ometigi meie alpusele, mis ametiks võtsime, kaunist kasu.“

See tark nõu oli kõigil kilplastel väga meelt mööda, sellepärast võeti ette kiiresti lugu katsuda.

Kõrgel lõuna ajal, kui päike kõige heledamalt paistis, tulid kõik kilplased käsku mööda uue nõukoja ette kokku, igal ühel kott ehk muu majariist käes, miska ta valgust tahtis kinni võtta ja pimedasse hoonesse kanda. Mõningad tõid ka kangid, labidad, luuad, rehad ja hargid kaasa, et valguse kinnipüüdmist igal viisil võiksid katsuda. Kui kell üks oli löönud, võis imet näha, kuidas kõik ühelmeelele tööle hakkasid. Mõnel olid pikad kuuevakased kotid, nende sisse lasksid nemad tükk aega päikesekiiri paista koti põhjani, sidusid siis kiiresti koti suu kinni ja jooksid nõukotta päevalgust välja puistama. Jah, mehed tunnistasid üksteisle, et valgusega täidetud kotid palju rängemad kanda olnud, kui tühjad kotid.

Teised tegid sedasama tööd muu kaantega riistadega: kui lüpsikud, astjad, piimakirnud ja muud. Üks viskas valgust heinahargiga korvi sisse, teine jälle kühvli ja labidaga toobrisse; mõned siblisid valgust liivateradest välja ja toppisid põue. Üht kilplast ei tohi siin iseäranis nimetamata jätta, kes teistest targem olles päikesekiiri hiirelõksuga kinni püüdis ja neid kavalusega võita ja hoonesse kanda tahtis.

Nii kaua kui päike paistis, tegid mehed virgasti ja tõsiselt tööd, kuni nad viimaks suure palava kätte ära väsisid, et kätt ega jalga ei jõudnud liigutada. Aga kui nemad tehtud tööst mitte suuremat kasu ei leidnud, kui need kanged mehed, kes kord mäge mägede selga hunnikusse kandes teed tahtsid teha, mille päält jalgsi taeva võiksid minna, siis lepitasi nad viimaks meeleatuska nende sõnadega:

„Noh, see oleks ometigi üks peenikene, kunstlik töö olnud, kui asi meil oleks korda läinud.“

Säält läksid nad kõik koos kõrtsi kogukonna kulu

päale kehi turvutama ja karastama; selle kasu oli töövaev neile saanud.

Kümnes päätükk.

Kuidas üks võõras hulgas kilplastele nõu andis valgust nõukotta viia ja neid sellega pettis.

Juhtus, kui kilplased üleval räägitud valguse kandmise tööol olid parajasti, et üks võõras rändaja mees säält mööda minnes teel seisma jäi ja ammuli suul nende tempu vaatama hakkas, kui oleks tahtnud ise kilplaseks saada. Õhtul hakkas võõras mees kõrtsis neilt otsust pärima, mispärast nemad seda tööd päeva- paistel olid teinud?

Sääl rääkisid temale kilplased, kuidas nad katseks tööd teinud, kas võimalik oleks uude ülesehitatud nõukotta valgust kanda. Võõras mees, kes üks kaval koerahammas oli, märkas sedamaid, et siin mõnus kaup võib sigeneda. Tema küsis sellepärast tõsise näoga, mis kasu mehed tööst olid saanud.

„Ei mitte tengavõrralist kasu!“ kostsid kilplased.

„See tuleb sest,“ ütles võõras mees, „et teie asja õigel viisil ei ole alustanud, kuidas ma teile seda võiksin õpetada.“

Kui mehed seda kuulsid, läksid nemad väga rõõmsaks, lubasid võõrale kõige kilplaste kogukonna nimel rohket palka maksa, kui ta neile oma nõu kuulutaks. Võõras töötas homme nende tahtmist täita. Sääl palusid kilplased seda hääks võtta, mis nad jõudsid pakkuda, ja käksid kõrtsmikku võõrale rohkesti süüa ja juua anda ning kõik hiljemini kogukonna kulu pääle üles kirjutada.

Teisel päeval, kui päike kilplastele kena valguse oli toonud, viisid nemad võõra mehe nõukoja juure ja

vaatasid hoonet teraselt igalt poolt, ülevalt ja alt, tagant ja eest, seest ja väljast. Pääle seda, kui võõras kelm oma kavalusega nõu oli pidanud, mis siin ette võtta, käskis ta kilplased katusele minna ja katusekivid päält ära võtta, mis töö kiiresti korrale toimetati.

„Nüüd on teil küllalt valgust nõukojas,“ ütles võõras mees, „seda võite nii kaua toas pidada, kui ise himustate; peaks valgus teile väga liialiseks minema, siis võite tema jälle välja ajada.“

Aga nemad ei osanud seda mitte tähendada, mis ta oli arvanud, et nemad katust ei pidanud päälle tegema, muidu läheks tuba jälle pimedaks, nõnda kui enne oli olnud. Ega mõelnud kilplased mitte tuleviku pääle, istusid suve otsani igapäev valgeks läinud nõukojas ja pidasid nõu. Nemad kinkisid võõrale targale rohke pala kogukonna varast ja saatsid tema tänuga teele.

Kaval petis tegi, mis üks teine temasarnane ametmees ka oleks teinud, võttis palgaraha vastu, ei lugenud kaua, vaid ruttas teele, aga vaatas sagedasti üle õla tagasi, kas kedagi tema kannul ei ole, kes raha tema käest tagasi tahaks. Ei tea ka veel tänapäeval keegi, kes ehk kust ta oli olnud ehk kuhu ta oli läinud. Üksnes seda teadsid kilplased temast öelda, et nemad teda seljast viimast korda olid näinud.

Üksteistkümmes päätükk.

Kuidas kilplased tundma saavad, mis süü pärast nõukoda pime on ja selle vastu abi teevad.

Kilplased olid oma uue nõukoja pärast üliväga rõõmsad; kõige suve otsani pidasid nemad säälses nõu ja toimetasid tarvilikke asju, mis kogukonnale tuluks ja isamaale õnneks pidid tulema. Neil oli ka nõnda

hää õnn, et kõigel suvel mitte ükskord vihma ei sadanud, kui nemad nõukojas istusid.

Aga suve kena, lahke nägu kadus aegamööda ära, sügis ja talv pistsid järk-järgult oma nina nõukotta ja tõid vihma, udu, lund ja tuult. Sääl märkasid kilplased, kui nemad nõul istusid ja lumekibemed neile ninade pääle kukkusid, et mõnus võiks olla, kui nad oma nõukojale jälle kübara pähe paneksid, mis neile kõigile kasuks tuleks.

Sedaviisi tegid nemad nõukojale jälle kindla katuse pääle ja arvasid talvel hää ahju ääres niisama soojas istuda, kui nemad suve pikkusel armsa päikese paistel olid istunud. Aga kui katus jälle pääle oli tehtud ja nemad nõukotta tahtsid minna, vaata, sääl oli paraku jälle niisama must ja pime, kui siis oli olnud, enne kui nemad teekäija käest kunsti olid õppinud päeva tuppakandmise kulu vähendama; nüüd vast märkasid kilplased, kuidas neid võõras mees ei mitte valgusesse, vaid valguse selja taha oli juhatanud.

Siiski pidid nemad sündinud asjadega leppima, sest kui rahakopikad kõik juba pudenenud, siis on väga hilja kukru suud kinni siduda. Sellepärast läksid nemad jälle, kui enne tuletunglad kübaratel, nõukotta ja pidasid pikka aru koja valgustamise pärast.

Kui siis ümberringi ühelt ja teiselt selle asja pärast otsust küsiti, juhtus viimaks küsimine ühe mehe ette, kes osavuse poolest ennast teistest ülemaks arvas olevat. Tema tõusis sedamaid istmelt üles ja kostis:

„Ma annan just sedasama nõu, mis minu lellepoege annab.“

Seda öeldes läks ta teiste hulgast toast välja, võib olla kas kõhatamise ehk muu pakiliku asja pärast. Kui ta nüüd pimedas käsipidi mööda seina väravat otsis, sest tuletungal oli kübara pääl kustunud, nägi ta ko-

gemata väikese praokese seina vahel, kust nii palju valgust sai, et ta seeläbi oma habet võis näha.

Sääl tuli tal äkitselt sügava ohkamisega endine tarkus meele, ta astus teiste seltsi tagasi ja ütles:

„Noh, kulla naabrid, andke mulle ka luba tarka sõna kuulutada?“

Kui selle loa oli saanud, rääkis ta pikemalt:

„Noh, kas meie ei ole mitte kahe- ja kolmekordsed albid? Õige tõelikuks on meie kohta läinud, mis üks vana tark sõna ütleb: harjunud viis läheb viimaks loodud kombeks. Meie oleme endale alpliku viisi võtnud ehk meie küll algusest saadik igal ajal targad ja mõistlikud inimesed olime, ja nüüd, kas te näete: võetud viis on vana tarkuse teelt hoopis ära ajanud ja nõnda meil üle pää kasvanud, et meie küll enam iial targaks ja mõistlikuks ei või saada.

Meie piiname endid ühtepuhku oma uue nõukoja pärast, teeme endale sellega kulu ja saame laimu ja pilkamist päälegi, et meie viga ei või üles leida ega ära parandada; ja ükski meist ei ole iial nõnda ninatargaks läinud, et seda oleks näinud, kuidas meie hoonet ehitades aknad tegemata jätsime, kust valgus oleks võinud sisse tulla. See on ometigi väga õel lugu, päälegi meie pöörase kombe hakatusel, et ülekaela korraga sisse langeme ja veel albimaks läheme, kui üks loodud alp sündimise poolest.“

Selle jutu üle ehmatasid teised väga, otsekui oleks keegi nuiaga neile pähe löönud, ja jäid sõnalausumata kui sõgedad ebajumalate kujud. Nemad vahtisid tükk aega üksteise otsa ja üks häbenes ennast teise ees selle rumaluse ja jämeda alpuse pärast.

Sellepärast hakkasid nad kohe pääle, enne nõuküsimise otsust oodates, igast kohast müüride sisse aukusid murdma; ja ei leitud mitte üht ainukest kilplast

kõikide hulgast, kes mitte ei oleks tahtnud endale ise mulku seina sisse teha, millest ta võiks öelda:

„See on minu mulk!“

Sel viisil sai viimaks nõukoja väljastpidine ehitamine korrale, aga seestpidisest ehitamisest jutustame varssi pikemalt.

Kaksteistkümnes päätükk.

Kuidas kilplased nõukoja seestpidist ehitamist toimetanud ja ahju tegemata unustanud.

Päale selle kui kilplased valguse nõukotta ja päalegi igamees omaale mulgu olid saanud, hakkasid nemad seestpoolseid ehitusi korrale toimetama. Sää! tehti siis kolm ise tuba: terava-aimu tuba, higitsemisetuba ja arvamisetuba; need kolm tarvilikku kohta pidid kõige esiteks valmis saama, et kui kilplased nõule kokku tuleksid suuremate kogukonna asjade pärast, neil sää! juures midagi takistust ees ei oleks. Nõnda oli siis kolmenurgeline nõukoda korrapärast ehitatud ja päale selle kõige alpuse auga sisse seatud.

Kui nemad selle päale, kui ilmad juba külmaks olid läinud, üht nõupäeva ja kohtuseletamist tahtsid pidada, ja igaüks — kogukonna kulu vähendamise pärast — oma puualu kaasa oli toonud, miska tuba tahtsid soendada, vaata sää! olid nad ahju tegemata unustanud, ega ka kuhugi ruumi jätnud, kuhu tuleaset oleks võinud seada.

Selle üle ehmatasid mehed jälle väga ja hakkasid uue kogemata õnnetuse pärast aru pidama ja asja läbi mõtlema, kus jälle mõndasugusi arvamisi kuuldi.

Mõningad andsid nõu ahju ukse taha teha, kus ta kõige vähemalt risuks jalgade ees ei oleks. Aga teistel ei näinud see arvamine moka pärast olevat; lõpetusel, pärast seda, kui asja pikalt edasi tagasi küllalt

oli arutatud ja kõik kohad läbi katsutud, kiitis üks tarklane nõuks ahju akna alla, majast välja poole teha, kust kui sooja tarvis, aken lahti tehes sooja võiks tupp lasta. See nõu võeti igalt poolt ühelmeel kiites vastu ja lubati asja nõnda korrale seada.

Üks vana Agar-alp nende hulgas, kes kauemini kui teised alpuse ametit oli pidanud, ütles tõrklikult vastu:

„Aga ma jätan trepi tegemise nimetamata, ehk küll muidu kellelgi võimalik ei oleks maast kõrge ahjuni kassiküüsil seina mööda üles ronida; aga olgu sellega, kuidas on: kuid kallis ahju soe, mis muidu üksnes toas tuluks tarvitatakse, läheks sel kombel kõik ahjust kaduma ja ei tõuseks sest meile pikemalt midagi kasu.“

„Sina, muistne alp, ei oska sest midagi,“ kostis üks teine.

„Kas sa ei kuulnud, kuidas meie akent lahti tehes ahjusooja niisama hästi võime tupp lasta, kui suvel päikesekiirte sooja. See oleks, kuidas rääkida võiks, otsekui läheks ühes suitsuga korstnast kõik toa soe välja. Aga et sul selle asja pärast pikemat muret ei oleks, et soe ilmaaegu kaduma läheks, kuidas sa ütlesid, tahan ma kodunt oma vanad jänesepeüdmise paelad siia tuua ja kogukonnale kinkida: need paelad paneme siis ahjusuu ette, et soe ahjust välja ei peaseks: kas mõistad nüüd, vennike, mis rumal sinu vastutõrkumine oli?“

Kõik kiitsid ühest suust jutumehe tarkust ja tänasid teda helduse eest, et oma vanad jänesepeüdmise kogukonna tuluks oli lubanud kinkida, mis eest temale, tema lastele ja lastelastele üks soe istepaik ahju suu kõrval lubati. Sedaviisi lõpetati siis pikk arupidamine, tehti ahi väljapoole seina külge, ja nüüd oli kena nõukoda hoopis valmis.

Kolmasteistkümnes päätükk.

Kuidas kilplased üht põldu soolaga külvavad, et sool oma maal kasvaks, ja mis sääb juures pikemalt juhtus.

Kui nüüd nõukoda igapidi täielikult valmis ehitatud ja alplastega täidetud oli, hakkasid nemad iga päev koos käima ja endi päid kõige kogukonna asjadega vaevama ja piinama. Nüüd juhtus, et sõja kurnamise kitsikul — mis paar aastat meie maal vältas — soola hind korraga väga kalliks oli läinud.

Kilplastel ei olnud veel „kasulikku kalendrit,“ kus lootust antakse maaoherdiga oma maapõhjast soola aegamööda häda kitsikusel üles puurida, sellepärast pidid nemad targa nõu vigaduse abiks ette võtma ja korrale toimetama, kuni selles asjas mõnesugusi arvamisi oli peetud, ka mõnda teed ja rada oli tähendatud, kust aegamööda võiks abi saada.

Viimaks löödi ühendatud nõu sedaviisi kokku: Et küllalt teada ja avalik, kuidas ei üksnes kõik muu vili, vaid ka suhkur, mis päält nähes soolaga pea ühesugune näib olevat, kasvude viisi väljal kasvab, siis võib juba sedamööda iga mees ise arvata, et sool niisamuti väljal peab kasvama. Sellepärast ei maksa praegu, mil soola hind kallimaks läinud, midagi paremat nõu, kui ise soola külvama ja nurmel kasvatama hakata.

Üks tükk kogukonna põldu pidi küntama, äestatama ja soolaseemnega külvatama, mille läbi kogukond edaspidi soola niisama hästi kui rukkeid ja otri oma põllult võiks korjata, et kellelgi tarvis ei oleks seda kaupa kaugelt linnadest tuua, veel vähem kaupmeeste pettust karta, kes parsil kuivatatud lund soola sisse segavad ja sellega soola magedaks teevad.

Seda nõupidamise otsust hakkasid kilplased kiiresti jalule toimetama: täis hüva lootust, et see läbi edaspidi

mitte üksnes soolahäda otsa ei lõpeks, vaid päälegi veel kaubaajamisel palju soola muu võõrale rahvale võiks müüa, mis neile suurt kasu tooks. Niisugusel kindlal usaldusel olid nemad hoolsat muret soolapõllu eest pidanud, iga nelja nurga pääle ühe väljavahi pannud ja iga väljavahile püssi kätte andnud, miska lindusid võiks väljalt maha lasta, kui soolateri päädest tulevad välja nokkima.

Ei väldanud aega kuigi kaua, sääl läks soola-väli väga kenasti haljendama, mis Kilplastele suurt rõõmu tegi. Nemad mõtlesid: nüüd on meil ometigi üks uus tükk hästi korda läinud, mida teised veel ei oska teha, ja läksid iga päev koos väljale vaatama, kuidas sool kasvis ja kiitsid üksteisele, kuidas nemad soola kasvamist oma kõrvaga olid kuulnud.

Ja mida lopsakam sool kasvis, seda enam kasvis nende lootus; ei olnud kedagi kõikide hulgas, kes mitte juba enda arus üht tündrit soola ei oleks söönud, mis oma nurmel oli kasvanud.

Aga et kallis soolapõld mitte ei saaks ära sõtkutud ehk muidu ära rikutud, sellepärast seati veel rohkem vahtisid soolapõllu ümber ja anti neile kindel käsk, kui juhtuks üks lehm, hobune, kits ehk lammas soolapõllule tulema, siis pidid vahid neid lükates, ajādes, kihutades, lüües, nuiates, kopsides, torkides, hirmutades, ehk kuidas neil iial võimalik näis, ära tõrjuma, aga sääl juures ise hoidma, et jalgadega põllule kahju ei teeks. Väljahoidjad töotasid kohtu ees kindlasti kuulnud käsku truisti täita.

Neljasteistkümnes päätükk.

Kuidas mõned lojused soolapõllule tulid ja kuidas neid säält ära aeti.

Vahtidel võis ehk küll hää tahtmine olla põldu kahju eest hoida, aga teab iga mees: vaim on valmis,

aga liha nõder. Olgu nüüd, et nemad kas liha nõtruse pärast magama uinusid ehk midagi muud kogemata vigadust juhtus, nii palju tõusis korraga avalikuks, et hulk mõistmatuid lojuseid ühel hommikul kenasti haritud ja soolaga külvatud põllul leiti, kes põldu rikkusid ja ära sõtkusid.

Siin oli kahekordne kahju nii hästi kena, seemneks külvatud soola pärast, kui ka selle soola pärast, mis külvist alles kasvama pidi. Väljavahtide ehmatus ei olnud pisuke, kui unest ärgates ja silmi hõõrudes lojuste karja väljal nägid; suure hirmuga jooksid nemad just nagu pääta kanad üksteise vastu ja ei teadnud, mis pidid tegema; nii palju nägid nemad selgesti, et sündinud kahju veel laiemaks läheks, kui nad ise lojuste hulka põllule läheksid lojuseid ära ajama.

Viimaks võtsid mehikesed nõuks, mis neile küll raske oli, Kilpla minna ja targa nõuisandate kogudusele seda kurja lugu kuulutada. Minnes sõelusid meeste püksid liiva.

Kogukonna päävanem ja nõuisandad langesid niisamuti ehmatus ja kartuse sisse, kui kurje sõnumeid kuulsid, ja küsisid üksteiselt nõu: „Mis peame tegema, et lojused meie soolapõllule pikemalt kahju ei teeks? Saadaksime väljavahid lojuseid ära ajama, siis tallaksid nad veel enam soolakasvusid oma jalgadega maha.“

Kui selle raske asja talitust pikalt edasi ja tagasi oli arutatud, ümbermõeldud ja läbiräägitud, siis võeti viimaks nõuks, kui mõnel sügavas mõtlemises pää juba lõhki tahtis minna: Et neli nõuisandat välja läheksid, väljavahtide kupja ühe raami päale tõstaksid, temale pika vitsa ehk kepikese kätte annaksid ja siis raami mehega tükis oma õlgadel soolapõllule lojuste kannule viiksid, kupja nii kaua ühest paigast teise kannaksid, kuni ta viimse lojuse väljalt on ära ajanud. Aga väl-

javahtidest ei pidanud keegi oma jalga põllule tõstma, et põld mitte kahju ei saaks.

Selle armulise kohtumõistmise otsusega olid väljahoidjad väga rahul, iseäranis nende kubjas, kes ennast kõrgema isanda sarnaseks arvas, kui nõuisandad tema raami päale tõstsid ja tema nende seljas soolaväljal ümber sõitis, kunni ta oma pika vitsaga kõik isamaa vaenlased oli põgenema kihutanud.

Need neli väljavahtide kupjakandjat ei võinud oma jalgadega soolapõllule kahju teha. Kes seda ei taha uskuda, katsugu asja ise läbi: kas kaks jalga enam võivad ära tallata, kui kaheksa jalga?

Viiesteistkümnes päätükk.

Kuidas sool kasvis, küpses ja mispärast kilplased soolavilja ei võinud lõigata.

Soolaoras kasvis, õitses ja küpses nagu muu umbrohi, kellel ütlemist mööda: iial ei hukku ega äpardust ole. Juhtus, et üks Kilpla kogukonna mees loodliku kehapakitust tundis, mis temale kui teistele kilplastele harilikult iga päev kord juhtus ja mis igal maal pere-mehe isetalituseks peetakse, sest et ükski seda asja sulase läbi ei või lasta toimetada.

Sellel pakitusel tuli kilplasel kogemata endine tarkus meele, mis kõige alpuse hoolega nõnda ei võidud ära lammata ja kinni matta, et ta hoopis oleks kadunud; vaid endine tarkus oli ühe vana, nudiks raiutud pajupuu sarnane, mis kännuist ja tüvest uusi võsusid välja ajab. Mees mõtles, mis hää see oleks, kui igaüks säherdust vara, mis andjale raskeks koormaks läheb, kogukonnale kingituseks annaks, sest et kogukonnale sellest võib tulu tulla.

Õnneks tuli tal see mees meele, kes oma vanad jänesevõrgutamise paelad nõukoja ahjule ukseks kogukonnale oli kinkinud, et akna ette tehtud ahjust soe välja ei peaseks, vaid kui jänes jalgupidi võrku kinni jääks; ka tuli temal meele, mis tänu ja au mees kogukonna poolt selle kingituse eest oli saanud, sellepärast tohtis ta loota, et kogukonna tänu tema ande eest mitte pisem ei ole.

Ehk küll seda, mis kilplane keha pakitusel kogukonnale tuluks tahtis viia, ei selge kulla- ega hõbeda- sarnaseks tohi arvata, siiski oli see üks kaunis varandus, mis hoolelik majaperemees ei peaks raatsima sigade ette pillutada ega nurga ja aia taha vahiks panna, vaid paremini põllule peaks kandma viljavootele kasuks. Kilplane teadis ka, kuidas targad külamehed vähema anni suuruse päale saavad vaatama, kui andja lahke südamehelduse päale, miska ta anni oli toonud.

Nõnda mõeldes jooksis ta kogukonna kasu püüdes virgasti edasi, sest pakitus kihutas taga ja hirm oli suur, et and teel püksi ära kaob, ja sai õnnelikult nõnda oma koormaga soolapõllule, kuhu ta kuhjakese oma nime mälestuseks kükati maha istutas, et aga auras!

Selle talituse lõpetusel oli ta tulisel rutul mõned soolakasvude lehed põllult kitkunud ja nendega pühkides ühe koha ligi puutunud, mis tal väga õrn oli. Nopitud soolalehed kõrvetasid väga kibedasti, mees kargas kisaga maast, kui oleks teda parm saba alt hammustanud, ja pistis hüppaval sammul põllult põgenema, et aega ei olnud nõopi kinni panna.

Lühikese aja pärast leidis tark mees selge asja aru, kui mõtles, mis rohi see oli olnud ja kuidas rohu soolane võim temale sellepärast kibedat viga oli teinud, et vili juba küpseks saab. Nüüd ei olnud tema rõõmul enam mõõtu ega mahti, vaid jooksis mis jalad aga

kandsid linna tagasi — sest kilplaste alpus oli külale juba linna nimeks pannud — ja hakkas nõukoja kella helistama.

Sääl kargasid kilplased majadest välja ja jooksid üle vainu nõukoja poole, kui oleks igaühel tuli püksis olnud. Siin kuulutas vaga külamees neile lugu, mis ta kogukonna kasuks oli teinud, näitas kõrvetuse rakukesi tunnustäheks, mis ta tululikul tööil oli saanud, ja seletas viimaks, kuidas kibe, kõrvetavaks läinud sool nüüd vististi küpseks läheb, ja palus teisi põllule vaatama tulla.

Kui kilplased säherdusi rõõmusõnumeid kuulsid, olid nemad väga õnnelikud ja läksid siis koos, kogukonna vanem ninameheks ees, soolapõldu vaatama. Siin tegid nemad kõik, mis nende vaga kaasvend ja naaber enne oli teinud, ja katsus igaüks oma palja ihu küljes küpseva soola võimu.

Soola kõrvetuse kibedat rammu tundes olid nemad väga rõõmsad, nõnda et kedagi nende hulgas ei leitud, kes mõttes ennast mitte rikkaks soolaperemeheks ei oleks pidanud. Igamees lootis sügisel oma osast mõne vaka soola võõrale rahvale hää hinna eest ära müüa.

Kui küpseks saanud soola lõikusaeg kätte jõudis, pidid kilplased selle pääle mõtlema, kuidas soola väljalt ära koristada, enne kui ivad seest maha varisevad. Nemad rüstasid endid koos lõikusele ja seadsid kiirelt korrale, mis sinna tarvis läks.

Mõned tulid sirpidega soola lõikama, teised rehade ja korvidega mahapudenenud päid väljalt kokku korjama; mõned teised jälle hobuste ja vankritega, miska soolavihud tahtsid koju viia; viimaks nähti veel mehi vartadega, kes soola kohe tahtsid välja peksta, et seda-maid uudistsoola maitseda saaks.

Aga kui lõikust alustades käed soola vilja külge pisteti, — kas sa imelikku näed? Küpse sool oli nõnda tuline, kibe ja kõrvetaja, et meeste käed ära põletas ja

rakule kiskus. Kindad oleksid selle vastu aidanud, aga et paras palav suveaeg oli, sellepärast ei tahtnud kilplased kindaid kätte panna, kartes muu rahva naeru.

Mõningad kiitsid nõu soolarohtu heina kombel vihatiga maha niita; teised, targemad, seisis tõrkudes niitmise vastu, kus palju soola maha oleks varisenud. Mõningad arvasid kõige mõnusamaks, kui ambudega soolavili väljalt saaks maha lastud, mis üks hõlbus, rutuline töö oleks, kus kellelgi tarvis ei läheks kätt külge pista.

See nõu leidis igalt poolt kiitust, aga väga suureks kahjuks, — neil ei olnud omal küttisid, ja kui võõrad kütid tööle tuleksid, siis võis nende läbi Kilpla salalik soola külvamise ja kasvatamise kunst maailmale teatavaks saada. Igalpool soola kasvatamine oleks soolahinna väga odavaks teinud, misläbi kilplased vähe kasu oleksid saanud.

Nõnda läks siin üks tark nõu teise järele nurja, ja kilplastel ei olnud sel puhul mitte võimalik küpsenud soola väljalt koju viia; sellepärast pidid nad kalli vara veel seni väljale jätma, kuni paremad nõu leiaksid, mil kombel tundmata võõra vilja kokkukoristamine kõige paremalt edasi läheks.

Aga oli neil juba enne seda sõja pärast soolakitsik olnud, siis tõusis nüüd kitsik veel palju suuremaks: sest mis neil mullusest soolast kevade üle oli jäänud, seda olid nemad seemneks põllule külvanud. Soolahäda tõusis igapäev kibedamaks, kõige enam tarkuse soola poolest, mis Kilplas hoopis magedaks oli läinud.

Mis seda häda veel raskemaks tegi, oli see õnnetus, et sel ajal veel keegi nende linnaks tõstetud külas nii tark ei olnud, et talvel ahju pääl ehk parsil kuivatatud lund oleks osanud soola lisaks tarvitada. Muu maade rahval, iseäranis soolakaupmeestel, oli see asi küll teada, nõnda kui tänapäeval.

Mõningad targad mehed tarvitasid juba sel ajal kui praegu terast oimu soolamise tarbeks, üks pruuk, mis aegamööda oimu väga vesiseks teeb. Seda tunnistavad meie tänapäevased raamatukirjutajad avalikuks tõeks, kui laiavaagnatega oma kõrti lauale toovad, kus vahest mitte soola ivakestki sees ei ole leida.

Aga mis ma sest pikemalt räägin? Kilplastest ei teadnud keegi seda, mispärast nende põllul kasvanud sool nõnda kibedaks oli läinud. Pikal järelemõtlemisel arvasid mõningad, et ehk põllu harimisel midagi süüdi oli olnud, kuhu ehk väga rohkesti sõnnikut oli pandud, mis läbi ka kartulid kibedaks lähevad. Edaspidi lubati veel mõni uus katsetükk ette võtta ja üks tükikene põldu hoopis ilma sõnnikuta soola alla panna.

Oleksid sina, armas lugeja, sel korral minu seltsis Kilpla soola väljale vaatama tulnud, küllap sa siis oleksid leidnud, et nende kallid soolarohi, mis meestel väljaandmise väravaid ja käsi oli kõrvetanud, muud ei olnud kui päris — raudnõgesed.

Aga ma oleksin ennast selle eest hoidnud seda kilplastele ära seletada, sest kes meelega pime tahab olla, sellele ei või silmi teha, ja leiti juba sel ajal kui praegugi, et kuskil seda ei sallita, kui üks pada teist mustaks sõimab.

Kuuesteistkümnes päätükk.

Kuidas Uppakallo ülemisand kilplastele oma tulekut laskis kuulutada ja kuidas kilplased kiiresti uue päävanema enestele valisid.

Kilplaste alg tarkus oli küll kaugele ja laiali kõige maailma teatavaks tõusnud, nõnda et igamees sest võis rääkida, aga see sündis pika ajaga. Nende kombeks võetud alpusekisa tungis lühikese ajaga veel palju laie-

male, nõnda et kuskil ümberkaudu kedagi ei olnud, kes ei oleks teadnud, mis kilplased uudist olid teinud.

Seda ei tohi pikemalt imeks panna, kui meie, inimesed, iseennast tunneme ja oma kombeid teraselt tähele paneme. Meie oleme kõik — üks enam, teine vähem — pööraseks läinud ja vallatumal kombel õiget tarkust ammust aega ära kaotanud, sellepärast siis ikka enam alpust taga küsitakse ja rumalust taga nõutakse, kui tarkust. Samuti leiab häätegu pisut ja kitsikut kiitust, aga eksitus seda rohkem ja laiemat laitust igalt poolt.

Kui Uppakallo ülemisand ümberkaudu maad läbi käis, linnast linna ja külast külasse, siis räägiti temale igalpool palju naerulisi lugusid kilplaste imevärklikkudest tembutamistest ja alplikkudest kommetest. Ülemisand imestas seda kuuldes väga, seda enam, mida rohkem ta nende endist tarkust oli tundnud ja mitmes tüki ise tarvitanud; sellepärast võttis ta nõuks ise Kilpla reisida ja oma silmaga asjalugu vaadata.

Ei tohi mitte igakord — arvas ülemisand — rahva juttu uskuda, mis sagedasti kasvades hiire hobusesarnaseks tõstab. Seda oli ka see mees näinud, kes oma naisele üheks sala-asjaks kinnitanud, et keegi elav hing ei peaks kuulma, kuidas nende naabriperemees ühe muna oli munenud. Naisuke pidas salaasja kindlasti ega rääkinud sest kellelegi pikemalt kui üheainukesele sõbranaisele, kui see temale enne saladust kindlasti oli tõotanud.

Nõnda läks siis mehe muna — ikka kindla saladuspitseri all — ühe naabrinaise suust teise kõrva ja kasvis ja kosus edasi minnes nii imelikult, et enne kui päev õhtule jõudis, kanaks läinud naabriperemees juba paartosinat mune oli munenud. Üks niisugune sulgline ehk suleta munalooja oleks enne lihavõtte pühi, kus munad hinnas seisavad, kaunis majalind igas peres.

Ülemisand läkitas sedamaid saadikuid Kilpla, kes tema tulekut säääl pidid teada andma, et kilplastel aega oleks ettevalmistamisi hästi korrale toimetada. Tema las kis neile päälegi öelda, et tal hää meel oleks, kui kilplased osavalt kõlksuva sõnaga tema teretamise pääle vastuse annaksid ja pool ratsul, pool jalgsi teel temale vastu tuleksid. Selle käsu täitmisest lootis ta kohe aru saada, kuidas lugu kilplastega välja näis.

Vaased kilplased ehmatasid kuulnud sõnume üle. Nemad teadsid väga hästi, et vürstid, ehk neil küll suuremad silmad ei ole kui muul rahval, palju kauge male näevad kui teised, nõnda kui nemad oma kätega üle riigi ulatavad süüdlast karistama, ehk hääle palka tasuma.

Nemad olid sellepärast kõige enam täis kartust ja muret, et ülemisanda terane silm võiks leida, kuidas nende alpus mitte loodud, vaid aga üks võetud paha viis on, ja saaks neid sellepärast ei mitte üksnes laitma ja nuhtlema, vaid ka mahajäetud tarkusele vägisi tagasi sundima.

Ses tükis ei olnud neil mitte eksimist, sest see on tõesti nuhtluse väärt, kui üks inimene ennast meelega albiks ja see läbi kõlvatumaks teeb, et endale ja teistele tulu ei või saata. Ehmatuses läksid kilplased vanalt, mahajäetud tarkuselt nõu ja abi otsima, sest häda ajab härja kaevu; säääl leidsid nemad siis, mis tarvis oli teha.

Nüüd hakkasid nemad kõiki asju ülemisanda vastuvõtmiseks valmistama: söötsid hobuseid tallis ja vaatasid, et kõõgis, keldris ja käsikambris midagi ei saaks unustatud, mis kõrge võõra ette lauale võiks tuua.

Kuidas igaüks ise teab, ei või kuskil seakari ilma karjaseta sigineda, sama vähe kui üks keha ilma pääta, ehk talu ilma peremeheta, ehk kus peremehest pääd ei saa, säääl lähevad püksid naise jalga.

Seda kõik olid kilplased endise tarkuse abiga ära tundnud, ja et nende siiaaegne kogukonnapäävanem tu-

lisel teenistuse kiirusel juba hoopis albiks ja sedaviisi ametipidamisel kõlvatuks oli läinud, siiski — nõnda õpetas nende kõrge tarkus pikemalt — igal oinakarjal üks talutaja oinas ninameheks peab olema: hakkasid nemad sedamaid koos nõu pidama, keda nemad enda seast uueks päävanemaks pidid valima.

Aga et kõrgesse ametisse saamine midagi kadedust ja salaviha ei sünnitaks ja nemad uuest valitud kogukonnavanemast tõesti seda leiaksid, mis sel puhul kõige kibedamini puudus, sellepärast võeti ühemeelelisel arvamisel ja nõupidamisel viimaks otsuseks:

Sestep ja sellepärast, et kuningale kohe esimese teretamisesõna pääle osava, kõlksuva sõnaga tuleb vastust anda, nõnda et jutt igas kohas kui klips ja klaps, lips ja laps kokku sünniks, oleks kõige parem, kui see kogukonnapäävanemaks nimetataks, kes teisel hommikul oma jutu kõige osavamalt kõlksuval, laulusaba kombel oskaks kokku sõlmida. Seda nõuotsust pidi igamees hästi läbi mõtlema ja öösel üle magama.

Nõnda lahkusid kilplased sel päeval nõukojast, ega olnud ühtainust nende hulgast leida, keda uhkus ja lootus ei oleks kõdistanud homme kogukonnapäävanemaks tõusta. Nemad mürdsid ja piinasid öö läbi pääajusid nõnda, et mõni mees teisel hommikul ise enam ei teadnud, kas tal nupp pauna pääl oli või ei olnud.

Kilpla karjane, üks oma ameti seadust mööda juba siit saadik valitsejaisand, kes laialise voli ja tulise virkusega oma karvaseid ja harjaseid alamaid oli valitse nud ja korralisel seadusrajal pidanud, nõnda et igamees Kilplas tema mehist valitsust võis kiita, kes tohib sellepärast imeks panna, et nüüd meie vahva karjane hääl meelel, kuidas vanasõna ütleb, härja seljast hobuse selga oleks läinud ja üht kõrgemat valitsust endale soovinud.

Sellepärast ei saanud ta kõigel ööl nahka silmade pääle, vaid viskas keha sängis rahutult ühe külje päält teise pääle, piinas ja vaevas oma väikestaju raskete mõtetega, kuidas osavat, lõksuvat kõnet pähe saaks. Alalisel ümberkeeramisel sängis tõukas ta mitu korda naist küünarnukkidega nõnda, et naine viimaks unest ärkas ja mehe rahutumaid kombeid tähele pani.

Aga Kilpla naised olid meestest maha visatud, vanast tarkusest ühe osa endale majapidamise tarvituseks salamahti tallele pannud; ka karjase naine oli seda vara endale hoidnud. Selle hädaabiga mõistis ta kohe, kuidas tema isandal ja abikaasal midagi salalikku kingapistust võis olla, mis teda magada ei lasknud. Naine küsis:

„Mis sul viga on, kas ma ei või sind aidata?“

Aga karjane ei usaldanud naisele oma häda avaldada, arvates, et see rumal oleks, kui nõukojas talitatud salaasju naisele avaldaks.

Kui nüüd naine märkama hakkas, et mehel midagi salalikku südame pääl kõrvetas, sääli ei jätnud ta palumisi, nurisemisi, meelitamisi ja ähvardamisi mitte enne järele, kuni mees temale oli tunnistanud, kuidas tal mõtted selle pääl käivad homme kogukonna päävanemaks saada, ja rääkis siis naisele, mis raske katsetüki ta sellepärast peab tegema.

Naisele tõusis seda kuuldes niisama himu päävanema emandaks saada, kui isandal päävanemaisandaks, sellepärast leidis naine tarviliku nõu ja ütles trööstides:

„Oh, minu armas mees, sul ei ole mitte tarvis selle asja pärast juukseid murega lasta halliks minna. Mis sa mulle palgaks lubad, kui sulle ühe osava, kõlksuva jutu õpetan, mis läbi sa kogukonnapäävanemaks võid tõusta?“

„Kui sa seda võiksid teha,“ kostis karjane, „ja mina sinu õpetuseabiga homme tõesti kogukonnapääva-

nemaks tõusen, siis tahan sulle selle eest ühe kena, uue kasuka palgaks osta.“

Naine, kes juba vaimus ennast kogukonnapäävanema emandaks tunnistas ja seda nägi, kuidas kõikide silmad tema uue kasuka pääle vaatasid, oli tehtud kaubaga rahul ja õpetas oma mehele selle osava kõne:

„Isandad! Ma astun ette,
Naiseks on mul Margarete,
Kes kenam kui ilusam siga,
Ei leita tal kusagil viga.“

Neid kõlksuva sabaga sõnu ütles ta mehele üheksakümmend üheksa korda ette, ja mees rääkis neid sama sagedasti järele, et pähe kinni hakkaksid, ja viimaks uskus ta tõesti, et naise sõnad kui takjad tema aju külge olid kinni jäänud. Kõige öö otsani pobises ta tasahiljukesi naise õpetust hammaste vahel, et pärast ära ei kaoks, kuni viimaks hommik kätte jõudis, mida mees ei jõudnud oodata.

Kuidas praegu öösist lugu seakarjusest rääkisime, nõnda oli see kõigi teiste kilplastega olnud. Nemad olid kõik uneta öö otsa valvanud ja mõtlemise vaevast väga rasked pääd saanud.

Aga et säääl, kus osavaid, kõlksuva sabaga sõnu kokku sõlmitakse, igaüks ennast kohe valmis laulikuks (sel ajal nõnda kui praegu) arvab, siis ei olnud ka ühtainust kilplaste hulgas, kes ennast sel ööl mitte kogukonnapäävanemaks ei oleks arvanud. Igamees pidas oma laulu, kus meelt ega mõistust sees ei olnud, nõnda ilusaks, et teised vist midagi kenamat ei võinud ilmutada.

Kui nüüd teisel päeval aeg kätte jõudis, kus üks kõrge, väga tark Kilpla nõuisandate kogudus kokku astus uut kogukonnapäävanemat valima, säääl oleks võinud inimene imelikumat kui imet kuulda, mis kenad ja vii-

sakad, ilusasti valatud ja siledaks treitud sõnadesabad ja mõtetetabad ühekorraga lagedale toodi ja avalikuks loodi, nõnda et kõrgelt imeks tuleb panna, kust kõik seda kunsti oli nopitud ja pähe õpitud, kui nemad endisest tarkusest ei olnud laenanud ja vana allika soone pääle uue kaevu kaevanud.

Aga tuleb väga kahetseda, et kõik nende kenad sõnadesabad ei ole üles otsitud, kokku seotud ja kirja pandud kui need, mis kohe alamal lugejale kuulutame.

Neljas mees astus tuppa (kolme esimese kenad sõnad läinud tuule), kummardas viisakalt, teretas ja ütles nõnda:

„Ma olen nõukas talumees
Ja hobu käib mul adra ikkes.“

„Oho, vennike!“ hüüdis viies — „kas kenamaid sõnakõlksusid sa ei jõua? Lase mind paremini kogukonnavanemaks tõusta. Kuulge:

„Mul on kodu härjad kütkes,
Rahakopik punga sees.“

„Ja jah,“ ütles seitsmes (kuuenda sõnad jäänud üles kirjutamata), „sa tahaksid meie ülemaks saada. Kuidas lugu, kui asja paremini oskan ja teen, miska sind kuhja otsast lükkan? Pange tähele:

„Hans Tõlp on minu nimi,
Ei tohi seda naerda.“

„See mees oleks vist ametisse saanud,“ ütles kaheksas, „aga ma tahan ise kogukonnapäävanemaks saada ja loodan asjad paremale korrale seada; tehke kõrvad lahti:

„Rahvas ütleb pää mul harv,
Kui oleks tarkus nagu juus.“

„Ei ole teist veel keegi nooli sihi keskele lasknud,“ ütles kolmasteistkümnes, „pange teraselt tähele, mis mina laulan:

Kes ei oska sõna saba,
Sel ei ole mõtte lukku.“

„Eest ära, kasige eest tühja jutuga“, hüüdis neljasteistkümnes, „ma tahan kitsejuustu pääle teiega kihla lüüa, et minust viimaks ometi Kilpla kogukonnapäävanem sünnib. Kes tuleb kihla lööma? — Kuulge siis:

„Ma tahaks kõige targem olla
Ja teile valitsejaks astuda.“

Veel otsata palju sedavärki targasti treitud sõnu oli sel päeval Kilpla kogukonnanõukojas kuulda, mis pika ajaga rahval meelest ära kadunud. Mõned läksid kõlksus nõnda kenasti kokku, et aga paar vaksa maad vahele jäi, muidu oleksid kui loodud kokku läinud.

Seni kui neid kenasid juttusid päevavalgele kanti, seisis vaene karjane suure hirmu ja kartuse sees natuke maad teistest eemal ega usaldanud mitte silmigi maast üles tõsta, ikka kartes, et teised ilusamaid sõnu võiksid kuulutada, seni kui tema naise käest õpitud tarkus tühja tuule läheks ja tema lootused tühjaks teeks. Ja kus üks ehk teine kuskil sõnas tema jutuga ühte näis passivat, sääl sõelusid püksid mehikesel liiva, seni kui ta lõdisevate hammaste vahel tasahiljukesi oma sõnu pobises, et need meelest ära ei kaoks.

Kui viimaks kord tema kätte juhtus ja üks teine nõuisand hüüdis: „Karjane, astu ette!“, siis tuli ta kohkunud näol ja argsel sammul ligemale ja ütles väriseva keelega:

„Isandad! ma astun tuppa,
Naise nimi Margarete,
Veel kenam kui ilusam emis,
Ei ole tal kusagil viga.“

„Kas sa näed? Kuulge, kuulge! Sel jutul on kommet ja kere, sest võiks juba midagi saada!“ hüüdsid mehed siin ja sääl. Aga kui viimaks ümberringi igaühelt otsust oli nõutud, kelle jutt kõige paremaid ilusabasid oli kuulutanud, sääl tõusis igalt poolt karjase nimi avalikuks ja valiti tema ühelmeelel kogukonnapäävanemaks ning tõsteti sedamaid uue ameti pääle.

Kilplased arvasid: küllap see mees oskab kuninga-isanda teretamist vastu võtta ja osavat vastust anda. Pääle selle oli ta juba tükk aega valitsejaametit ausasti pidanud ja vastutõrklikku karja nii hästi viljapõllult kui mudalompidest oma pika piitsaga välja ajanud.

Karjane nägi nüüd uut ametiau vastu võttes oma silmaga, kuidas õnn iial õnnetusest kaugel ei seisa; ei kaugemal kui öö päevast. Sest mineval ööl oli ta veel karjane olnud, aga täna oli ta üks kõrgevoliline, au sisse tõstetud kogukonnapäävanem Kilplas.

Seitsmesteistkümnes päätükk.

Kuidas Kilpla kogukonnavanem sauna läks ja mis sääl temale juhtus.

Kogukonnapäävanema ameti au ja kõrgus tegi meie karjasele suurt rõõmu, mis teda ühtepuhku taga kihutas, nõnda et ta küll kümme korda igas tunnis oma naisele ütles:

„Vaata, naisuke, seekord on mul lugu õnnejoonele läinud!“

Nüüd arvas ta tarvis olevat kõik vana higi, tolmu ja tahma keha päält puhtaks vihelda ja ära pesta, mis veel endisest seisusest oli üle jäänud, et uue seisusega igapidi uueks inimeseks saada näost, jutust, kombest,

riidest ja muust, kuidas lugu tarvitas. Teiste isandate viisil reisis meie kogukonnapäävanem, kui ametile oli tõstetud, sauna, aga ei mitte Kilpla küla sauna, vaid ühte lähemasse suure linna, mis Kilplast kolm penikoorimat kaugel oli.

Teel tuli vana tuttav temale vastu, kes mõni aasta temaga seltsis karjas oli käinud ja kes sest veel midagi ei teadnud, mis suured asjad vaheajal Kilplas olid sündinud.

Kui nüüd mees teadmata kombel vanale sõbrale sina oli öelnud, kostis kogukonnapäävanem: „Sina ei tohi meile mitte enam sina öelda, sest et sina karjas käid; aga meie ei ole mitte enam, mis meie enne olime, sest meie oleme sel puhul üks meie isand ja kogukonnapäävanem Kilplas.“

„Ennäe, imet!“ kostis teine, „see lugu oli mul alles teadmata, minu aus isand kogukonnapäävanem, andke mulle andeks, kui umbes eksisin. Soovin teile õnne teie kõrges valitsuseametis.“

„Tänan,“ andis minu isand päävanem vastuseks: „see on üks kangekaelne, harimatu rahvas siin Kilplas. Teised kogukonnapäävanemad, auvalitsuse volil meie eelkäijad, lasksid rahvast oma ninade pääl tantsida, ja ta võis teha, mis ise tahtis, see läbi on väga palju segadust tulnud. Meie peame asjakäigud hoopis teisele joonele seadma raske vaeva ja tööga, mis meile mitte mahti ei anna päeval leiba luusse lasta ega öösel magada, ja pää kipub meil mõtlemises lõhkema. Aga meie tahame parema seaduse neile teha, ehk ei mitte kauemini nende isand ja meister olla.“

Nõnda läks minu isand kogukonnapäävanem edasi ja jõudis viimaks õhtu eel linnasauna, kus juba hulga teisi mehi ees leidis.

Saunalaval istudes tegi ta, kui oleks ta sügavas mõttes, luges mitu korda oma käesõrmi, kui tahaks teada,

kas kõik kümme veel alles olid, rääkis vahetevahel iseenesega, aga ei lausunud muidu mitte ühele elavale hingele sõnakest, nõnda et teised, kes teda ei tundnud, neid veidraid kombeid imeks pannes arvama hakkasid: see mees on vist pääst nõdraks läinud. Aga nemad ei teadnud mitte, et teda valitsevaks kogukonnapäävanemaks oli tõstetud ja üksnes kõrge au temale haiget tegi.

Natukese aja pärast küsis meie isand ühe mehe käest: „Kas see on ka see sama lavalaud, kus pääl harilikul kombel valitsejad isandad istuvad?“

„Jah on,“ anti temale vastuseks.

„Kuis olen ma kogemata nõnda osavalt selle õige lavalaua leidnud!“ ütles kogukonnapäävanem. „Ma usun, lava on kohe mind ära tundnud, et ma Kilpla kogukonnapäävanem olen.“

Kui ta kaua laval oli istunud ja tugevasti higistanud, astus saunaperemees temale ligemale ja küsis: „Hää sõber, kas pesite juba pääd ja lasksite oma keha vihaga nühkida? Kui mitte, siis tahan lehelist tuua ja teid puhtaks pesta.“

Kogukonna päävanem, kes sügavate mõtete koorma all oli higistanud, kostis: „Armas saunaperemees, ma ei tea seda tõesti mitte öelda, kas ma olen pestud, või veel alles pesemata. Sest ühel meiesugusel mehel on väga palju arvamisi, mõtlemisi ja nõupidamisi, et terve kogukonna tulu kuskil kahju ei leiaks ja kohtuseadused ja õiguseotsused parajal korral käivad ning igapidi edasi jooksevad, et meie neis asjus midagi süüdi ei leiaks. Ja iseäranis mul, kes selle pääle pean mõtlema ja arvama, kuidas ma kuningale osava vastuse pean andma. Sest pane tähele, mis ma ütlen: mina olen kogukonnapäävanem Kilplas.“

Kui linnamehed seda kuulsid, hakkasid nemad kõik ühest suust suure häälega naerma ja lasksid teda siis

tema au pärast ka veel ühe hää tüki päälekauba laval higistada, et nahk aga tolmas.

Kaheksasteistkümnes päätükk.

Kuidas kogukonnapäävanem oma emandale uue kasuka ostab ja mis sääl juures sünnib.

Meie armuline päävanema emand ei olnud mitte ära unustanud lubatud kasukaostmist isandale sagedasti meele tuletada, kuidas õigus oli. Ja kogukonnapäävanemaisanda meel tahtis õiguseks näidata, et tema, keda õiguse kasvatajaks ja kosutajaks oli seatud, töotust pidi täitma ja oma emandale seda andma, mis emandal õigus oli saada.

Kui nüüd isand kogukonnapäävanem ametiaue pärast küllalt oli higistanud, tuli tal abikaasale lubatud kasukas meele. Sellepärast küsis ta ühe mehe käest, kes linna väravas seisis:

„Pai külamees, kas võite mulle teed juhatada, kus üks karvasepp elab, kes kasukaid müüb?“

Kui teed oli kuulnud, küsis minu voliline isand kogukonnapäävanem väravavahilt: „Kas sääl juhatatud karvasepa juures ka kogukonnapäävanemate emandate kasukaid müüa on? Sest mina olen kogukonnapäävanem Kilplas ja ei tohi mitte ühe liht karvasepa juure minna.“

Nüüd vast märkas väravavaht, missuguse mehega ta kogemata õnnel kokku oli saanud, ja juhatas teda mööda teed teise poole linna otsa, kus üks tõrdsepp asus, keda linnas igrames osavaks naljahambaks pidas: „Säält võite, auline isand, kõige ilusamaid kogukonnapäävanema emandate kasukaid osta.“

Voliline isand Kilpla kogukonnapäävanem läks aual viisil, tasase, kõrgeametliku sammuga, kuhu värava-vaht teda oli juhatanud, ja küsis tõrdseppalt:

„Kas teil kogukonnapäävanema emandate kasukaid müüa on? Meie oleme kogukonna päävanem Kilplas.“

Kaval tõrdsepp märkas küsimusest kohe, kui palju kell oli löönud, ja kostis sellepärast: „Ma kahetsen kõigest südamest, et mul seekord võimalik ei ole auliku kõrge isanda soovi täita, aga meil oli eile laadapäev ja väga palju oma ja võõramaa kogukonnapäävanemate emandaid turul, kes viimse kui ühe kasuka minu käest ära ostsid.“

Aga et isand siiski kasuka leiaks, juhatas tõrdsepp temale teed verst maad teisele poole linna otsa, kus üks ratassepp elas:

„Sääl, loodan ma,“ ütles tõrdsepp, „leiate teie vististi kogukonnapäävanema kasukaid igasuguseid ja võite oma meelt mööda ühe endale valitseda.“

Ratassepp, kes samasugune naljahammas oli, juhatas meie isanda ühe tislari juure; tislari jälle tükk maad kaugemale ühe treiali juure; treialilt saadeti tuuleteetallaja ühele katalsepale; katalsepp juhatas meie isanda ühe tudendi juure, kes turu ääres elas; tudent näitas edasi teed ja läkitas kasukaostja raamatuköitja majasse. Raamatuköitjalt juhatati meie isand-kogukonnapäävanem linna alevisse, kus üks kalamees asu pidas; kalamehelt juhatati ühele saianaisele; saianaiselt jälle ühele trükkarisellile; trükkarisell näitas teed sinna, kus üks sadulsepp elas, sadulsepalt saadeti tema ühte raamatupoodi; raamatupoest juhatati mehike ühele saiapagarile, öeldes: „Säält võite nii ilusaid kasukaid leida, mis, kui selga ei raatsi panna, ise võite ära süüa.“

Kui minu isand-kogukonnapäävanem pagarile jõudis, oli pää tal vahus pikast tuulekäigust ühest paigast teise.

Tuppa astudes istus ta pingi päälle, tõmbas süga-

vasti hinge ja küsis siis, kas kogukonnapäävanema valmis kasukaid müüa on.

Pagar kostis: „Valmis kasukaid mul sel korral küll ei ole, aga kui natuke aega võite kannatada, siis luban teile saiatainast ühe kasuka selga mõõta, valmis lõigata ja ära küpsetada, mis, kui emanda meele pärast ei ole, teie koos võite ära nosida.“

Selle lahke pakkumise eest tänas isand kogukonnapäävanem kõigest südamest, aga kostis siiski: „Mul on juba ümberjooksmisest ühest paigast teise muidugi üleliiga aega kulunud, sellepärast ei ole enam võimalik pikemalt oodata, vaid pean koju tagasi tõttama oma seaduseametit toimetama, sest mina olen kogukonnapäävanem Kilplas.“

Pagar oli vähem vallatu kui teised, kes isandat siit saadik mööda linna ühest kohast teise olid kihutanud; ta arvas, et mehike on nüüd küllalt narri teed tallanud, sellepärast halastas ta tema pääle ja juhatas temale tõsise tee ühe karvasepa juure, kus kasukaid müüdi.

Karvasepp küsis kasuka pikkust ja laiust.

Minu isand-kogukonnapäävanem kostis: „Passige kasukas minu selga, siis on ta minu emandale niisama keha järele, sest minu kübar passib tema pähe, kui oleks temale loodud.“

Nõnda osteti siis kogukonnapäävanema emandale üks kena kasukas, ja kui abikaasa isand koju tagasi jõudis, võeti nad mõlemad suure rõõmuga vastu, aga rõõm kasuka üle oli suurem kui isanda üle. Siis vaadati kasukat ülevalt ja alt, eest ja tagant, seest ja väljast igapidi läbi, pandi selga ja võeti seljast, katsuti ja leiti igas tükis üsna hää olevat.

Pääle selle ihaldas isand kogukonnavanem, et emand temale koogikesi küpsetaks, lubas ühe vorstikese ja kannu õlut oma raha eest lisaks tuua. Emand küpse-

tas koogikesi, mis kogukonnapäävanema lauale passisid; nemad sõid kallist rooga ja rüüpasid vahetevahel kannust märga pääle, et kuiv toit kurgu kinni ei takistaks.

Emand oleks hää meelega sagedamasti lonksukese kannust rüübanud, aga häbenes kogukonnapäävanema isanda nähes seda teha. Sellepärast arvas ta ühe kavalustüki oma himule sõbraks:

„Seda ei või sa mitte uskuda, mis rõõmu kasukas mulle teeb!“ ütles emand.

„On see tõsi?“ küsis isand.

„Jah,“ anti vastuseks — „kui see tõsi ei ole, siis saagu see suutäis õlut mulle hukatuseks,“ seda öeldes võttis emand kena, tugeva lonksu.

Natukese aja pärast ütles ta jälle: „Meie naabri mehe sulane on meie tüdruku salaarmukene.“

„Oi, kas see iial võimalik!“ küsis isand.

„Jah,“ kostis emand — „kui see mitte tõsi ei ole, siis saagu see suutäis mul südant lõhkuma.“ Sellega andis mammake jälle kannule magusasti suud.

Jälle alustas emand juttu: „Meie Tiiu ja Tuisu Mihkli tütar olid eile õhtu karvupidi koos.“

„Uih, mis sa ütled? Kas nii?“ küsis kogukonnapäävanem.

„Jah,“ vastas emand — „kui see mitte tõsi ei ole, siis saagu see suutäis mulle surmaohuks.“

Nõnda öeldes võttis emand jälle mõne lonksukese õllekannust. Sedaviisi ajas emand nii kaua isandale magusat uudisjuttu, kuni õllemärg kannust lõppes ju humalaviha kaevupõhi selgesti temale silma paistis.

Üheksasteistkümnes päätükk.

Kuidas kogukonnapäävanema emand uue kasukaga esimest korda kiriku läheb ja mis sääl juhtus.

Järgmisel kõigel pikal ööl ei saanud üks kõrgevoliline aulik emand, uus kogukonnapäävanema abikaasa raskes mõtetekütkes mitte nahkagi silma pääle katteks langutada, sest uue kasukanäitamise mured peletasid une metsa. Naisuke pidi mõtlema, kuidas uhket kasukat kõige osavamalt selga panna, et sile ja karvane pool ühtlasi rahvale silma paistaksid ja kõige koguduse ees mehe ametiau üles tunnistaksid.

Aga ei mitte üksnes kaunis kasukas, vaid iva-emand pidi ka kõnnist, näost, ninast ja muust igas tükis mehe ametiau kõrgust välja näitama ja kui päikesekiired kõige kogukonnale valgust andma. Meie emand kartis ühtepuhku, et öö kogunisti otsa ei lõpe ja teine päev tulemata jääb, kus teised tema kasukailu pidid nägema.

Kui kõik külakuked juba ammugi koitu olid kuulutanud, hakkas viimaks emanda rõõmuks natuke koitu häärdama. Esimesel koidupiiiril kargas emand süngist ega olnud veel eluilmas nii vara üles tõusnud, ja hakkas sedamaid ennast ehtima.

Õnne korral juhtus lugu pühapäeva hommikul, ja arvas tark emand: kui täna kõik naabrid ja naabriained koos kirikus on, siis võin ennast ühekorraga kõigile näidata ja ei ole mul tarvis ilma asjata ummiskingi kulutada perest peresse ja saunast sauna mööda küla ümber joostes; jäägu nimetamata ajaviitmine, mis seesugune üksikult näitus mulle teeks.

Aga riidesseehtimine, kus juures niihästi loodud keha kenadus, kui uue kasuka ilu kõige kenamasse

volti pidi kroogitama ja seatama, pani eidekesel kõrvad nõnda lukku, et kolmekordsest kellahelistamisest mitte üht kõlksukestki ei kuulnud. Ja kui ta viimaks suure vaeva ja tööga end ehtesse oli saanud ning kogukonnapääisanda käest, kes tema ees seistes peeglit näitas, küll sada korda oli küsinud, kas ta tagant ja eest ja igalt poolt nõnda välja näeb, kuidas üks kogukonnapäävänema emand peab olema, ja kui isand sama sagedasti ja h oli kostnud, astus ta viimaks oma voliliku isanda abikaasa käe kõrval toast välja ja kõndis viisakate, parajate uhklikkude sammudega kiriku poole.

Kahju, et teel vaatajaid ei olnud! Sest meie emand võis vist nii uhke olla, kui üks emis, kelle selga ilus kuldsadul oli pandud.

Mina ei tohi mitte selgesti tunnistada, kus tükis see süü oli: kas minu aulik kogukonnapäävänema emand kogemata kauem une kaisus oli viibinud, kas kellalööja väga vara kella oli löönud, ehk kas õpetaja jutlus täna palju lühem oli olnud kui muidu, aga nii palju tõusis korraga avalikuks, et sel silmapilgul, kui meie emand oma uue kasukaga kiriku astus, säääl juba viimane laul lõpetatud oli, ja kõik kirikulised tõusid koos pinkidelt üles.

Meie aus emand arvas seda asja teisiti ja mõtles: sellepärast, et minu mees kogukonnapäävänema isandaks on tõstetud, mis läbi mind kogukonnapäävänema emandaks ülendati, ja et mul täna uus kasukas esimest korda seljas on, tõusevad nüüd teised mulle ja minu uuele kasukale au pakkudes pinkidelt üles.

Aga õigel ajal meele tuletades, et Jumala ees inimeste seisusevahest lugu ei peeta, vaatas ta pääd mõlemale poole keerates lahke silmaga teiste pääle, kui oleks tahtnud öelda:

„Armsad naabrid, jääge istuma! Sest mul ei ole veel need päevad meelest läinud, kus sama kehv ja

narakas olin, kui teiegi; sellepärast, armsad naabrid, istuge minu pärast jälle oma pinki maha.“

Kõik kadakasaksad ei näita nii palju alandlikke kombeid oma sugurahva vastu, kui natuke kõrgemale on läinud.

Kaheskümnes päätükk.

Kuidas kilplased Uppakallo ülemisandat vastu võtavad.

Juba üleval jutustasime, kuidas Uppakallo ülemisand saadikute läbi kilplastele sõnumeid oli saatnud, mil kombel ja mil viisil nemad teda pidid vastu võtma tulema. Isanda teretamise pääle kästi neid kõlksuva sõnaga tänu anda ja vastu tulles pool ratsul, pool jalgsi olla.

Kui nüüd selle asja pärast kogukond ühel päeval nõu hakkas pidama, siis leidsid targad mehed kohe, et raske töö toimetus palju kergem on, kui töö jagatakse. Sellepärast jagasid nemad asjatalituse kahte osasse, et hõlpsamalt valmis saaksid.

Esimeses järgus peeti selle üle nõu, kuidas ülemisanda teretamise pääle kõlksuva sõnaga tänu võiks anda; teises järgus jälle: mil kombel võimalik oleks pool ratsul, pool jalgsi vastu minna. Kes jõuaks siin kõike tarkust üles rääkida, mis sääal üks ja teine ülevalnimetatud asja toimetuseks hääks kiitis, sest meie oleme juba enne mitmest tükist näinud, et kilplastel hüva nõu puudust kuskil ei ole!

Nemad püüavad päikesekiiri koti ja hiirelõksuga kinni, kaevavad maa sisse vajunud jutu mullapõhjast välja ja panevad jänesevõrgud ahju suu ette, et soe välja ei pääseks, lühidalt: neil on igas tükis enam nõu kui muul rahval.

Kui nende asjatalitus igakord ettearvamisega kokku ei sünni, siis on see juhtumise süü, kuidas mõni Viru ja Harju mees seda iseenesest ütles, kes ka mõnikord kilplaste sarnasel kombel kasu läks püüdma ja hiljemini kahju üksi juhtumise süüks arvas.

Aga kilplaste tarkus oli esimese tüki talituseks nõnda mõelnud: Meie ei taha ülemisanda teretamist oodata, vaid tahame juba kaugelt kübarad pääst võtta, seni kui kogukonna päävanem enese ja meie nimel ausat isandat viisaka sõnaga teretab.

Tema peab ütlema: „Aulik isand! Olge terve tulemast meid vaeseid vaatama; meil on suur rõõm teid nähes.“

Selle pääle, nõnda arvasid kilplased, ei või Uppakallo isand muud öelda kui: „Jah, samuti ka mul.“

Sünnib lugu nõnda, siis on võit meie käes, ja ei ole kogukonnapäävanemal pikemat vastust anda kui: „Meie tark on üks hull.“

Mul ja hull kõlksuvad Kalkuni ja maakeeles palju kenamini kokku kui mitme meie laulumeeste lauluvärsside sõnasabad, mis tegijatel nii kenad näivad, et neid ei üksnes endale rõõmuks üles ei kirjuta, vaid trüki läbi veel teistele kuulutavad. Sääl juures unustavad mehikesed, et meie eesti keelel loodud komblikke, kõlksuvaid sõnasabasid ei ole, vaid laulu ilu ja kenadus üksnes ühesarnastes kirjatähtedes ja mõttevahetuses seisab, kuidas vanad, praegu veel mõnes kohas rahva suus elavad regevärsid tunnistavad.

Tuleks küll sellepärast soovida, et meie soost sünninud, kirjameheks astunud isandad natuke sügavamalt eesti keele vaimu püüaksid tundma õppida ja sest kütkest ennast päästaksid, mis võõramaa rahvas mõne saja aasta eest eksides meie maakeele ümber olid pannud.

Targad saksa mehed on avalikuks teinud, kuidas loodud komblik eesti keele kiri ja sõna on, sellepärast

peaksid meie kõstrid ja koolmeistrid ärksa kõrvaga tähele panema, kuidas rahva suust sõna välja tuleb, siis lõpuks mõni sanna ja Sannumetoja, mis maamehe kirja ei kõlba.*)

Jätame siin kadakasakslikud kirjamehed ja võõras ikkes vedavad laulikud, ning lähme vaatama, kuidas kilplased teist asjatoimetust korrale toimetavad. Siin läks nõupidamine meestel palju raskemaks, nõunikud jooksid kui emata kanapojad metsa laiali.

Mõned arvasid: peame mehi kahte osasse jagama; üks osa istub hobuste selga, teine käib jala, aga nõnda, et iga ratsamehe kõrval teine jalamees käib. Teised kiitsid jälle paremaks, kui igal ühel oma hobune oleks, aga mees ei tohi mitte hobuse seljas istuda, vaid paneb aga ühe jala sadula jalustesse ja kõnnib teisega maas, siis oleksid mehed tõesti pool hobuste seljas ratsul, pool endi jalgadel.

Mõningad teised jälle andsid nõu, kuidas kõige mõnusam oleks, kui mehed kõik koos kaksiti kepiruunakeste turjal Uppakallo isandale vastu sõidaksid, siis oleksid nemad ka pool ratsul ja pool jalgsi. Päälegi ei oleks siin mingi peruhobuse kartust, vaid võiks igamees kuidas ise himustab, kas traavi ehk nelja sõita; ei oleks ka pikemalt hobuste ravitsemist ja sugemist kellelgi tarvis olevat.

See tark nõu leidis igalt poolt kiitust, juba sellepärast, et kehvalgi hobusenõudmine muret ei teinud. Kilpla kinnitas sedamööda nõupidamise otsuseks, et iga-

*) Asi on selle poolt, tänu Taevataadile, hästi edenenud, samal mõõdul v a n a d u s e austamine, sellepärast, et ta kaua oli väldanud, nõnda et praegu suurem osa neist, kes kahekümne aasta eest mind ja teisi õigema kirjutuskeele juhatajaid kirja ja suusõnaga avalikult sõimasid, meid „kilplasteks“, „tõlplasteks“, „rahvaeksitajateks“ jne. nimetasid, nüüd meie jälgedele on astunud, nõnda et palju rohkem üle ei jää, kui õõ ja tema truud sulased. Aga et asi lühikese ajaga nii kaugele on läinud, tohime loota, et rahvas hiljemini ka teistes asjades mõistust tarvitama hakkab ja mõtlema õpib.

mees endale ühe puustratsukese mureteks ja teisel päeval asja korrale toimetaks.

Teisel päeval tulid Kilpla rüütli küla vainule kokku, kõik kepiruunade seljas: ühel kaskinevalge, teisel pajuraudja, kolmandamal sarapuuhall, neljandamal toomingakõrb ehk pihlakapaat, päälegi veel linalakkasid, laukusid ja kirjuid, sedamööda, kuidas igaüks ise himustas.

Nende kenade ratsudega tulid mehed igapäev küla vainule kokku hobuseid õpetama, lasksid ratsusid kahel jalal karata tuhatnelja ja traavi, törki või labudeeri lasta. Kogukonnapäävanem sõitis kimlikuusmanni täku seljas ja ikka tükk maad teiste ees.

Sääl jõudis viimaks päev kätte, kus Uppakallo ülemisand sinna pidi jõudma. Kui kilplased sellepoolist sõnumet olid saanud, tõttasid nemad kiiresti isandale vastu.

Kogukonnapäävanem vaevas oma pääd raskes mõttes kena teretamise ja kõlksuva tervituse vastamise pärast, ja mida ligemale silmapilk jõudis ülemisanda ette astuda, seda sügavamale vajus mehikese süda ja julgus jänese püksi. Püksid sõelusid mehikesel liiva, ja ma ei karda mitte eksida, kui ütlen, et ta täna vist õnnelikum endises karjasepõlves oleks olnud kui siin auseisuses.

„Pidage kinni, mehed! Mul on natuke asjatalitust tee kõrvale minna,“ ütles kogukonnapäävanem ja sõitis natuke maad teest eemale ühe kadakapõõsa taha.

Tema salatalitustest põõsa taga ei ole midagi pike-malt kuulda saanud, ma arvan, et ta sääl vist kõlksuvaid sõnu välja mõtles ehk meeletuletas.

Aga enne kui ta teiste hulka tagasi jõudis, oli Uppakallo isand korraga sääl. Kilplased vahtisid kui pääta kanad üksteise pääle ja ei teadnud, mis nad pidid tegema. Õnneks oli kogukonnapäävanem asjalugu kadakapõõsa tagant näinud ja tõttas lagedale ülemisandat vastu võtma.

Kiirel sõidul oli püksivärvel natuke puusanukast alla vajunud, mispärast ta käega püksivärvlit pidi kinni pidama. Teise käega võttis ta kübara pääst, aga meele tuletades, et ülemisand teretades temale kätt võiks pak-kuda ja ta mõlemad käed vangis olid, võttis ta kübara ser-vapidi hammaste vahele, mis läbi teise käe vabaks sai.

Kübara ja hammaste vahelt ütles ta: „Noh, olge terve tulemast, aus kõrge isand, meid vaatama! Teid meie küla piiril nähes teeb meile rõõmu.“

Ülemisand märkas sedamaid, mis sulglised linnud kilplased olid, ja mõistis, et rahvajutud sel korral mitte tühised ei olnud.

Tema ütles lahke sõnaga teretamise vastuseks: „Tä-nan teid lahke teretamise ja vastuvõtmise eest, teie üle on ka meel rõõmus mul!“

Siin oleks pidanud kogukonnapäävanem ennepeetud nõu mööda ütlema, mis ülemisanda viimse sõnaga kõlksuvalt ühte sünnib; aga ta tahtis vastust veel kord läbi mõelda, enne kui sõna suust välja ütles. Seni kui ta asja ümber mõtles, arvas üks teine kilplane, et ta on vististi kõlksuva sõnazaba unustanud ja ruttas sedamaid appi, et Kilpla kogukonna au mitte tühja ei läheks.

Nõnda arvates kostis ta kogukonnapäävanema asemel: „Meie suurem tark on üks jams.“

Tema oleks pidanud küll hull ütlema, aga ta mõtles: jams ja hull lähevad ühte ja on üks sõna nii hää kui teine.

Samuti mõtlevad meie maa üleval nimetatud raamatukirjutajad ja laulikud, kes ka sest lugu ei pea, kas sannumed ehk sõnumed kirjutavad, vaid üksnes rahva rumaluse pääle loodavad, kes seda ei oska mait-seda, kas kokk leemele soola oli sisse pannud või pa-nemata unustanud.

Kui Uppakallo ülemisand oli vastu võetud, sõitsid kilplased kepiruunade seljas tema ees külasse; aga tänava otsas oli üks vana ahervars, sinna otsa astus kogukonnapäävanem.

Ülemisand küsis: „Mis sa ahervarre otsas teed?“

Kogukonnapäävanem kostis: „Auväärt isand! Mina vaene hilpharakas ei ole mitte seda väärt, et mind maa-pind teie silma ees üles kannaks.“

Selle pääle viisid kilplased oma kõrge vööra nõukotta korterisse ja vestsid sääal magusat juttu, et isandal aeg igavaks ei läheks.

Kaheskümnes esimene päätükk.

Kuidas kilplased Uppakallo ülemisandale potitäie linnupiima kingivad.

Vaestel kilplastel oli jälle ahastust ja paljugi kahevahel arvamisi sellepärast, mis nemad oma kõrgele vööräle au näidates võõrsileivaks ja anniks pidid viima? Mõne anni asjakohasust isekeskis arvates rääkisid nemad kui targad mehed nõnda:

Raha ehk muu hinnaline and läheks meil raskeks, sest et meil sellepoolest üleliiga ei ole, ja isandal enesel on palju rohkem naudi, et meie kingitus suuremat meelehädä temale võiks teha. Samuti ei kõlbaks toiduvara pakkumine, sest meie anname temale muidugi süüa ja juua. Lahkusanniks peame seesugust asja Uppakallo isandale viima, mida ta tänapäevani veel kuskilt ei ole saanud.

Aga nüüd tõusis teine häda, kust seda haruldast andi võtta? Küll kratsis siin mitu meest pääd ja otsis kõrva tagant nõu, aga ei leidnud midagi säält.

Lõuna jõudis kätte, meeste kõhud olid tühjad, mis- pärast koju läksid ja pärast lõunat jälle asjatalitust pikemalt tahtsid toimetada. Söömalaua märkasid naised kohe, kuidas murekoorem nende abikaasa isandaid vaevas.

Kui kogukonnapäävanema emand kavala taganõudmise läbi murepakitust kuulda oli saanud, ütles ta: „Ma tahan sind aidata, et täna kui ennegi kõige kogukonna ees oma tarkust võid avaldada; viige Uppakallo isandale linnupiima.“

„Kust seda võtta?“ küsis päävanem.

Naine õpetas salaasja ja nüüd oli mehikesel suur rõõm.

Kui pärast lõunat nõukogudus kokku astus, ütles kogukonnapäävanem: Mul on hüva nõu valmis! Minuta ei võiks teie midagi korrapärast toimetada, kuulge: meie tahame ülemisandale potitäie linnupiima anniks viia.“

Neid ammuliaetud suusid, mis siin nähtavale tõusis, ei jõua mina mitte üles kirjutada; oskaksin natuke paremini maalida, siis katsuksin õnne imestelemist pildikese läbi üles tähendada, aga nüüd ei ole mul paremat nõu, kui lugejaid paluda meelevaimu ja luule abiga seda asja ära seletada.

Viimaks hakkas üks ja teine küsima, kus maal need linnud kasvavad, keda inimene kui lehma ja kitse võiks lüpsata. Siin seletas nüüd kogukonnapäävanem mõistatust, kuidas naine kodu temale oli õpetanud:

„Kesse kõnnib kõrta mööda,

Astub aia ääri mööda,

Lendab lille õilmeid mööda?

Mesilane linnukene

Seep see kõnnib kõrta mööda,

Astub aia ääri mööda,

Lendab lille õilmeid mööda.

Kui meie nüüd potitäie mett ülemisandale anniks viime ja seda linnupiimaks nimetame, siis oleme väga arulise kingituse viinud.“

Kõik kogukond tänas hää nõu eest ja kiitis päävanema tarkust. Pikemalt võtsid nemad ette kingitusmett, mida ehk kolme toobi osa võis olla, ühe suure poti sisse panna, mis kaks meest toobripuuga õlgadel kannaksid, miska kingitust suuremaks taheti teha. Kogukonnapäavanem käiks eel, tema järel potikandjad, siis teised mehed kõik järgimööda paaris.

Ülemisanda ette astudes rääkis kogukonnapäavanem nõnda: „Austatud linnupiim! Ärge pange pahaks ega võtke vihaks, kui teile oma kehvusest ühe potitäie ülemisandale anniks, meelehääks ja kingituseks toome.“

Uppakallo ülemisand ei jõudnud oma naeru kinni pidada selle jutu üle, vaid võttis kübara pääst ja pani suu ette varjuks, et kilplased tema naeru ei näeks.

Aga kogukonnapäavanem arvas ülemisandat aupakumise pärast kübara pääst võtvat ja palus vastu: „Aus linnupiim — isand tahtsin öelda — pange kübar pähe! Teie olete sama valitseja Uppakallos kui mina Kilplas.“

Siin tahtsid potikandjad potti õlalt maha panna, kogemata libises aga pott põrandale ja lõhkes kildudeks, et kõik mesi põrandale läks.

„Tuhat ja tuline teie sisse!“ hüüdis päävanem vihaga: „kas näpud teil põlenud, et paremini ei oska kinni hoida? Oh, teie lontrused, kelmid, mõrtsukad ja vargad, kes teie kilplaste kuulsa nime kui röövliid ja mõrtsukad ülemisanda silma nähes teotate ja otse kui vargad kogukonna vara rikute.“

Siiski ei raatsinud mehed linnupiima lasta hukka minna, vaid langesid koos kõhuli põrandale ja hakkasid mett lakkuma.

Uppakallo ülemisand tänas neid hää soovimise eest ja ütles: „Mis teie hää! meelel mulle olete toonud, on sama hää kui oleks see minu kätte saanud.“

Kaheskümnes teine päätükk.

Kuidas Kilpla päävanem Uppakallo isandaga ühes lauas sööb.

Teisel päeval laskis Uppakallo ülemisand uhke võõraspeo valmistada ja Kilpla kogukonnapäävanema ülemate nõuisandatega seltsis endale võõrsile paluda. Kilplased panid paremad pulma ja piduülikonnad selga ja läksid õigel ajal kõik koos sinna.

Ma võiksin küll roogi lugejale nimetada, mis siin järkjärgult lauale toodi, aga esiteks läheks kirjutamine mulle raskeks, sest minu sulg on alles õppimata ega jõua teiste merekaldaste hanesulgede kõrval mis kõik kaubaturud täidavad, iial võidu joosta, ja teiseks paneks roa nimetamine mõnel suu vett jooksuma, et sest midagi maitseta ei saa: „No mis imeasi ta siis on? Oh sina kallid aeg! — kilkasid naised ja löid käsi kokku.“ Tahab ka kirja-meheks minna ja ei oska veel seda üles panna, mis võõraspeol süüa antakse. Meie kirjaaisand teeks seda enne kui teine mees kolm korda aevastab.

Tõsi küll, sõbrad, igal mehel on oma loodud teerada. Taevas taltsutagu mind, et teie kuulsate kirja-meeste juure kooli ei läheks, kus ühe vanasõna järele ka „väikestel hiirtel teravad kõrvad olevat“.

Aga kus on üks kirjaaisand, kes mind õpetab „tudeerima“, mis hiirtel, tudeerima ja kõik need uued sõnad tähendavad, miska tänapäev need kenad

jutud „sorinal edasi“ jooksevad, kui oleks kirjutaja sulg „a n n i rasvaga määratud“ — h a n e r a s v ja m ä ä r on selle vastu üsna tühine. Kes niisuguseid asju raamatutest loeb ja sääal juures pööraseks minemata oma pisut maa-keelt hoopis ei unusta, sel peab enam kui inimese vaim olema.

Aga tõttame võõraspeole tagasi ja paneme tähele, mis jutud kilplaste keskel siginevad.

Üleval laua otsas istus Uppakallo isand, natuke alamal paremal pool laua taga Kilpla kogukonnapäävanem, teised kõik reas mõlemal pool lauda; teise pika laua üleval otsas istus Uppakallo isanda poeg, üks väga viisakas priske noormees.

Kogukonnapäävanem vahtis sagedasti Uppakallo noorisanda pääle, kuni ülemisand küsis: „Mis sa sest noormehest arvad?“

Päävanem kostis küsides vastu: „Eks see ole teie oma poeg?“

„Jah,“ vastas ülemisand.

„Tõelikult,“ ütles kogukonnapäävanem, „seda ma arvasin kohe: kuidas kana, nõnda muna; kuldsele linnule kuldne muna. Aga kas noorisandal ei ole sügisel lusti kosja minna? Meie külas on palju priskeid tütarlapsi ja käib neil ümberkaudu palju kosilasi — siiski kuulus Kilpla sugu ei taha hääl meelel võõra valda mehele minna!“

„Mis sa arvad“ ütles ülemisand, „kas minu pojale peaks lootust olema teilt abikaasat saada?“

Kogukonnapäävanem nihutas end natuke võõrale isandale ligemale ja ütles siis: „Kulla isandapapa! Kui mulle hää kingituse töotate, siis võib lugu kõrda minna; minu soovitamine ei lähe iial nurja.“

„Iga töömees on oma palga väärt,“ ütles ülemisand, „aga nimetage mulle hind?“

Kogukonnapäävanem rüüpas kannust mõne tugeva lonksu keelekastet et jutt libedamasti jooksmata lähaks, ja ütles siis: „Kas tahate mulle anda paar nahkpükse villase voodriga, paar saapaid, sinise kuue ja punase vöö, päälegi minu naisele siidirätiku ja saksavärki tanu, siis talitan asja korrale?“ Ülemisand töötas tingitud palga maksta, kui tütarlast näha saaks, keda pojanaiseks pakuti.

Kogukonnapäävanem kostis: „Saatke oma poeg sügisel meile, siis muretsen selle eest, et salamahti tütarlast võib silmata, olgu kas rehepeksmise ehk linakolkimise töö juures. Oleks mul enesel üks tütar, siis peaks teie poeg mulle koduväiks tulema ja võiks aegamööda kogukonnapäävanemaks tõusta.“

Uppakallo isand lubas asja pikemalt läbi arvata ja aegamööda kirja läbi vastust anda; aga tänini ei ole post seda kirja Kilpla toonud.

Küll näeme edaspidi, kui Tartu „Tallurahva postimees“ ja Pernu „nädali-leht“ jooksmata pääsivad, kas nende paunad Uppakallost kosjakirja Kilpla viivad, mis poolikule jäänud asja korrale toimetavad.

Kaheskümnes kolmas päätükk.

Kuidas kilplased Uppakallo isanda endile võõrsile paluvad ja mis säälpikemalt juhtus.

Päale seda, kui kilplased ülemisanda laual kõhud roaga ja pääd õlle- ja viinavinguga olid täitnud, ka üleval lühidalt tähendatud jutu kõrval veel mitu teist kohalist kena juttu said vestnud, tuli aeg kätte koju hakata minema.

Enne minekut astus kogukonnapäävanem Uppakallo isanda ette ja rääkis enese ja teiste seltsimeeste nimel

nõnda: „Aus isanda papa! Täna oleme koos teie lauas söönud ja joonud, et vatsad kippusid rebenema; aitüma hüvade andide eest. Aga nüüd on meie kohus teile jõudu mööda lahketa vastuvõtmist ja heldust kätte tasuda, sellepärast palume teid täna õhtu meile võõrsiks tulla. Sää! tahame meie veel koos pidu maitseta ja märga sööma pääle võtta, kuni südamed ilutsema lähevad.“

Uppakallo isand lubas tulla, lootes sää! pikemat, naljakat ajaviidet kilplastest tunda saada; siiski palus ta mehi seda mitte pahaks panna, kui ta nende kannust ja pudelist märga ei võta.

„Ei sest ole süüd,“ kostis kogukonnapäävanem, „mida vähem teie kulutate, seda enam jääb meile järele. Meie tahame selle eest hoolt kanda, et midagi kallist asja hukka ei lähe.“

Said kilplased lõunasööma pääle natuke leiba luusse lasknud, siis palusid nemad ülemisandat soolapõldu vaatama ja rääkisid sää! juures mõned teised kavalad tööd, mis nemad tuleval aastal tahtsid korrale seada; nõnda lubasid mõningad jahu ja tangu külvata, et hiljemini veskilkäimist ja matimaksu mõldrile tarvis ei oleks.

Teised kiitsid jälle, et väga mõnus oleks talvel põldu üles künda ja rohkesti lund sõnniku kombel maa sisse pöörata, siis ei oleks põllul põua kartust; maa-päälne lumi sulab kevadel ära ja ei saada kellelegi kasu, aga kui lumi suvel aegamööda maa sees sulab, siis seisab muld niiske.

Pikemalt rääkisid kilplased ülemisandale, mis tarkust neile nõukoja ehitamise ajal üks palk oli õpetanud, ja kuidas nemad sedamaid hiljemini teised palgid mäele tagasi olid viinud, kust puud oma jalal alla läinud, et neil suuremat vaeva ei olnud.

Nõnda jõudis õhtu kätte, kus Uppakallo isand neile võõrsile läks.

Aga roogade kirjutamine jäägu jälle nende meeste talituseks, kes oskavad „v a a g n a s vaagna“ kõrvale panna ja kus võõraks palutud ülem-s a n d ei mitte lauas, vaid „l a u d a s“ istub.

„No mis imeasi ta siis on? Kas ei ole ükskõik: „lauas“ ehk laudas? See oleks vaene kirjamees, kes nii-suguses asjas vahet teeks, sest „narridel (?) peab rehaga pääd sugema.“

„No, vader, mis sa arvad?“

Ohakad on eeslile toiduks loodud; kes leiba ei taha süüa, see närigu ohakaid, ja kes selget keelt ei taha, see võtku agana keelt, aga ärgu mingi mitte paremat suutäit teise eest käppama, kuidas üks kilplane tegi, kes Uppakallo isanda kausist tüki saiapudi maiuseks salamahti võttis.

Kogukonnapäävanem oli salalikku pettust sedamaid märganud, lõi laksti vargale käe pääle, kui see teistkorda käpa lusikaga varguseteele juhatas.

Ehmatades võttis mehike poolnäritud suutäie suust ja viskas kaussi tagasi; aga ülemisandal ei olnud pikemalt söögi isu, vaid tõusis laualt ja läks ära, seni kui kilplased kõik maiusroad ära nosisid ja kannud ja pudelid tühendasid, et kuhugi riismeid ja piiska ei jäänud.

Kaheskümnes neljas päätükk.

Kuidas kilplased ühe surnud hundi üle kohut mõistavad.

Küll pani Uppakallo ülemisand väga imeks neid alpmisi, mis ta siin igal sammul oma silmaga nägi, ja ta ei võinud mitte seletada, kuidas üks rahvasugu, kes enne seda mõistuse ja tarkuse pärast maailmas kuulus oli olnud, nüüd üsna albiks läinud, et mingit mõistlikku asja neist enam ei nähtud ega kuuldud.

Et sellest täielikku otsust saaks, kas nende alpine tõsine või aga silmakirjaks ette võetud, andis ülemisand neile ühe mõistatustüki katseks.

Tema ütles: „Viimati sõitsin ma ühe küla ligidal metsast mööda ja nägin tee ääres surnud hunti, kellel elu sees ei olnud. Väljastpoolt ei olnud midagi armi ega viga näha, mis surma oleks võinud sünnitada, sellepärast tahaksin ma hää meelega teada, mis läbi hundile surm oli tulnud. Teie olete kuulsad targad, nimetage mulle hundi surmaviga?“

Kui praegu kulutatud küsimine nõuisandate ette oli pandud, ilmus jälle paljugi tarku arvamisi, ja igal ise-arvamisel leiti oma osa abimehi, kes asja tõeks kiitsid.

Esimesed arvasid: hunt on pakasel talvel palja jalu sügavast lumest läbi käinud, kus jalad külmetama hakkasid, tarretanud külm veri voolas sooni pidi südame, tegi südame voolmed, mis näpistama hakkasid, ja et tal sooja õlut ega arnikateevett ei olnud, pidi ta surma leidma.

Teised arvasid: hundil ei olnud ratsahobust, vaid pidi oma jalal kõik teekonnad rändama, päälegi sagedasti hirmu pärast pakku põgenema, kui rahvas teda nähes „urjoh! urjoh!“ karjus ja nuiade ja püssidega tema kannul oli. Seesugusel tagasihutusel oli ta vist mõrtsukate eest joosnud, kuni hing rindu kinni jäi, et uimaselt maha langes ja sääl surma leidis.

Kolmandad arvasid: hundil ei olnud kuube kasuka pääl, vihma- ja räntsakasadu oli kasuka ära leotanud, ja et tal sooja tuba ja ahju kasuka kuivatamise tarvis ei olnud, pidi ta märja kasukaga kütmata pesasse magama heitma, aga külmal õöl tarretas hundikese veri märja kasukaga ühte tompu; see on vist temale surma toonud.

Neljas arvamise otsus kuulus nõnda: hirmus kange valu ja kibe piin, mis hundil oli olnud, on ta vististi

tapnud; sest temal ei olnud kõigel elu ajal veel enne seda nii rasket valu olnud kui sel silmapilgul, kus ta suri.

Aga kogukonnapäävanema pääs oli hundi surma pärast viies arvamine antud, mis meie maakeele sõnal nõnda kostis: „Meie oleme, armsad naabrid,“ alustas tark mees juttu, „juba oma küla lojuse- ja lambakarjast seda viga selgesti näinud, mis hundi suretanud; meil on hulk elajaid metsa kätte kadunud, mis ehk enamasti kõik tema kõhtu läinud.

Siin tuleb iseäranis tähele panna, esiteks: hundil ei ole korralist majaelamist ega kedagi talitajat olnud, kes tema eest muret oleks osanud kanda; kriimsilma emandal ei ole olnud leemepadagi majas, sellepärast pidi hunt enamasti üsna toorest liha süüa.

Teiseks: mõnel vanal lehmäl, mida ta hädakitsikul nälja pärast pidi süüa, ei olnud ka mitte kõige pehmem liha: seesinane visa, liiati talve ajal külmetanud toit võis tema sisikonnale mõnda pakitust teha.

Kolmandaks: hunt oli süüanud, mis tal kätte juhtus, mõnikord ka lõpnud lojuste raiska, ja hilja aegu vast lõppes minu vaderil üks kaua aega põdenud lehm otsa; seda liha on ta toorelt, küpsetamata süüanud, vee asemel külma lund pääle lakkunud, miska ta kõhu ära külmetanud, mis kanget kõhunäpistust võis teha.

Tohime siis imeks panna, kui ta viimaks kõhuvalu kätte lõppes; temal ei olnud püssirohtu ega türgipipra viina, mis meie kohal selle vastu tarvitatakse.“

Seda viimast otsuseandmist hundi surma pärast kii-
deti igalt poolt ja viidi Uppakallo isandale küsimise
vastuseks.

Kaheskümnes viies päätükk.

Kuidas kilplased Uppakallo isandalt kirja-seadust paluvad.

Enne kui Uppakallo ülemisand minema läks, tõid kilplased veel ühe palve tema ette, et ta neile varju-keelu selle vastu annaks, et üks Kilpla kirjamees mitte enam ei tohiks oma kirju kui tänini trükki panna, kus sees kallis, selge Kilpla keelemurre ära salatakse.

Kuis tohib üks mõistlik, tark kirjamees sõna kirjutada, kus sanna peab seisma, ehk Sannumetoja kohta Sõnumetooja panna, ja sedaviisi kõik vanasti päritud kunstlikud jooned kui temma, minna, sinna, nimmi ja nende sarnased: tema, mina, sina, nimi jne. kirjutada, et kirjasõna välja näitab, kui tuleks ta rahva suust ja ei mitte raamatust. Aga ehk küll meil seda kartust ei ole, et Kilplas keegi niisugust rumalust hääks kiidaks ehk teeks, siiski tõuseb ka kartus — rahvas võiks muil maadel mõne saja aasta pärast nõnda kirjutama hakata.

„Oh palasilk!“ Kui seesugune õnnetus viimaks Kilpla tuleks, mis siis teha? Kõik kahekordsed, hääleta kirjatähed jäävad maha ja ei anta nende asemele muud kui häälega kirjatäht lisaks, mis seda puudu iial ei jõua ära tasuda.

Nõnda oleme hiljaaegu ühest uuest, väga targa mehe kunstlikust kirjast üles lugenud, et kümne lehe poole pääl, kui meie uuendaja värki peaks kirjutama, kuussada kakskümmend seitse hääleta tähte maha jääks ja sellele kahjule mitte suuremat lisa ei tuleks kui üheksakümmend seitse häälega tähte, mis vähem on kui üks kuuendik.

Kilplased palusid ülemisandat alandlikult uutvärki kirjutamise solkimist Kilpla vallas ära keelda ja ei kellelegi pikemalt luba anda vanast, „tudeeritud“ meeste kirja-joonest kõrvale astuda.

Uppakallo ülemisand lubas nende palvet läbi kaaluda ja selle pääle neile vastust anda.

Minekul läksid kilplased kõik jälle ülemisandat saatma ja said rohkesti jootraha.

Kaheskümnes kuues päätükk.

Mis Uppakallo isand kilplastele vastuseks oli andnud.

Ülemisand oli Kilplast lahkudes kogukonnapäevanemale pitseriga kinni pandud kirja andnud, mis teisel päeval kogukonna nõukojas pidi rahvale ette loetama. Kirjas seisis nõnda:

„Minu armsad kilpsased! Teie kirjakeelu palve olen ma läbi mõelnud ja leidnud, et niisugust keeldu kogunisti tarvis ei ole. Nõnda kui teil voli ja meelevald on kõigis toimetustes alpmiskombeid igapidi täita ja teha, samuti on ka igaühel Kilpla kirjamehel õigus tema laulu ja tegu avaldada, kuidas ta ise tahab.

On nüüd üks või teine neist hoopis pööraseks läinud, vana tuttava tallermaa maha jätnud, kus tänini kõik külakari käinud ja hullul kombel jäljeta metsa jooksnud — siis ärge keelake teda mitte, vaid laske niikaua suisa säääl edasi minna, kuni ta rägastikku sarvipidi kinni jääb ja mõtlemisaega leiab, et seinast keegi läbi ei pääse.

Seda sundimist ja tungi ei ole mitte, et üks mõistlik kilplane niisuguse, teelt kõrvale läinud raamatukirjutaja lori peab lugema, kes sõnad sedaviisi püüdnud üles panna, kui rahva suust kuulis kõlksuma; vaid kõigile jääb edaspidi kui tänini prii voli targemate kirjameeste raamatutest ajaviidet ja tulu otsida, kus „varsi luggo vanna kenna sannaga“ teile antakse:

„No kedda muud kui sedda, mis monne aja takka jälle pappa räkides olli kulutanud, kudda tubbakast pipo pannakse ja rentnikko poeg siiski — ehk kül kihhin ja kahhin jubba lahti olli — kirriksnaks ei sa. Vot tebe rass!“

Minge, minu armsad kilplased, „sinna rōmo murudel, kus keik metsad, asad (?) ja vainud lehkasid, õpik laulis ja käggo kukkus, ja innimessed messi-pu aedas“ istusid, hiljemini „laudas“ sõid ja jõid. Lugege ja „tuderige“ nende osavate meistrite kirju, kuni oma päritud keelemurdest ära võõrdute, et hiljemini kilpla, uppakallo, kalkuni ja maa keele vahet enam kuskil ei leita; otsekui oleks Baabeli torn vast eile maha langenud ja selle segaduse maa pääle toonud.

Pilkamise teelt tōele tagasi minnes tuleb küll väga kahetseda, et mõni meie rahva soost sündinud mees, kellele jumal keni andeid jaganud, üsna võõras ikkes hakanud vedama ja sest kütkest ennast enam ei oska päästa, mis rohkem kahesaja aasta eest keeletundmatud võõrad meie keele sarvi olid sidunud. Ja kui nüüd meie targad mehed ühel hingetõmbusel „voorirahvast“ ja „voorirahhast“ ehk „pengist“ ja „pingist“ kirjutavad, siis läheb ka kõige vagama tui süda paisuma.

Aga sellegipärast ei taha mina kedagi keelata ega sundida üht jätma ja teist tegema, vaid võtku igamees seda leiba, mis temale kõige magusam maitseb: olgu püüli-, kroovi-, jämedast jahust või aganate segust tehtud. Jumalaga, minu armsad kilplased!

Uppakallo ülemisand.“

Kaheskümnes seitsmes päätükk.

Kuidas kilplased Uppakallo ülemisanda viimast andi läbi kõri alla lasevad, sääl juures oma jalad ära segavad ja neid enam ei tunne, siiski viimaks jälle igaüks oma jalad leiab.

Pärast seda, kui Uppakallo isand oli ära läinud ja kilplastele saatmise palgaks rohkesti raha kinkinud, võtsid mehed sedamaid nõuks enne koju tagasiminekut kogemata teenitud palga kehadele karastuseks tarvitada.

Sellepärast sõitsid nemad tuhatnelja oma priskete puuruunade seljas ühte lähemasse külakõrtsi ja pinnisid sääl jõudu mööda.

Ja kui meestel kõhud toiduga ja pääd kibeda märjavinguga küllalt täidetud olid, siiski veel rahapunga põhi silma ei paistnud, aga enne kojuminekut kõlisevat taskukoormat kergitatama pidi, tuli neil korraga himu küla luhale luusima minna ja teiste uhkete isandate kombel seni luusides aega viita, kuni pääd ja kõhud jälle uut hüva võisid vastu võtta.

Nõnda läksid nemad toast endid natuke tuulutama, ega ei unustanud mitte ka mõne pudelitäie keelekastet kaasa võtmast, et palav päev kõrid ja maod kogunisti ära ei kuivataks ja nad kui tühjad, kuivad puuriistad hiljemini turrutamata enam märga kinni ei peaks. Mehed heitsid muru pääle küljeli, kõhuli ehk kuidas juhtus maha, vestsid magusat juttu ja määrisid vahete-vahel pudelist keelt libedamaks; aeg läks lõbusalt, kuni õhtu jõudis.

Aga juues ja magusat juttu vestes olid meestel jalad segamini läinud, seda mööda ka silmad tumedamaks, nõnda et kellelgi enam võimalik ei olnud, olgu püksi värvist ehk muust oma päris jalgu teiste hulgast tunnistada. Kui nemad nüüd kõrtsi tagasi tahtsid minna, ei võinud ükski oma jalgu leida.

Nii palju teadsid mehed, et neil kodunt tulles igal

ühel kaks jalga oli olnud. Nõnda istusid nemad siis murul ja vahtisid üksteise otsa, igaüks kartes, et teine võiks tema jalad võtta ja võõrad temale asemele jätta: see tegi neile suurt ahastust.

Kui nemad alles kahtlikult veel üksteise otsa vahtisid ja ei teadnud, mis nõu siin nädakitsikuses pidid ette võtma, — vaata, sääl tuli teed mööda kogemata üks võõras mees hobuse seljas (ja oli hobune tal lihast ja luust, ei mitte kui neil puust loodud). Selle hüüdsid nemad ligemale, kaebasid temale oma häda ja palusid, kui mehel iial võimalik oleks mingil kombel nende segadusasja korrale toimetada, et igaüks oma päris jalad kätte saaks, neile seda armu näidata ja neid hädast päästa; töövaeva lubasid nemad tänuga ära tasuda.

Võõras mees ütles: „See asi on mul võimalik,“ kargas hobuse seljast ja lõikas omale ühe tugeva paju- vembla põõsast. Vemblaga astus ta kilplaste hulka ja hakkas nende jalgu kolkima, et kes esiteks ette juhtus ja valu oli tundnud, kohe maast üles kargas, ja keda vops valusasti puutus, sellel olid silmapilgul oma jalad käes, mis võõra mehe osav silm ja käsi kohe teiste hulgast oli üles leidnud.

Kui nüüd mehed kõik üksteise järele jalule aidatud olid, jäi aga üksainuke kilplane veel murule maha; see hüüdis kurblikult: „Armas isand, kas teie ei taha mulle ka jalgu tagasi anda? Eks teil ole himu minu käest ka palka teenida? Vai kas peaksid need minu oma jalad olema?“

Võõras mees kostis: „Oota vennike! Meie tahame asjalugu kohe vaadata!“ ja lõikas vemblaga temale ühe matsu, et tuli taga oli.

Sääl kargas ka viimane maast.

Ja kilplased olid igaüks oma jalad kätte saanud, mis neile suurt rõõmu tegi; tänuks kinkisid nemad võõrale mehele, mis neil taskus oli, läksid koju ja lubasid teinekord paremini oma jalgu hoida.

Kaheskümnes kaheksas päätükk.

Kuidas kaks kilplast teineteisega majasid vahetasid.

Kilplased olid oma alpuses nõnda harjunud, et nemad edaspidi midagi enam ei võinud mõelda ega teha, mis mitte selge alpus ei oleks olnud.

Nõnda olid kaks meest nende seast kuulnud, et rahvas vahetamisel mõni kord kasu leiab ja tahtsid ses asjas ka oma õnne katsuda.

Nemad sobitasid kaupa elumajasid vahetada. Kaup oli sel korral tehtud, kui kuninga viimast kingitust kõrtsis vedelaks tehti ja kuivanud kõridele turrutuseks anti.

Kuidas kaup, olgu ostmine ehk vahetamine, soojel laadapäivil sigineb, seda teab igamees: viin pugespähe ja mõistlik aru vajuspähe!

Kilplased pidid vahetatud kauba teineteise kätte toimetama, sellepärast lahutas esimene oma üleval pool küla otsas seisva maja ära, pani tükk-tükilt vankrite päale ja vedas alla poole küla otsa.

Agateine, kes säälsas, tegi oma majaga samuti ja viis maja jälle üles küla otsa.

Nii olid nemad mõlemad teineteise vastu õiglikuks saanud ja igaüks arvas sest vahetamisest enesele suurt kasu olevat saanud.

Kaheskümnes üheksas päätükk.

Kuidas kilplased heina, mis ühe vana kõrge müüri pääl kasvab, oma karjale tahtsid sööta.

Kilplased olid väga osavad kõigis tegudes, iseäranis kõiksugu tulu püüdmisel, mis igalt poolt püüti kutsutada ja suuremaks kasvatada, et kuskil kahju ei tuleks.

Kord läksid nemad välja üht vana müüri vaatama, mis ühest endisest lagunud hoonest üle oli jäänud: kas ehk neid kiva kuskil ei võiks tarvitada?

Üleval müüri pääl oli pikk rohi kasvanud; säääl kahetsesid kilplased, et kena hein ilmaaegu hukka läheb ja sest kellelegi tulu ei tõuse. Nemad pidasid nõu, kuidas heina tululikult võiksid tarvitada.

Säääl avaldati mõnesuguseid arvamisi selle asja pärast: mõningad kiitsid nõuks heina vikatiga niita, aga polnud kellelgi julgust kõrge müüri pääle niitma minna.

Teised arvasid: kui osavaid kütte oleks, siis näiks kõige mõnusam, et need püssiga müüri päält heina maha laseksid, kus tarvis ei oleks üles ronida.

Viimaks päästis kogukonnapäävanem oma suu lahti ja andis nõu külakarja heinamaale ajada ja rohu lasta ära süüa, siis ei oleks niitjaid ega kütte tarvis.

Selle kõigist mõnusama näiva nõu kiitis kogukond hääks ja nõuandjale tänuks tehti see otsus, et kogukonnapäävanema lehm kõige esiteks hüva nõu vilja pidi maitsema, mis kogukonnapäävanem oma lehma nimel tänuga vastu võttis.

Nüüd sidusid nemad lehmale tugeva kõie silmusega ümber kaela, viskasid kõie üle müüri ja hakkasid siis teisest otsast vinnama. Aga kui silmus lehma kaela kokku oli pigistanud, hakkas lehm läkatama, ja kui ta juba pää üles oli saanud, ajas ta keele pikale suust välja.

Seda nähes hüüdis üks kilplane: „Tõmmake, tõmmake! Keha ripub juba hinge küljes!“

„Tõmmake veel üks kord, tõmmake!“ ütles kogukonnapäävanem. „Lehm on juba heinamaitset nuusutanud ja keele nälbates suust välja ajanud. Tõmmake, tõmmake! Lehm on varsti üleval. Loll, oskamatu lehm ei mõista ennast ise sugugi aidata; üks peaks üles minema ja tagant teda natuke tõukama.“

Aga nende vaev läks nurja; kilplastel ei olnud võimalik lehma üles müüri päale saada. Nemat lasksid tema jälle maha tagasi: sääl leiti lehm surnud.

See läbi said nemad jälle kogemata ühe lustilise kogukonna pidu, mis koos toimetatud töövaeva palgaks arvati, ja kogukonnapäävanem leidis teenitud au, kui piduandja ja peremees.

Kolmaskümnes päätükk.

Kuidas üks Kilpla naine munadega turule läks, oma tulevast õnne kokku arvas ja mis sääl pikemalt sündis.

Kuidas üks vana, tõelik, tark sõna ütleb:

„Tühi lootus ja pikk ootus

On mõnegi albiks teinud,

Ju mitu meest kahju näinud:

Kui arul ei olnud mõistust.“

Nõnda juhtus ka lugu selle Kilpla naisega, kellel üks virk, muneja kana oli, kes iga päev ühe munakese pesasse munes. Naine korjas mune, kuni nii palju koos oli, et nende eest viisteistkümmend kopikat turul arvas hinda saavat. Siis pani ta munad kaeralibledega ühe vakakese sisse ja läks turule. Teel, kui üksipäini linna poole sammus, tulid naisel mitmesugused mõtted pähe; mitmete muude asjade vahel tuli ka munakorvike meele, mis ta päälael kandis.

Tee lühenduseks rääkis ta iseenesega pikka juttu ja pidas sedaviisi aru: „Vaata, turul saad sa viisteistkümmend kopikat munade eest. Mis sa selle rahaga tahad teha? Raha eest ostad sa enesele kaks munejat kana. Need kaks ja see kolmas, kes sul kodu on, munevad iga päev kolm muna, see teeb kümne päevaga

kolmkümmend muna. Munad müüd sa ära ja ostad aega mööda veel kolm kana lisaks, mis rahast üle jääb, on puhaskasu.

Nüüd on sul kuus kana; need munevad ühel kuul sada kaheksakümmend muna; need munad müüd sa ära (sööd ise vahel ka ühe munakese) ja paned raha kokku. Kanadest võid sa mõnda tulu saada: vanad, kes enam ei mune, müüd sa ära, see on üks; noored munevad sulle mune, see on teine; nemad hauduvad poegi välja, mis osalt üles kasvavad ja •kanakarja suuremaks teed, osalt jälle ära müüd ja tibukeste eest raha saad, see on kolmas; päälegi võiksid sa nende seljast sulgi kitkuda kui hanedest, see on neljas kasu.

Kokkupandud raha eest tahad enesele hiljemini mõned haned osta, mis ka tulu toovad munadega, poegadega ja sulgedega. Nõnda leiad sina tulu kanadest ja hanedest ning saad paari nädala pärast nii ja nii kaugele.

Pääle selle ostad sa omale ühe kitse, kes sulle piima annab ja tallekesi toob. Sedaviisi on sul noori ja vanu kanu, noori ja vanu hanesid, mune, sulgi, piima, kitsetallekesi ja villu, sest sa võid katsuda, kas kitse ei või niita. Pääle selle ostad sa enesele ühe emise, sest kasvab jälle tulu endise tulu kõrvale, sa saad emisest pörssaid, liha, vorsti, kääki ja muud. Nüüd ostad sa enesele ühe lehma, see annab piima, koort, võid, vasikaid ja sõnnikut.

Mis sa sõnnikuga teed, kui sul põldu ei ole? Sa ostad enesele ühe põllu, säält saad vilja, et hiljemini viljaostmist enam tarvis ei ole. Nüüd tahad sa hobuseid osta ja sulaseid palgata, kes sul lojuseid ravitsevad ja põldu harivad. Pääle selle ostad sa lambaid. Siis ehitad enesele suurema maja, et võid ise sees elada ja mõne kambri teistele üürida. Aegamööda ostad omale ühe mõisakese.

Puudust ei või sul rahast olla, sest sul on kasu: noortest ja vanadest kanadest ja kukkedest, noortest ja vanadest hanedest ja munadest, kitsepiimast, villast, lammastest, kitse- ja lambatalledest, sigadest, pörsastest, lehmadest, vasikatest, põldudest, heinamaast, majaüürist ja maast.

Selle pääle võtad sa omale ühe noore mehe, kellega sa rõõmsalt tahad elada ja ise igapäev aus proua olla. Oh, kui ilus ja kena sul siis lugu on, sul ei ole tarvis kellelegi hääd sõna anda! Juh-hei, juh-hei, juh-hei-hopsassa!"

Nende mõtetega tõstis naisuke jala tantsujoonele, unustas kogemata munavaka, mis pää pääl seisis, ja oli rõõmu pärast otsekui joobnud. Kui ta nüüd parajalt tantsides juh-hei, hopsassa hõiskas, tõstis ta hüpates käe üles, aga, oh häda! Käsi puutus munakorvikese külge, et korv pääst maha ja munad pihuks ja puruks kukkusid.

Sellega langes loodetud rikkus ausa prouaga tükis munade puru ja rooja sisse maha, ja pisarpillike lõpetas juh-hei ja hopsassa otsa.

Kolmaskümnes esimene päätükk.

Kuidas Kilplas üks pikk vorst tehti ja seda ei võidud keeta.

Ühel kilplasel oli tubli siga, selle tahtis ta sügisel nuumale panna ju enne jõulu tappa. Siga oli ühe teise mehe viljaküüni pääsnud ja sõi loodud himu järele, mis maa keeli nälg kutsutakse, kauni osa kaeru ja otri võõrast küünist.

See kilplane, kellele räägitud kahju oli juhtunud, võttis sea kõrvu pidi kinni, viis tema ühe kõrgetarkliku, aulise kogukonna kohtu ette ja kaebas sääal avalikult sea süüd.

Kogukonna kohus kutsus nõuisandad kokku ja need olid ühelmeelel kohtuotsuseks andnud: siga peab mehele varguse ära tasuma ja elust surma minema. Pääle selle, kui kõrges hädapiinalikus kaelakohtus häda oli kisendatud ja kepp sea üle katki murtud*), viidi siga sedamaid kohtumõistmise otsust mööda elust surma ja langes kõik tema vara ja pärandus — liha, nahk, harjased ja karvad — kohtumõistjatele söögiks. Sest ja sellepärast, et siga söömise himu pärast elu oli kaotanud, pidi ta õigust mööda samasuguse nuhtluse leidma ja teistest söödama.

Kilplased tahtsid kõik, mis seast said, kogukonna tuluks tarvitada, et midagi nurja ei läheks, ja tegid ka kääki ja vorsti. Nemad võtsid sea sooled, peenikesed ja jämedad maoga tükis, pesid nad seest puhtaks ja täitsid siis kõigil pikkusel: pekiga, verega, maksaga, kopsudega, ajudega, neerudega ja peenikeseks lõigatud krõmpskontidega, kuhu kordkorralt tangu ja vorstirohtu vahele panid, ja tegid maoga nii pikaks, kui sooled ulatasid, aga magu seisis üleval otsas kui pää.

Sea harjastest tehti üks kogukonna hari, mis ikka nõukojas pidi seisma ja millega kogukonnapäävanem ja nõuisandad nupulaanest väikeseid elukaid võisid välja kihutada, kui üleliiga pääd sügelema panid, ehk kõrva tagant otsitud nõu meestel elusalt näppu puutus.

Kui nüüd päev kätte jõudis, kus kohtumõistmise otsus pidi täidetama ja siga ära söödama, sääl taheti pikk vorst esimeseks roaks võtta. Aga nemad ei võinud kuskilt nii suurt pada ega potti leida, kus sees võimalik oleks olnud pikka vorsti tervelt keeta; sest nemad arvasid, et pada ehk pott sama pikk peab olema kui vorst isegi, ja ei osanud selles asjas ühtki

*) Neis kohtades, kus veel surmakohut ühe kurjategija üle mõistetakse, murtakse, kui kohtuotsus on kuulutatud, üks väike kepike üle hukka mõistetud inimese pää katki, otsekui täheks, et süüdlase elu ka katki murtakse.

tarkust leida. Ega tahtnud ka ükski pottsepp nii pika poti tegemist tööks võtta.

Juhtus, et sel kahtlasel, nukral lool üks kilplane üle küla vainu läks, kus hanedekari parajasti murul oli. Kui kilplane hanedest mööda tahtis minna, tõstsid haned kaelad püsti ja kisendasid: kaakaak, kaakaak!

See kisa kuuldus kilplase kõrva kui: kahekorra, kahekorra! ja suure rõõmuga jooksis ta nõukotta teiste hulka tagasi, kus mehed pika vorsti keetmise pärast alles nõul veel koos olid, ja ütles: „See on küll meile kõigile häbi, et selle tarkuse hanedelt pidime õppima, kuidas vorsti kahekordselt võib katla panna.“

Kui kogukond seda oli kuulnud, hakati asja pike-malt läbi arvama ja sääls võeti nõuks (sest nemad olid osavad mehed): võib vorsti kahekordselt keeta, siis võib teda ka kolmekordselt keeta (sest lõnga korutatakse kahe- ja kolmekordseks); seks on ka võimalik nelja, viie ja veel enam kordselt vorsti keeta.

Nüüd panid nemad pika vorsti nii mitmekordselt kokku, et võimalik oli vorsti ühe suure poti sisse panna (kuhu vorst ise sisse ei võinud hüpata). Vorst sai seda viisi keedetud ja igale ühele üks tükk osaks antud, mis kolmkorda ümber suu ulatas.

Igaüks pidi ühe vorsti otsa oma suhu võtma ja hammaste vahel pidama, aga teise pika otsaga sõideti tema pää ümber, ja kui vorst kolm korda suu ette tagasi jõudis, siis hammustas mees oma osa küljest ära.

Sest ajast on üks vanasõna Kilplas: Sulle tuleb vorsti küpsetada, mis kolm korda ümber suu ulatab.

Kolmaskümnes teine päätükk.

Kuidas kilplased ühe veskikivi raiusid ja üks mees kiviga ära põgenes.

Kilplased olid uue veski enesele ehitanud ja selle tarvis ühe veskikivi kõrge mäe pääl valmis raiunud, mis nemad raske vaeva ja tööga mäest alla viisid. Kui kivi alla oli saanud, tuli neil meele, kuidas nõukoja palgid ise mäest alla olid veerenud ja see läbi neil töö hõlpsamaks teinud.

Sääl ütlesid mehed: „Tahame kiiresti ilmaaegu tehtud raske töö enesele kasuks püüda, peab kivi meile vaeva tasuma ja ise mäest alla jooksuma. Viime tema mäele tagasi ja laseme säält alla joosta, ta on sama ümmargune kui palgidki!“

Veel suurema vaevaga kui allalaskmine neile teinud, veeretasiid nemad kivi mäele tagasi.

Aga kui parajasti kivi mäest alla tahtsid lükata, küsis üks tark: „Kuidas teada saame, kuhu kivi on läinud? Kes võib alt meile seda öelda?“

„Noh,“ kostis kogukonnapäävanem, kes kivi alla-veeretamise nõu esiteks oli kiitnud: „siin võib hõlpsalt abi leida; üks meist pistab oma pää kivi silmusesse ja jookseb kiviga seltsis mäest alla.“

See nõu leiti väga mõnus olevat ja valiti sedamaid üks terava pääga mees, kes oma pää silmusesse pidi panema ja kiviga ühes mäest alla jooksuma.

Mäe all oli üks väga sügav endine kaev, kus kaunisti vett, veel enam aga muda ja kõntsa põhjas oli. Sinna sisse langes kivi mehega ühes, nõnda et kilplased mõlemad, kivi ja mehe, oma silmist ära kaotasid, ja keegi ei võinud otsust anda, kuhu nad olid läinud. Neil tõusis sellepärast kahtlane mõte, kas ehk mees põgenema ei ole läinud ja kivi kaasa võtnud, mis hää hinna eest võib ära müüa.

Kilplased lasksid ümberkaudu kõigis linna- ja maa-
kirikutes kuulutada: Kui kuskil meest peaks nähtama,
kellel üks vesikivi kaelas on, siis palutakse teda kui
jooksikut ja varast sedamaid kinni võtta, käed selja
pääle siduda ja Kilpla tagasi saata kohtu alla, kus var-
gale nuhtlust ja tema kinnivõtjatele palka antakse.

Aga vaene kivivaras magas sügavas kaevu põhjas
ja oli sel korral üsna surnud. Tema oleks küll hää
meelega kivist krae oma kaelast ära andnud, kui raske
krae teda sügavale muda ja kõntsa sisse ei oleks rõhu-
nud, kus tema, kui küllalt vett oli joonud, enam kui
janukustutus ja tervis tahtsid, surnuks oli surnud ja
veel praegu surnud on ja surnuks tahab jääda, ja peab
ka jääma.

Kolmaskümnes kolmas päätükk.

Kuidas kilplased ühe vaese pähklapuu pääle
armu heidavad ja puule abi teevad.

Natuke maad Kilplast voolas väike jõeojake mööda
ja jõekese kaldal kasvis üks kõrge, laiaoksaline pähkla-
puu. Üks oks puu küljest rippus vee pinna ligi maha
ja ei olnud palju vahet, siis oleks ta vette puutunud.
Kilplased nägid seda, ja et nemad hää südamega, helded
vagamad inimesed olid, kelle sarnaseid tänapäeval palju
kuskil enam ei leita, tõusis neil väga hale meel vaese
sarapuu pääle, kes kurbuses oksa norgu oli lasknud, ja
nemad heitsid armu vaese puu pääle.

Sedamaid astusid nemad nõule kokku: mis viga
sarapuul peaks olema, et ta nukral meelel nii sügavasti
vee poole oksa langutab? Kui selle asja seletuseks
mitmesuguseid arvamisi avaldati, mis küll naela pää
ligidale jooksid, aga pää pääle ei trehvanud, ütles vii-
maks isand kogukonnapäävanem:

„Mis albid inimesed teie olete? Eks teie siis oma silmaga seda selgesti näe, et puu kuival kaldal seisab ja oksa sellepärast jõe poole maha sirutab, et tal janu on ja jõest juua tahab. Minu arvates näib maharippuv oks puu nina olevat, mida ta vee poole sirutab.“

Kilplased võtsid jalapäält osava nõu, arvasid halastuse tööd toimetavat, kui janusele puule keelekastet andsid. Nemad sidusid pika kõie puulatva kinni, läksid ise üle oja teisele poole kaldale ja tõmbasid puu vägisi maha, et ta vaene veest joogimärga võiks võtta ja oma kuiva keha karastada.

Kui puulatv juba kaunis madalale oli talnud, anti ühele mehele käsk puu otsa ronida ja selle nokka vee sisse vajutada. Mees täitis käsku, läks puu otsa, tõukas noka vee sisse; aga sellel silmapilgul katkes kõis praksti meeste käes ja puu kargas äkitselt üles, ja üks tugev oks rabas ladvas istuva mehe pää otsast maha, mis ojasse sattus, ilma et kilplased seda tähele oleksid pannud. Keha kukkus jõe kaldale maha, aga pääd ei olnud keha küljes kuskil leida.

Kole ehmatuse tuli kõigi pääle, ja seati sedamaid nõuisandate kohus arupidamisele kokku ja küsiti: Kas surnul pää otsas oli olnud, kui ta puu otsa üles läks? Aga seda ei võinud keegi tunnistada.

Kogukonnapäävanem ütles: „Minu arvates näib kõige tõepaistlikum, et tal pääd otsas ei olnud, kui hommikul meiega seltsis kodunt tuli; ma hüüdsin teda kolm või neli korda, aga ei saanud mitte vastust. Sest arvan nõnda: kui ta hüüdmist ei kuulnud, siis ei olnud temal kõrvu; kui tal kõrvu ei olnud, siis ei olnud tal pääd, sest kõrvad seisavad pää küljes kinni, kuidas igaüks ise teab. Aga siiski ei tea ma seda lugu õige tõesti öelda, saadame paremini kedagi tema koju ja laseme ta naise käest järele pärida, kas mees hommikul kodunt tulles pää oli kaasa võtnud.“

Naine ütles: „Ma ei tea seda mitte õige vististi, aga kui ma mineval laupäeval viimast korda tema pääd sugesin, siis oli pää veel alles, hiljemini ei ole ma tema pääd mitte näinud. Seina küljes varnas seisab tema vana kübar: kui pää kübaras ei ole, siis on ta seda vist kaasa võtnud ehk kuhugi muiale nõnda pistnud, mis mul teadmata on.“

Mehed võtsid kübara varnast, aga pääd ei leidnud nad mitte kübara seest.

Veel tänapäeval ei või ükski tõelikult öelda, kas kilplane pääga või ilma pääta kodunt oli läinud, aga mõningad ninatargad tahavad teada, et tal pääd otsas ei ole olnud.

Kolmaskümnes neljas päätükk.

Kuidas üks kilplane oma hobusele heldust näitas, aga hobune seni otsa leidis, kuni peremees kilplaste au püüdis päästa.

Üks kilplane, oma ameti poolest mölder, oli kuulnud, et kellelegi ei pea liiga tehtama ega suuremat koormat pääle pandama kui ta jõuab kanda. Sellepärast võtnud ta harilikuks kombeks: igakord, kui tal veskilt kuhugi jahukotti oli viia, istus ta hobuse selga ja võttis jahukoti enese turjale koormaks, et vaesel neljajalgasel mitte üleliiga raskust ei tõuseks. Meie vaga mölder sõitis kord jälle sedaviisi koormatult oma teed ja kuulis, kuidas kaks kägu teineteisega võidu kukkusid. Üks kägu istus ühe puu otsas, mis veel Kilpla rajal kasvis, teine kägu oli teiselpool rada võõras metsas. Kilpla kägu ei jõudnud mitte nii sagedasti ja pikalt kukkuda kui võõras kägu, kes temast mööda jõudis. Kui meie kilplane seda kuulis, arvas ta: see ei oleks õige, kui võõrale käole võidu jätaksin ja oma maa lau-

likule appi ei läheks. Sedamaid astus ta hobuse seljast, viskas raske jahukoti õlalt maha ja ronis puu otsa üles. Siis seadis ta keeleküna küüru, pigistas pihud suu kõrvale ja hakkas Kilpla käole abiks teise võõra käo vastu kukkuma, et mets laksus, ja ei annud mitte enne järele, kuni võõras kägu oli ära võidetud ja põgenema kihutatud. Sellega rahul tuli ta puu otsast maha. Aga metsakriimuke ei olnud vaheajal ka põõsa taga laiselnud, vaid, kui hobuse haisu ninasse saanud, samm-sammult ligemale tulnud ja seni, kui vaga peremees puu otsas kägu aitas, puu all ruunakese kõrist maha murdnud. Möldril ei jäänud mõnusamat abi kui kingsepa mustade ratsude seljas kahejalgselt koju tagasi sõita. Kodu jutustas ta lugu ühele kõrgetargale auväärilikule nõukogule, mis tema kõigi tuluks, kogukonna au ja kiituse eest oli teinud ja kuidas ta oma kägu võõra käo vastu kukkudes oli aidanud. Sääl juures oli ta kogemata pisukest kahju leidnud, sest seni kui ta virgema hoolega võõra käo vastu sõdinud, oli metsakutsikas hunt tema ratsukese ära murdnud. „Seda tahtsin teile,“ lõpetas mees juttu „teatada, arvates, et kogukond mulle vaevapalgaks ja kahju kustutuseks ühe uue hobuse nõutaks.“ Kui kogukonnapäävanem ja kogukond oma kaasvenna juttu olid kuulnud, arvati õiguse otsuseks, et möldrile, kes nii virgalt ja tõsise hoolega kogukonna au ja nime eest vaeva oli näinud, säääl juures ise kahju leidnud, kogukonna rahaga üks uus hobune ostetaks ja veel natuke raha meelehääks pääle lisataks. Nõnda lõppes siis asi.

Kolmaskümnes viies päätükk.

Kuidas kilplased oma kella järve põhja peidavad.

Uppakallo maale oli sõda tulnud ja kilplastel tõusis oma vara ja rikkuse pärast mure, mis vaenlased oleksid võinud röövida ja ära viia. Iseäranis kartsid nemad suure nõukoja kella pärast, et vaenlane selle ära riisub ja kellast suurtükkisid võib valada.

Pika arupidamise päale võtsid nemad viimaks nõuks kella järve põhja vaenlase silma eest ära peita ja säält jälle välja tuua ja üles riputada, kui sõda oli mööda läinud. Nemad kandsid kella laeva päale ja jõudsid järve keskele, kus vesi kõige sügavam oli.

Kui siin kella vee põhja olid lasknud, küsis üks: „Kuidas peame kella pärast jälle üles leidma, ehk seda kohta ära tundma, kuhu kella oleme matnud?“

„Ole sellepärast mureta,“ ütles kogukonnapäävanem, võttis noa taskust, astus laeva serva ligidale ja lõikas noaga ühe sügava kriipsu laeva servalaua sisse, öeldes: „Siin, selle kriipsu märgi juures võime kella hõlpsalt jälle üles leida.“

Teised seisis suud ammuli ja panid kogukonnapäävanema kõrget tarkust imeks.

Aga kui sõda mööda oli läinud ja mehed laevaga jälle järvele olid sõitnud peidetud kella salaurkast välja püüdma, säält leidsid nemad kriipsu laeva servas kohe üles, aga kella ei leidnud nemad kriipsu juures mitte enam, ehk nad küll paar päeva tagaotsimisel aega olid viitnud ja vaeva näinud.

Säält panid nemad kohkudes seda veidrat asja väga imeks ja arvasid viimaks, et vaenlane vist salamahti nende seljataga kella ära oli viinud ja vist võis üks kala temale sellest sõnumeid anda, kus kell peidus seisis, muidu ei oleks ta kriipsu kohalt mitte kõrvale võinud minna.

Kolmaskümmes kuues päätükk.

Üks tähtis lugu, mis Kilplas ühe vähjaga juhtus.

Üks ilmsüüta vaene vähk eksis kord kogemata teelt, arvas urkasse pugevat ja juhtus õnnetul kombel Kilpla. Kui sääl teda mõningad kilplased olid näinud, kui palju tal jalgu ja kuidas ta nendega edasi ja tagasi võis käia, kui oleks tal silmad mõlemas otsas, ja veel mõnda muud kentsakat, mis igal õiglasel vähjal looduse poolt antud, olid tähele pannud, tuli neil raske ehmatuse peale, sest seesugust koledat elukat ei olnud kellegi silm enne veel näinud.

Kiiresti helistati hädakella, mispääle kõik kilplased kokku jooksid, kui oleks tuli neil püksis olnud. Nead vahtisid tükk aega üksisilmi koleda eluka peale ja pidasid siis nõu, kes ta peaks olema.

Aga keegi ei teadnud seda öelda, kuni viimaks kogukonnapäävanem oma tarkuse selle asja kohta nõnda avaldas: „Minu arvates võiks ta vist üks rätsep olla, sest temal on paar käärisid kaasas.“

Et sellepoolest tõelikku otsust saaks, panid Kilplased kangapaku rätsepa ette, laotasid riidepaku murule pikuti ja lasksid rätsepa katseks kanga peal käia, kus ta siis edaspidi ja tagurpidi loodud kombel luusis. Üks kilplane võttis käärid kätte ja lõikas vähja jälil riide katki, sest nead arvasid, et vähk kui üks õppinud rätsepmeister oma käiguga uutmoodi riietekombed ette maalis, mis seda mööda pidi lõigatama. Viimaks oli kõik riidepakk lippideks ja lappideks lõigatud, millest ühtegi kaelust ega kaltsu ei võinud saada. Sest märkasid nead, et vähk rätsepa ametit väga pisut ehk sugugi ei mõistnud.

Sääl astus üks mees teiste seltsist välja ja ütles: „Mul on üks väga terase vaimuga kaval poeg kodu,

kes maailmas palju asju näinud ja kuulda saanud, sest tema on kolme päevaga kaks penikoormat maad ümber ringi läbi käinud; ma arvan, et ta ka seesuguseid elajaid sääl on näinud ja tundma õppinud.“

Nüüd kutsuti tark poeg sinna. See vaatas teraselt võõrast elajat tükk aega, tagant ja eest, alt ja päält, aga ei teadnud mitte, kust ta teda pidi kinni hakkama ehk ära tundma, kus tal pää seisab. Et loodud kombel igaüks oma nina sihis edasi läheb, nina aga meil pää küljes kinni seisab, siis oli silmanähtavalt avalik, et vähjal, kes nii hästi tagurpidi kui edaspidi oskas käia, taga üks ja ees teine pää pidi olema.

Viimaks laskis kaugel käinud isand-poeg oma tarkuse nõnda välja: „Ehk ma küll oma elupäevil juba sääl ja tääl palju imelikke asju olen näinud, mis kodumagajate poiste silma iial ei paista, siiski ei ole minu silm üht seesugust elajat veel mitte näinud. Aga kui ma tõtt mööda pean tunnistama, mis elajas see on, siis ütlen ma oma kõrget tarkust mööda nõnda: kui ta mitte Saksamaa tui või toonekurg ei ole, siis ei või ta muu olla kui üks põder, sest neist kolmest peab ta olema.“

Kilplased olid nüüd selle jutu pääle niisama targad nagu ennegi, ja kui üks mees oma käe vähja külge oli pistnud, pigistas vähk tema sõrme oma sõra näpiste vahele nii kibedasti, et vaene kilplane piinapillil laulis: „Tulge appi, tulge appi! See on mõrtsukas, mõrtsukas!“

Teistel oli sest nägemisest küllalt; nemad seadsid sedamaid, silmapilgul, kohe, jalapäält, ajaviitmata, selsamal tunnil, säälsamas paigas, säälsamal kohal, säälsamal platsil, kus kilplast oli hammustatud, kohtu kokku ja mõistsid vähja pääle kohut. Nende mõistetud kohtuotsus oli maakeeli nõnda:

„Sest tükist ja selle asja pärast, et keegi ei tea, mis elajas see on, ehk mis elajaks teda võiks arvata, aga nii palju selgeks on tõusnud, et see elajas meid on petnud see läbi, et ta ennast rätsepaks näitas ja ometigi rätsep ei olnud, pikemalt: et ta üks inimeste petja, kahjulik elajas, jah, mõrtsukas on, siis mõistetakse kohtuotsuseks, et tema peab ära hukatama ja kui rahva petis ja mõrtsukas vee nuhtlusega elust surma viidama.“

Mõistetud kohtuotsust tõeks teha anti sedamaid ühele mehele käsk. See tõstis vähja laua otsa pääle ja kandis tema järve kaldale, ja kõik Kilpla kogukond läks saatma. Sääl uputati siis vähk kõigi nähes ja silma ees järve põhja. Aga kui vennike vähk vette oli saanud, siputas ta saba ja roomas tagurpidi mööda järve põhja.

Kui kilplased seda nägid, hakkasid mõningad hårda südamega inimesed nutma: „Kas näete, mis kibe surm maitseb! Seda pidagu igamees meeles ja parandagu elu, enne kui seesuguse palga viimaks leiab.“

Kolmaskümnes seitsmes päätükk.

Kuidas kilplased ühe koleda elaja vastu sõtta lähevad.

Ehk küll sel korral, kus kilplased oma kella järve põhja olid matnud, sõda nende maale ei tulnud, siiski juhtus hiljemini lugu, mis neile suurt hirmu ja ahastust tegi. Mõned mehed olid õhtu hilja naabri küla kõrtsist koju tulles põõsastiku vahel väga koledat elajat näinud. Elajal oli kaks musta, nairisuurust silma mõlemal pool pää kõrval olnud, kaks suurt sirget sarve pääs, ega olnud ta ka mitte loodud metsalise kombel meeste eest jooksu põgenenud, vaid koledal vii-

sil otsekui inimene maha istunud, ja istudes nähti vast tema keha suurust.

Iga mõistlik inimene teab seda iseenesest, ehk oleks ta pikem kui mees, siiski — kui ta murule maha istub — poole keha kõrguse vähem näib. Aga kui üleval räägitud kole metsaline maha oli istunud, venis ta keha ehk kolm korda kõrgemaks kui käies oli olnud. Istudes pörnitas ta suured silmad koledasti mees-tele vastu ja lõi, enne kui minema läks, jalgadega maa pääle, et maa ümberringi vabises ja kilplased peaaegu kummuli oleksid langenud; siis pistis metsaline lennuti minema.

Kui kogukonnapäävanem seda lugu oli kuulnud, laskis ta sedamaid nõuisandad kokku astuda ja hakati tarka aru pidama, mis kilplaste kogukonnale varjuks ja koledale sarvikule metsalisele kiusatuseks ette tuleb võtta.

Esimese asja poolest leiti mõnus olevat, et iga-mees kõrge püstaia oma hoonete ja elumaja ümber teeks, kust kuri vaenlane üle ei pääseks, päälegi igal ööl vahid külatänavasse panna.

Teise asja poolest kiideti hääks, kui tugevamast noorrahvast üks tosin mehi välja valitsetaks ja koleda elaja vastu sõtta saadetaks. Arupidamist mööda talitati hiljemini asi korrale. Siiski veniks meil jutt väga pikale, kui tahaksime siin kõik põhjani teada anda, kuidas kilplaste vahvad noormehed endid mõrtsuka-elaja tapmise vastu valmistasid ja mis vahvaid tegusid nemad hiljemini toimetasid.

Viimse asja pärast saagu siin aga üks asi nime-tatud, mis nende hädaohu selgesti avaldab. Noormehi oli hommikul terve tosin külast välja läinud, kõik pris-keed, terved ja tugevad, aga õhtul ei tulnud kenast hul-gast mitte enam koju tagasi kui aga kaksteistkümmend meest; kõik teised olid otsa leidnud.

Agaga ka needki riismed ei oleks muidu eluga pääsnud, kui üksnes suure kavaluse läbi. Sest kui lehtede kahin neile koleda metsalise tulekut kaugelt oli kuulutanud, veel enne kui elaja sarve- ehk sabaots paistis, olid vahvad mehed kummuli maha langenud ega usaldanud ükski ennast liigutada, kuni viimaks õhtu eel üks nende seast, kellest varsti pikemalt jutustame, natuke pää üles tõstis ja nägi, et — kuskil enam hädaohtu karta ei olnud. Õnnelugu salamahti teistele kuulutades tõusid nemad koos maast ja hakkasid kodu poole minema.

Julge päätõstjaga oli lugu nõnda olnud: Tema oli mõne aja eest kündes ühe kämblalaiuse raudse rinnakilbi tüki leidnud ja koju viinud. Kui temale käsk anti mõrtsuka metsalise vastu sõtta minna, läks ta kiiresti rätsepa juure ja palus kilbitükki südame kohta oma kuue sisse õmmelda, et süda varju saaks. Rätsep tõotas päälisriide ja voodri vahele rauatükki panna, et mees sellega hiljemini vist rahul on.

Niisuguse tugeva varjuga oli mehel enam julgust kui teistel, sellepärast ta esimene päätõstja teiste hulgast oli, ja kui teised koos rahulikult kodu poole läksid, tõttas ta tee kõrvale ja läks naabri küla kanakarja vaatama, kas ehk võimalik oleks kedagi sulist lindu kinni tabada ja õhtukeedise lisaks kinni võtta.

Õnnetul kombel ei olnud ta jahihimul tähele pannud, kuidas kanade peremees, nott käes, tema kannul oli, ja kui ta parajasti kana kinni tahtis võtta, teda vargaks arvas ja temale valu tahtis anda. Kilplane — ei tea kas kanajahilt ehk noti eest põgenedes — tahtis üle aia hüpata ja jäi teiba otsa kinni.

Talumees arvas: „Nüüd on kanavaras lõksus, ma tahan temale veel natuke mälestuseks kaasa anda, et ta meie küla kanade kõõrutamisi ära ei unusta.“ Nõnda mõeldes sihtis ta malga otsekui terava oda põgenejale

selja tagant keskkeha kohta, vööst natuke alamale. Kas sa imet ja õnne näed! Malgaots pörkas tagasi, seni kui kilplane tagant tõukamise abiga hõlpsalt üle aia pääsis ja kibedasti putkama punus.

Kui ta mõne aja pärast tagasihutajat enam oma kannul ei kuulnud, hakkas ta puhkama ja saadud kahju läbi katsuma. Jõe kaldal vee peeglis keha selja taha tagant vaadates, leidis ta kõik kohad terved ja veata, ja raudlapi oli tark rätsep just tagapoole keha sinna kohta püksivoodri vahele õmmelnud, kuhu talupoja teivas teda puudutanud.

Nüüd hüüdis kilplane suure rõõmuga: „Taevas tasugu rätsepale hüva palga, kes varjulapi parajasse kohta oli õmmelnud. Tema teadis palju paremini kui mina ise, kus hädakitsikusel kilplase süda seisab!“

Mõned õpetatud mehed, kes midagi imelikku asja ei taha salamahiti jätta, vaid kõik püüavad avalikuks teha, on pika läbikuulamise ja järelkatsumise läbi leidnud, mis soost ja seltsi see kole elajas oli olnud, kes kilplastele üleval räägitud kartust sünnitanud.

Sarvi ei leidnud nemad elaja küljes mitte, aga pikad kõrvad, neid olid kilplased joobnud pääl sarviks arvanud; niisamuti ei olnud elaja suurus ja nairilaiused silmad õieti üles pandud, vaid leiti mõlemad palju väiksemad, ja kõigist tõusis viimaks avalikuks, et kole elajas üks nende soost oli olnud, keda meie maal haavikuisandaks ehk jäneseks nimetatakse.

Kolmaskümnes kaheksas päätükk.

Ühest ratsamehest Kilplas.

Kui kilplased koleda elaja vastu sõtta läksid, istusid ka mõned mehed hobuste selga, mis tõesti lihast ja luust olid loodud, ei mitte puust tehtud, kuidas ees-

pool kord räägiti. Sest nemad arvasid ses asjas väga osavalt: sõjas on parem, kui mehel hädapakitusel kuus jalga all on, miska ratsamees hõlpsamalt pakku pääseb, kui kahejalgse hobuse turjal.

Kui nemad edasi sõitsid, nähti üks nende hulgas, kes teistega seltsis puhkamise ajal hobuse seljast maha astus, selga minnes aga igakord viimseks jäi. Üks teine, kes seda tähele oli pannud, küsis, mis see tükk pidi tähendama.

Viibija kostis: „Minu hing ei salli ülekohut, sellepärast ei tahaks ma kätt kuskil võõra oma külge pista; aga et mulle kogemata seesugust pahandust ei juhtuks, et eksides võõra hobuse selga võiksin istuda, ootan, kuni teised kõik hobuste selga on läinud: sest see hobune, mis viimaks üksi teistest üle jääb, on vististi minu oma.“

Hiljemini jõudis rüütlilik kilplaste selts ühte külasse ja võis vist väga kena vaadata olla, sest kõik küla poisikesed jooksid kisaga seltsi kannul, loopisid mehi ja hobuseid kividega tagant, et hobused mõnikord äkitselt üles kargasid, kui oleks neid kihulane torkinud. Kilplased ei pannud seda tähele, mis poisikesed nende selja taga tegid, sest neil oli viisiks võetud silmi eespool pääd üle nina, ja ei mitte selja taga kanda; sellepärast arvasid nemad hobuste kargamisest, et kaerad kõhus elajaid ärksaks kõdistanud, muidu oleksid nemad vist koledat sõda poisikeste vastu alustanud.

Kogemata puutus üks visatud kivi selle kilplase kukla, kelle hing ülekohut ei sallinud. Silmapilgul kargas ta hobuse seljast maha ja palus teist meest, kes tema kõrval sõitis ja temast hää tüki pikem oli, temaga hobust vahetada.

„Mispärast?“ küsis teine.

„Kas sa näed“ kostis esimene, „minu hobune on natukene peru; praegu lõi jalaga tagant üles ja rautatud kabi puutus mulle pähe! Sa oled minust pikem, sinu pähe ei ulata ta jalg mitte.“

Kolmaskümnes üheksas päätükk.

Kuidas üks kilplane oma poja kooli viis ja kuidas asjalugu sääl pikemalt käis.

Seepärast, et nooruspõlve hooletuse kaela ei tohi jätta, vaid aegsasti otsekui üht noort puud peab painutatama ja õpetatama, tahtis ka üks nimeline nõukas kilplane oma poega juba noorpõlvel lasta õppida. Ta võttis poja kaasa, talutas tema oma käe kõrval naabri linna, kus kuulus kool oli, ja viis sääl poisikese koolmeistri ette.

Koolmeister küsis: „Kas poeg juba kodu midagi õppinud?“

„Ei ole veel,“ kostis isa.

„Kui vana ta on?“ küsis koolmeister.

„Ta on vast sügisel kolmekümne-aastaseks saanud,“ vastas isa.

„Või ta on ju nii vana ja ei ole veel midagi õppinud?“ küsis imestledes koolmeister.

„Pergel seda teab,“ ütles isa, „mis üks noor inimene kolmekümne aastaga võiks õppida? Ma olen nüüd juba kuuskümmendviis aastat ja kolm päeva vanaks saanud ja ei ole ka veel midagi õppinud.“

Nemad astusid nõnda jutustades koolituppa, kus koolmeister parajasti üht poisikest oli sügenud, sest tema ütles: „Üks vanapõlve tark õpetab, löögita ei või inimeselooma kasvatada!“ Selle sõna mööda oli temal vitsakimp igapäev esimeseks abimeheks koolitoas.

Ma tunnen mõnd kilplaste naabri koolmeistri sarnast, kes tänapäev niisamuti veel mõtlevad ja teevad ega seda kogunisti meele ei tuleta, kuidas armastus, pikameeleline kannatus ja hoolega õpetamine palju paremad koolmeistri abimehed on.

Kilplane ütles: „Isand, teil on roosk praegu käes, sellepärast palun asja lühidalt toimetada, sest mul ei ole mitte kaua aega oodata. Palju õppimist ei ole minu poisile tarvis, kui ta aga nii palju oskab, kui teie ise, sest saaks küllalt. Ma tahan nüüd natuke sepale minna ja hobusele ühe raua lasta alla lüüa; kui säält tagasi tulen, siis peab mu poiss valmis olema; ja tahan teile töövaeva ausasti ära tasuda, et võite omale pühapäev kannu õlut selle eest osta.“

„Ei, ei,“ hüüdis koolmeister, „nii rutusti ei ole asjatalitamine mul mitte võimalik. Kui ma seda aega ka kõige hoolega tarvitaksin ja rammu poolest teie poega soeksin, siiski ei läheks asi meil toime.“

Sääl võttis isa oma pojukese jälle käe kõrvale ja viis tema koju ema kaissu tagasi.

Neljaskümnes päätükk.

Kuidas kilplased ühe hiirekoera ostavad ja seeläbi hukatust omale kaela toovad.

Kilplastel ei olnud kasse, aga seda rohkem hiiri igas kohas, nõnda et leiva ja toiduvara neil kuskil nõnda varjul ei olnud, et teravate hammastega pikasabaga võõrad kallale ei oleks ulatanud. Mis nemad iial vanavaraks kuhugi kõrvale panid, selle õgisid hiirekesed nahka ehk närisid teotaval kombel ära; nemad ei võinud kõiges tarkuses nende pisukeste vaenlaste vastu nõu leida, mis neid röövlite käest oleks päästnud.

Sääl juhtus kord kogemata üks võõras mees nende külasse, sest et tema tee Kilplast läbi käis; mehel oli üks kass käevarre pääl, kui ta kõrtsituppa astus.

Kõrtsmik küsis: „Mis elajas see on?“

Võõras mees andis vastuseks: „See on üks hiirekoer.“

Kilplas olid hiired karistamata nii julgeks läinud ja koduelajaks taltsinud, et nemad enam inimeste eest ära ei põgenenud, vaid päevavalgel kartmata põrandal ja laua pääl ümber jooksid. Sellepärast laskis võõras mees kassi oma käevarrelt põrandale, kes hiiri sedamaid rooduma hakkas, nõnda et kõrtsmiku nähes lühikese ajaga ühe suure hunniku hiiri oli maha murdnud ja mõnel pääd otsast näpistanud.

Kui kõrtsmik selle imeloo kogukonnale teada oli andnud, küsiti teekäija käest, kas mees hiirekoera himustaks müüa. Nemad lubasid temale hääd hinda maksta.

Mees kostis: „Müüa ta mul küll ei ole mitte, aga et teil teda väga kibedasti tarvis läheb, tahan ma helledest südamest oma hiirekoera teile müüa, kui seda hinda tahate maksta, mis kaubavääriline näib.“

Ega küsinud tema ka kassi eest suuremat hinda kui aga kuuskümmend hõberubla — üks väike hind, mis kilplased suure kasu vastu arvates tühjaks panid. Nemad olid eneste südames väga rõõmsad, et mees enam ei küsinud, sobitasid kauba valmis ja maksid temale raha kogukonna laekast.

Kui kaup tehtud ja liigud joodud olid, viis võõras mees hiirekoera nõukotta, kus nende vili seisis ja kus hiiri kõige rohkem sigines. Võõras mees läks saadud rahaga kiiresti teele, kartes, et kilplased kaupa saaksid kahetsema, kui joodud kaubaliigud pääst on lahkunud, ja raha võiksid tema käest tagasi pärida; minnes vahtis ta sagedasti üle öla tagasi, kas kedagi külast tema kannule ei tule.

Kilplased olid mehe käest küsimata unustanud, mis hiirekoer sööb, seepärast saatsid nemad teekäijale kiiresti ühe saadiku järele, kes temalt seda asja pidi nõudma. Aga kui võõras mees tähele pani, et üks küla poolt joostes tema kannul oli, andis ta silmapilk jalga-dele tulisemalt nõu ja pistis nii kiiresti eest punuma, et Kilpla saadik teda kätte ei saanud.

Saadik kisendas kaugel tema taga: „Mis ta sööb? mis ta sööb?“

Teekäija kostis; „Liha ja rasva! liha ja rasva!“

Aga tuul segas sõnu ja mehe vastus kostis kilplase kõrva: „Linna ja rahva! linna ja rahva!“

See üle ehmatas ta väga ja tuli nukral meelel teelt tagasi; sääl rääkis ta oma armulikkudele isandatele, mis ta võõra mehe suust oli kuulnud.

Nemad ehmatasid kõik selle kuulutuse pääle väga ja ütlesid: „Häda meile, kui hiirekoeral enam hiiri ei ole, siis sööb ta esiti meie linna ja pärast meid endid, ehk meie teda küll kalli raha eest oleme ostnud.“

Nemad pidasid sellepärast isekeskis salamahti nõu kassi ära tappa, aga ükski ei tahtnud oma kätt kurja elaja külge pista; sellepärast peeti viimaks ühtlasi nõuks nõukoda põlema sütitada, et kass ühes sisse põleks, sest parem seda pisukest kahju kannatada, kui et kõik keha ja elu oleks pidanud kaotama.

Nõnda pisteti nõukoda põlema. Aga kui kass tuld nägi, hüppas ta aknast välja seina mööda maha ja põgenes ühte teise majasse; nõukoda põles maa rajani ära. Keegi ei võinud suuremas ahastuses olla kui kilplased, kes nõukoja kaotasid, aga siiski hiirekoerast lahti ei pääsnud.

Nemad pidasid selle asja pärast pikemalt nõu, ostsid kogukonna rahaga selle maja, kuhu kass oli põgenenud ja sütitasid maja põlema. Aga kass kargas üles katusele, istus sääl tükk aega ja hakkas siis käpaga

silitades silmi pesema, kuidas kassi loodud viis on. Kilplased tähendasid seda tempu nõnda, kui oleks kass käpa üles tõstes koledasti vandunud, et ta neile seda mitte kätte tasumata ei taha jätta.

Sääl tahtis ka kilplane, kes väga vahva ja südamilik mees oli, pika ridvaga kassi katuselt tulle torgata, aga kass kargas ridva pääle ja jooksis mööda ritva mehe poole alla. Vahva mees ja kõik kogukond kohkus seda nähes nii hirmsasti, et nemad koos jooksu läksid ja tule üksi külasse põlema jätsid.

Aga et kedagi tuld keelama ega kustutama ei tulnud, põles kõik küla tuhahunnikuks maha ja kass pääsis siiski lippama. Kilplased olid naiste ja lastega seltsis metsa põgenenud.

Sel õnnetumal korral põlesid ka kõik nende ajaraamatud ühes hoonetega ära, kuhu sisse nende kuulsad teod olid üles kirjutatud, sellepärast — kuidas hakatusel ütlesin — meie nüüd kilplastest enam muud tunnistust ei leia kui seda, mis tänini nende kuulsatest tegudest rahva suhu oli jäänud.

Neljaskümnes esimene päätükk.

Kuidas kilplased nõu peavad teist eluaset endile otsida ja kõik Kilplast välja rändavad.

Kilplased olid täis ahastust ja ei teadnud isegi, mis nõu nemad siin pidid ette võtma. Elumajad olid neil ära põlenud, nende rikkus ja vara otsa saanud. Uuesti hooneid ehitama hakata ei olnud neil julgust, sest kole, vereahne hiirekoer oli kindlasti vandunud neile kätte tasuda, ja tuleks vististi tagasi ja teeks neile otsa, kui ka sel korral õnnel tema käest olid pääsnud.

Nõnda ei leidnud nemad viimaks paremat nõu kui endile üht uut elukohta ja maju otsima minna, kus

neil hiirekoera ähvardamist pikemalt karta ei oleks. Leinates istusid nemad veel tükk aega koos ja jõid viimast korda kogukonna kulu pääl, kuni kõik pün- gad ja pudelid tühendati. Sääl tõusis suur kisa ja kurbusekaebamine igalt poolt, ja mure oli mõnel mehel nõnda jalad murdnud, et nende pääl ei võinud seista ega käia.

Kogukonnapäävanem istus kõrge kivi otsas ja ei võtnud mitte lahkumisemärga oma suhu, vaid nuttis hõrdasti Kilpla viletsust. Mis tema sääl juures mõtles, seda ei tea keegi öelda, niisama vähe seda, kas ta kivi otsast on üles tõusnud.

Teised jätsid kõik seltsis oma isamaa maha ja lahkusid ühest ära; üks läks oma laste ja naisega sinna, teine jälle tänna; nõnda asusid nemad aegamööda mõnda kohta elama ja laotasid oma harilikke kombeid kaugele ja laiali rahva sekka.

Nende lapsi ja lastelapsi elab sest ajast pääle kuni meie päivini laiali kõigis valdades, ka meiegi maal mitmes kohas hurtsikutes, külades, kõrtsides ja mujal.

Nemad on maailmas laiali pillutatud ja mõnes pai- gas väga sallitud, sest et nemad väga igauhe suu järele oskavad rääkida ja ikka selle tuulega purjetavad, mis sel puhul rahva meeles kõige armsam näib.

Aga ei mitte üksnes nende sugu, vaid ka nende kombed ja viisid on üle kõigi maade laiali laotatud. Mitu korda tuleks imeks panna, kust kõik see alpus ja rumalus pärit on, mis igas kohas avalikuks tõuseb, kui meil teadmata oleks, kuidas kilplased seda kõik oma kodumaalt kaasa olid toonud ja rahva hulka välja külvanud.

Aga sest kõigest võib selgesti näha ja õppida, mis hädaohtlik asi alpus ja rumalus on; ja kui hõlpsalt üks, kes ehk aga kord nalja pärast selle tembu endale oli võtnud,

seeläbi viimaks kilplaseks läheb ja ennast ei mitte teisi temaga ei määri, kui oleks ta rooja oma kätte võtnud.

Saagu see siis igamehele manitsuseks, et ta ennast selle eest otsekui ühe naeratava kihvti eest oskaks hoida.

Kellel Jumal tarkust loonud,
Mõistust eluõnneks toonud:
Hoidku seda kallist vara.
Kes on ise albiks läinud,
See on rahva naeru näinud.
Jõud ja mõistus lõpeb ära
Muidugi kui vanaks saame.
Mis me elurammul teeme,
Peab kui mõnus külvisseeme
Meile rohket vilja kandma,
Tulevikuseemet andma.

Tähtsamad muudatused tekstis:

5. lhk. 7 rida alt: palju tähtsamate märkidega pro palju tähendlikuma märkidega;
6. " 4. " ül.: Pääle selle ei olnud pro Üle selle ei olnud;
6. " 10. " " maailma loomist olnud sündinud — olnud välja jäetud;
6. " 2. " alt: küla seakarjuse ametit pidas pro ametiks küla seakarjust pidas;
7. " 10. " " ning kõie otsa pro aga kõie otsa;
8. " 6. " ül.: pika mõtlemise järele pro pika mõtlemise pääle;
8. " 10. " " sõnnikuhark pro sitahark;
8. " 14. " " kõige armulikumalt seda luba — seda välja jäetud;
9. " 15. " " sõnnikuhargid pro sitahargid;
12. " 6. " " kuuleb lugeja jutu lõpetusel pro saab lugeja jutu lõpetusel kuulda;
13. " 12. " alt: pärast sõnu kõiges maailmas, lause — mis nende ajal niisama lai ja suur kui praegu oli -- välja jäetud;
14. " 6. " ül.: kui seda korrapärast pro kui neid korrapärast;
15. " 6. " alt: esimese tähega pro esimese pookstaviga;
15. " 2. " " mehed töötavad ja toimetavad pro mehed töötavad ja kosutavad;
16. " 10. " ül.: põldudeharimine hukka pro põlduharimine raisku;
16. " 16. " alt: läksid ülekäte pro võtsid ülekätt;
17. " 9. " ül.: rahva mustaga pro rahva sitaga;
17. " 9. " alt: edasi toimetama pro pikemale toimetama;
17. " 8. " " nõnda kuidas suurtes — nõnda juure lisatud;
17. " 6. " " asju korda saadetakse pro asja korrale toimetatakse;
18. " 10. " " laialise lorimise järele pro laialise lorimise pärast;

19. lhk. 15. rida alt: nii kaua aega kestnud pro nii palju aega kestnud;
20. " 1. " ül.: ja väga muutlik pro ja väga moondlik;
20. " 9. " " kõik on muutlik pro kõik on moondlik;
20. " 17. " " tohiks välja tõugata pro tohiks välja tungida;
21. " 16. " alt: teenistusest vabastada pro teenistusest vallali peasta;
23. " 8. " " kohtumõistmisele oli istunud — oli juure lisatud;
24. " 12. " ül.: kõrgemõttelisi nõuandmisi pro kõrge-mõistlikkuid nõuandmisi;
24. " 7. " alt: pikemalt läbi arutati pro pikemalt läbi arvati;
25. " 4. " ül.: mis läbi kasvab meil — mis läbi välja jäetud;
25. " 17. " alt: ja üles mõelda — üles välja jäetud;
26. " 6. " ül.: lahkus täna kogukond ühest ära — ühest ära välja jäetud;
26. " 8. " " missugused algusekombed pro mis algusekombed;
26. " 13. " alt: ja välja arvatud oli — välja välja jäetud;
27. " 8. " " Jaama uulitsas pro Jaama valitsas;
28. " 5. " ül.: kõhetumad näivad olevat — olevat juure lisatud;
28. " 5. " alt: aga ei mitte nõnda pro Ei mitte nõnda;
29. " 4. " " oleks võinud ette mõelda — oleks juure lisatud;
30. " 3. " ül.: silma lahti teeb pro silma vallali teeb;
30. " 7. " " lusti teeb pro lusti saab tegema;
30. " 7. " alt: siis lasksid nad palgid — siis välja jäetud;
32. " 13. " ül.: kulu pääle tarvitatud pro kulu pääle raisatud;
32. " 17. " " kellaga märku anti pro kellaga tähte anti;
32. " 16. " alt: üksteise järele reas pro üksjäregi reas;
32. " 8. " " kes ta kivide hunnikust — ta juure lisatud;
33. " 4. " ül.: vaid viskas ta kohe — ta juure lisatud;
33. " 12. " " Pärast valmis saanud tööd pro pärast valmistatud tööd;
33. " 1. " alt: on ära rikkunud pro olla rikkunud;
34. " 3. " alt ja mujal: vanaema vanaisa vennapoja pro suurema suurisa vennapoja;
35. " 7. " ül.: himu endale keelata pro himu ära keelata;
35. " 2. " alt: täitis viimaks mehe tahtmist pro tegi viimaks mehe tahtmist;
36. " 7. " ül.: taldrik valmis käes — valmis välja jäetud;
36. " 15. " " mitte midagi sest pro mitte siltagi sest;
36. " 15. " alt: viimaks täide läheb pro viimaks teele läheb;
36. " 4. " " pärimis endile pro saame endile pärima;

36. lhk. 2. rida alt: tuleks sest pro saaks tulema sest;
37. " 12. " ül.: päiksekiiri paista pro päikseteri paista;
38. " 2. " alt: lausa kena valguse oli toonud — lausa välja jäetud;
39. " 12. " ül.: läheks tuba pro saaks tuba minema;
40. " 9. " " kasuks tuleks pro kasuks saaks tulema;
40. " 6. " alt: lellepoeg annab pro lellepoeg saab andma;
41. " 10. " ül.: Harjunud viis pro haritud viis;
42. " 6. " " jutustame varssi pro saame varssi jutustama;
42. " 14. " " terava aimu tuba pro terav oimu tuba;
42. " 17. " alt: midagi takistust ees pro midagi kinnitlikku ees;
42. " 14. " " külmaks olid läinud — olid juure lisatud;
42. " 3. " " jalgade ees ei oleks — ei juure lisatud;
42. " 2. " " moka pärast olevat — olevat juure lisatud;
43. " 3. " ül.: akent lahti tehes pro akent vallali tehes;
43. " 11. " " kuid kallis ahju soe pro aga kallis ahju soe;
43. " 12. " " kõik ahjust kaduma pro kõik ahjust raisku;
43. " 16. " alt: päikesekiirte sooja pro päikseterade sooja;
43. " 14. " " välja, võiks ütelda — võiks ütelda välja jäetud;
43. " 14. " " muret ei oleks pro muret ei saaks olema;
43. " 13. " " ilmaaegu kaduma pro ilma aegu raisku;
44. " 9. " ül.: mis paar aastat meie maal vältas pro kui paar aastat teed meie maal;
44. " 15. " " mõnesugusi arvamisi oli peetud — oli juure lisatud;
44. " 15. " alt: soolaga pea ühesugune näib olevat pro soolaga pea ühte värkinäitab;
44. " 12. " " mil soola hind pro kus soola hind;
44. " 8. " " seemnega külvatama pro seemnega külvatud saama;
45. " 3. " ül.: suurt kasu tooks pro suurt kasu saaks tooma;
45. " 12. " " uus tükk hästi korda pro uus tükk kenasti korda;
45. " 1. " alt: vaim on valmis pro vaim on tahtlik;
46. " 4. " ül.: võõraid mõistmatuid lojuseid — võõraid välja jäetud;
46. " 15. " " lojuseid ära ajama pro lojuseid ära tõrjuma;
46. " 13. " alt: küsisid üksteiselt nõu pro küsisid ümberingi nõu;

46. lhk. 9. rida alt: edasi ja tagasi oli arutatud pro edasi ja tagasi oli arvatud;
46. " 1. " " väljalt on ära ajanud pro väljalt on ära tõrjutatud;
47. " 15. " " ega äpardust ole pro ega äpardust pea olema;
47. " 9. " " Sellel pakitusel tuli pro Säääl pakitusel tuli;
47. " 7. " " et ta hoopis oleks — ta juure lisatud;
48. " 8. " ül.: pisem ei ole pro pisem ei saa olema;
48. " 6. " alt: nõõpi kinni panna pro nuppu kinni panna;
49. " 13. " " kuidas soola väljalt — kuidas juure lisatud;
49. " 8. " " mahapudenendunud päid pro maha katkenud päid;
52. " 2. " alt: oleks enne lihavõte pühi pro saaks olema enne lihavõte pühi;
53. " 4. " ül.: hää meel oleks pro hää meel saaks olema;
54. " 15. " " oleks kõige parem pro saaks kõige parem olema;
54. " 15. " alt: nõukojast ühest ära — ühest ära välja jäetud;
60. " 6. " ül.: mõni aasta teed temaga — teed välja jäetud;
60. " 13. " " meie enne olime olnud — olnud välja jäetud;
60. " 13. " alt: ja ta võis teha pro ja nad võisid teha;
62. " 5. " " ja juhatas teda pro ja juhatas seda;
63. " 11. " ül.: viimse kui kasuka — kui juure lisatud;
63. " 16. " " lei ate teie vististi pro sa ate teie leidma vististi;
64. " 2. " " kasukaid müüa on pro kasukaid pidi müüa olema;
64. " 6. " " meelepärast ei ole pro meelepärast ei saa olema;
64. " 13. " alt: siis on ta minu pro siis saab ta olema minu;
64. " 4. " " üsna hää olevat pro üsna hääks;
66. " 15. " ül.: kui päikesekiired pro kui päikeseterad;
66. " 16. " alt: ilu pidid nägema pro ilu pidid näha saama;
66. " 13. " " koit hämarduma pro koidu hämarat tegema;
66. " 10. " " ennast ehtima pro ennast ehitama;
66. " 3. " " üksikult näitus pro üksine näitus;
67. " 17. " ül.: või kas kellalööja pro ehk kas kirikumees;
68. " 13. " alt: peeti selle üle nõu pro peeti sellepärast nõu;
68. " 5. " " püüavad päikesekiiri pro püüavad päikeseterasid;
69. " 10. " ül.: sõnaga teretab pro saab teretama;
69. " 1. " alt: kiri ja sõna on pro kiri ja sõna peab käima;
70. " 9. " ül.: nõunikud jooksid pro nõud jooksid;

72. lhk. 5. rida ül.: ja ta mõlemad käed — ta juure lisatud;
72. " 6. " " käe vabaks sai pro käe vallali sai;
72. " 14. " alt: ruttas sedamaid appi pro hüüdis sedamaid appi;
73. " 13. " " anni asjakohasust pro ande asja kohalist;
73. " 8. " " temale ei võiks teha — ei välja jäetud;
73. " 3. " " haruldast andi võtta pro aruannet võtta;
74. " 8. " ül.: võid välja avaldada — välja välja jäetud;
75. " 10. " " järgimööda paaris pro paaris järgimisti;
75. " 11. " alt: libises aga pott — aga juure lisatud;
75. " 4. " " vara rikute pro vara raiskate;
76. " 5. " " vanasõna järele pro vanasõna mööda;
76. " 4. " " kõrvad on pro teravad kõrvad peavad olema;
77. " 6. " " nihutas end natuke — end juure lisatud;
78. " 5. " ül.: minu naisele pro minu naisterahvale;
78. " 10. " " poeg sügisel meile pro poeg sügisel siia;
78. " 15. " alt: näeme edaspidi pro saame näha edaspidi;
78. " 4. " " kenu jutte said vestnud — jutte juure lisatud;
79. " 16. " ül.: asja hukka ei lähe pro asja raisku ei lähe;
80. " 17. " alt: kui see teistkorda — see juure lisatud;
80. " 4. " " võinud mitte seletada pro võinud mitte tähendada;
82. " 4. " ül.: arvamine välja antud — välja välja jäetud;
82. " 11. " " ei ole korralist majaanamist — ole juure lisatud;
83. " 16. " " hääks kiidaks pro saaks hääks kiitma;
83. " 8. " alt: hääleta tähte pro hääleta pookstavi;
83. " 6. " " häälega tähte pro häälega pookstavi;
84. " 1. " ül.: palvet läbi kaaluda pro palumist läbi katsuda;
84. " 11. " " rahvale ette loetama pro rahvale ette loetud saama;
86. " 19. " alt: taskukoorem kergitatama pro taskukoorm kergitud saama;
86. " 8. " " õhtu jõudis pro õhtu kätte juhtus;
87. " 1. " ül.: kaks jalga oli olnud — jalga juure lisatud;
89. " 5. " " hukka läheb pro raisku läheb;
89. " 16. " " kütte tarvis olema — olema välja jäetud;
89. " 5. " alt: heinamaitset nuusutanud pro heinamagu haisutanud
90. " 5. " " pidas sedaviisi aru pro tegi sedaviisi aru;
90. " 4. " " munade eest hinda — hinda välja jäetud;
90. " 4. " " Mis sa selle rahaga — sa juure lisatud;
91. " 3. " ül.: on puhaskasu pro on selge kasu;
91. " 17. " " Pääle selle ostad pro Pääle selle saad ostma;

92. lhk. 9. rida ül.: on sul siis lugu pro saab sul siis lugu olema;
92. " 14. " alt: puru ja rooja sisse pro puru ja sita sisse;
92. " 1. " " kaebas sea süüd üles — üles välja jäetud;
93. " 2. " " murtakse kui kohtuotsus pro saab murtud, kui kohtuotsus;
93. " 11. " ül.: teistest söödama pro teistele söögiks saama;
93. " 9. " alt: siga ära söödama pro siga ära söödud saama;
95. " 16. " ül.: veeretasiid nemad kivi pro venitasiid nemad kivi;
95. " 17. " " Aga kui parajasti pro Aga kui praegu;
95. " 18. " " kuidas teada saame pro kuidas peame teada saama;
95. " 11. " alt: leiti väga mõnusa olevat pro leiti väga mõnusak;
95. " 6. " " kivi mehega ühes pro kivi mehega tükis;
95. " 3. " " mees põgenenud ei ole pro mees põgenema läinud;
97. " 13. " ül.: ja selle nokka vee sisse — selle juure lisatud;
97. " 2. " alt: naise käest järele pärida pro naise käest taga pärida;
99. " 7. " ül.: Sellega rahuldatud tuli pro Sellega rahul tuli;
99. " 4. " alt: kogukonna rahaga pro kogukonna rahalaekast;
100. " 3. " " sellest sõnumeid anda pro sest sõnumid olema annud;
101. " 4. " ül.: üks ilmsüütu pro üks süüdlata;
101. " 7. " " kui palju tal jalgu pro mis rohke ta jalgul;
101. " 13. " alt: laotasiid riidepaku murule -- riide juure lisatud;
101. " 7. " " pidi lõigatama pro pidid lõigatud saama;
101. " 6. " " millest ühtegi kaelust pro kust kedagi kaelust;
102. " 12. " " targad nagu ennegi pro targad kui ennegi;
103. " 2. " ül.: teda võiks arvata pro seda võiks arvata;
104. " 1. " " ja istudes nähti pro aga istudes nähti;
104. " 18. " alt: leiti mõnusa olevat pro leiti mõnus;
105. " 3. " ül.: kaugelt oli kuulutanud — oli juure lisatud;
105. " 5. " " kummuli maha langenud pro kummuli maha lamanud;

105. lhk. 17. rida alt: vist rahul on pro vist rahul saaks olema;
 106. " 1. " " kuidas eespool kord pro kuidas üleval korra;
 107. " 13. " ül.; sellepärast ootan kunni — sellepärast välja jäetud;
 108. " 4. " " ei ulata ta jalg mitte pro ei saa ta jalg mitte ulatama;
 109. " 2. " " kes tänapäev niisamuti — päev juure lisatud;
 110. " 4. " " „Mis elajas see on“ pro „Mis elajas see pidi olema“;
 111. " 9. " alt: hüppas ta aknast välja mööda seinä maha — välja juure lisatud;
 112. " 4. " " tuleks vististi tagasi pro saaks vististi tagasi tulema;
 112. " 4. " " ja teeks neile otsa pro saaks neile otsa tegema;
 113. " 4. " " rahva sekka pro rahva seas välja;
 114. " 4. " ül.: saagu see siis igamehele pro olgu see siis igamehele.
-

Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse toimkonna
korraldatud

Noorsoo kirjavara.

- 1 **Eesti ennemuistsed jutud.** Piltidega. Kogunud ja trükki toimetanud M. J. Eisen. Teine trükk. G. Roht'i kirjastus Tartus 1921. 192 lhk. Hind 90 m.
2. **Greeka muinaskangelased.** Eestistanud Anna Haava. Piltidega. Teine trükk. „Kooli“ kirjastus Tallinnas 1922.
4. **Ojamõlder ja tema minija.** Lydia Koidula jutustus. Kolmas trükk. Redigeerinud A. Raud. E. K. S. Koolikirjanduse toimk. kirjastus Tartus 1922. 64 lhk. Hind 40 marka.
6. **Kõn ja Pikker.** Rahvasuust saadud ainete järele salminud M. J. Eisen. Kolmas trükk. „Postimehe“ kirjastus Tartus 1920. 38 lhk. Hind 20 m.
8. **Ennosaare Ain.** Jutustus Eesti minevikust. Kirjutanud E. Aspe. Kolmas trükk. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus 1923. (Trükis.)
9. **Rooma muinaskangelased.** Piltidega. Eestistanud Anna Haava. Teine trükk. „Kooli“ kirjastus Tallinnas 1922.
- 10a. **Kalevala I.** Eestistanud M. J. Eisen. Teine trükk. „Postimehe“ kirjastus Tartus 1912. IV+170 lhk. Hind 80 marka.
13. **Oma tuba, oma luba.** Kirjutanud J. Pärn. Kolmas trükk. Redigeerinud A. Raud. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus 1923. (Ilmumisel.)
15. **Kooli näitelava I.** Vali õeke. Laste naljamäng kahes vaatuses. Vene keelest O. Truu. H. Leokese kirjastus Viljandis 1911. 32 lhk.
16. **Luige Laos.** Suve-Jaani sõpradele. Kolmas trükk. Redigeerinud Aino Paltser. E. K. S. Koolikirjanduse toimkonna kirjastus 1922. Hind 40 marka.
18. **Tuhat-üks ööd.** Hommikumaa muinasjutud. Tõlkinud H. Oras. Teine trükk. „Kooli“ kirjastus Tallinnas 1921. 182 lhk. Hind 175 mk.